

1825

Jenni Toivanen

JÄLKEENJÄTETYT

Leskinaiset 1700-luvun lopun jämsäläisessä maalaisyhteisössä

Suomen historian pro gradu-tutkielma

Jyväskylän yliopistossa

Historian laitoksella

Syyskuu 1999

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta
HUMANISTINEN

Laitos
HISTORIAN LAITOS

Tekijä
Jenni Toivanen

Työn nimi
JÄLKEENJÄTETYT
Leskinaiset 1700-luvun lopun jämsäläisessä maalaisyhteisössä

Oppiaine
Suomen historia

Työn laji
Pro gradu-tutkielma

Aika
Syyskuu 1999

Sivumäärä
123 s.

Tiivistelmä – Abstract

Työssä tarkastellaan naisen leskeyttä 1700-luvun loppupuolen maalaisyhteisössä. Leskeys oli varsin vahvasti sukupuolisidonnaista esimodernina aikana ja valtaosa leskistä oli naisia. Naisten keskimäärin miehiä matalampi avioitumis- ja korkeampi elinikä sekä vähäisempi uudelleen avioituminen olivat syitä naisleskien suurempaan määrään.

Lain mukaan ainoastaan leskenä nainen saattoi hallita omaisuutta ja toimia oikeudessa itsenäisesti. Todellisuudessa aviovaimotkin pystyivät toimimaan esteettä, mutta lesket olivat määräänsä nähden paljon mukana käräjillä. Leskinaisten käräjäjutut olivat lähes yksinomaan taloudellisia ja omaisuutta koskevia luonteeltaan.

Taloudellisesti leskien elämän olosuhteet vaihtelivat paljon. Lesken taloudellinen asema määräytyi lähinnä sen mukaan, mihin yhteiskunnan ryhmään hän miehensä mukana oli kuulunut. Emännäys isännän sijaisena oli mahdollinen säätyläistöön ja talonpoikaisväkeen kuuluville leskille, samoin syytinkiläisen turvatut eläkepäivät. Köyhyys ja turvattomuus olivat usein yhteiskunnan alempiin, maata omistamattomiin ihmisryhmiin kuuluvien leskien kohtalona.

Tärkeimmän sosiaalisen- ja turvaverkoston leskille muodostivat omat lapset ja näiden aviopuolisot. Talonpoikaislesket saivat pääsääntöisesti elatuksen tilanpitoa jatkavalta, yleensä vanhimmalta pojaltaan, mutta pojan puuttuessa saattoi vävy tai joskus tytärkin jatkaa kotitalan viljelyä ja elättää äitiään. Tyttären rooliin kuului vanhan ja avuttoman äidin hoitaminen. Rakkaus aviomieheen ja suru tämän kuoleman jälkeen kuuluivat leskinaisten emotionaaliseen todellisuuteen. Kirkko korosti surun ja hurskauden merkitystä lesken elämässä ja suhtautui kielteisesti uusiin avioliittoihin. Myös yhteisön asenteet uudelleen avioitumista kohtaan olivat kielteisiä, mutta siitä huolimatta leskeys jäi monelle vain siirtymävaiheeksi ennen uutta avioliittoa.

Leskillä saattoi olla sekä hierarkkista käskyvaltaa että valtaa dynaamisesti ymmärrettynä, vaikutusvaltaa ja vaikuttamisen mahdollisuuksia. Emännän, holhoojan ja naittajan asemat toivat edellistä, jälkimmäinen määräytyi erilaisten resurssien, eritoten taloudellisten ja sosiaalisten, mukaan. Vaikuttamisen mahdollisuuksia muihin ja itseen oli eniten rikkailla säätyläisleskillä, vähiten yhteiskunnan vähäosaisilla itsellisillä ja ruotuköhyillä.

Asiasanat

Naishistoria – lesket – valta – 1700-luku – Jämsä – tuomiokirjat

1 Johdanto	1
1.1 Alistettu vai vahva talonpoikaisnainen?	1
1.2 Tutkimustehtävä ja lähteet	9
2 Kirkko, laki ja jämsäläiset leskinaiset	16
3 Yhteisö ja lesket Jämsässä	25
3.1 Sosiaalinen moniarvoistuminen Jämsässä 1700-luvun lopulla	25
3.2 Leskien määrä	28
3.3 Leskien sosiaalinen jakauma	35
3.4 Kolme leskinaista – kolme elämänkohtaloa	38
4 Leskien toiminta käräjillä	44
4.1 Tuomiokirja käräjien toiminnan kuvaajana	44
4.2 Perintöriitoja, syytinkisopimuksia ja taistelua kalavesistä	47
4.3 Leskien osallistuminen, määrä ja sosiaalinen jakauma käräjillä ...	51
4.4 Leskien oikeudelliset roolit	56
4.5 Edustajien käyttö	58
5 Leskinaisten taloudellinen asema	63
5.1 Lesken oikeus omaisuuteen miehen kuoleman jälkeen	63
5.2 Perinnönjako – talouden suhteiden uudelleenjärjestely	65
5.3 Leskinaiset maaomaisuuden hallitsijoina	72
5.4 Turvattomat ja köyhät	79
6 Leskinaisten sosiaalinen ja emotionaalinen todellisuus	87
6.1 Pojat, tyttäret, vävyt, langot ja miniät	87
6.2 Seksuaalisuus ja uudet avioliitot	91
6.3 Rakkaus ja menetyksen tuska	96
7 Leskeyden monet kasvot	101

LÄHTEET

LIITTEET

Kaaviot

Kaavio 1. Naishistorian dynaamiset ja staattiset valtakäsitteet	4
Kaavio 2. Tuomiokirjatekstin kontekstit	45
Kaavio 3. Tuomiokirjojen muodollinen taso	46
Kaavio 4. Lesken vallat	106

Kuviot

Kuvio 1. Leskien osuus väestöstä Jämsässä 1749–1800	30
Kuvio 2. Jämsäläisten ikärakenne vuonna 1760	32
Kuvio 3. Jämsäläisten ikärakenne vuonna 1800	33

Taulukot

Taulukko 1. Naisten osuus Jämsän väestöstä 1749–1800	29
Taulukko 2. Naisten osuus Jämsän väestöstä 1749–1800 lesket poisluettuina	30
Taulukko 3. Nais- ja miespuoliset lesket Jämsässä 1749–1800	31
Taulukko 4. Leskien sosiaalinen jakauma Jämsässä vuosina 1775 ja 1800	36
Taulukko 5. Nais- ja miespuolisten leskien osuus ryhmän samaa sukupuolta olevasta aikuisikäisestä väestöstä 1775–1800	37
Taulukko 6. Leskinaisten oikeusjutut Jämsän käräjillä 1761–1765	49
Taulukko 7. Lesket ja naiset käräjillä Jämsässä 1761–1765	52
Taulukko 8. Jämsän käräjillä 1761–1765 esiintyneiden leskien sosiaalinen jakauma kuolleen aviopuolison mukaan	55
Taulukko 9. Leskien roolit käräjillä Askersissa vuosina 1645–49, 1681–85 ja 1721–25 sekä Jämsässä 1761–65	57
Taulukko 10. Eri sosiaaliryhmiin kuuluvien leskinaisten toimintatavat Jämsän käräjillä 1761–1765	59
Taulukko 11. Köyhäinkassasta avustuksia saaneet eräillä alueilla n. 1750–1770	83
Taulukko 12. Leskinaisen kanssa vihityt naimattomat miehet Jämsässä 1750–1800 .	94
Taulukko 13. Leskinaisen kanssa vihityt leskimiehet Jämsässä 1750–1800	95

1 Johdanto

1.1 Alistettu vai vahva talonpoikaisnainen?

Naishistorian eri osa-alueilla törmätään kerta toisensa jälkeen kysymykseen alistuksesta. Oliko esimodernin¹ pohjoismaisen agraariyhteiskunnan talonpoikaisnainen – sillä talonpoikaisia lähes kaikki naiset silloin olivat – alistettu vai oliko hän pikemminkin miehensä rinnalla tasaveroisena kumppanina yhteistä leipää hankkiva vahva nainen? Tämä on kysymys, johon jokaisen esimodernin aikakauden naishistorian tutkijan on ollut jollakin tavoin ja jollakin tasolla pakko ottaa kantaa, suuntaan tai toiseen. Kysymys nimittäin juontaa juurensa samasta lähteestä kuin koko naisten historian tutkiminenkin; feminismistä tai, jos mieluummin halutaan, naisasialiikkeestä. Toiset tutkijat ovat vastanneet kysymykseen myöntävästi, mutta pohjoismaisesta naishistoriasta puheen ollen ehkä laajempi on ollut niiden tutkijoiden joukko, jotka ovat halunneet kyseenalaistaa – osittain tai kokonaan – naisten alistuksen. Perusvaihtoehtoja on tällöin kaksi; joko osoittaa saman käsite­rakennelman sisällä pysytellen naisten alistuksen olemattomuus tai soveltaa naisten historiaan erilaisia kysymyksenasetteluja ja käsitteitä. Viime aikoina jälkimmäinen vaihtoehto on ollut yhä suosituampi².

Tutkimuksessa ja sen näkökulmissa, kysymyksenasetteluissa ja vastaavasti saaduissa vastauksissa on aina pitkälle kyse siitä, millaisia teoreettisia jäsennyksiä käytetään eli millaisilla käsitteillä tutkija kuvaa tutkimuksen kohteena olevaa todellisuuden ilmiötä.³ Ne tutkijat, joiden mielestä naisten historian tutkiminen on vaivan arvoista, mutta jotka

¹Käyttämällä termiä 'esimoderni' en tarkoita sitä, että 'esimodernin' ja 'modernin' välillä olisi joku jyrkkä ero tai laadullinen hyppäys. Kyse on lähinnä aikaan viittaavasta termistä, sillä aikakaudelle ennen 1800-lukua ei – maalaisyhteisöstä puhuttaessa – ole oikein parempaakaan nimitystä. Perinteiseen kronologiaan liittyvät nimitykset kuten keskiaika, uusi aika ja valistus kantavat mukanaan poliittisen ja kulttuurihistorian merkityksiä, esimerkiksi ajatuksen siitä, että kullakin niistä on omanlaisensa 'luonne' ja että ne siis poikkeavat toisistaan merkittäväällä tavalla. Ei ole lainkaan varmaa, että vastaavanlaisia suuria muutoksia on tapahtunut paikallisen maalaisyhteisön tasolla. Sen sijaan on melko varmaa, että ne muutokset, joita maalaisyhteisön tasolla tapahtui, eivät noudattaneet poliittisen- ja aatehistorian kehityslinjoja. Siksi olisi harhaanjohtavaa käyttää samaa aikakausjakoa.

²Maria Sjöbergin mukaan esimerkiksi Eva Österberg (1997) kirjoittaa, että sellaiset käsitteet kuin Jumala, kunnia, hyve, syntyperä, rooli ja talous olivat valtaa (ja siis sukupuolten valtasuhteita) olennaisempia ihmiselämää strukturoivina tekijöinä 1600-luvulla. Sjöberg 1998, s. 59.

³Käsitejärjestelmän muutos on aina sidoksissa tieteen normaaliparadigman muutokseen.

vierastavat ajatusta alistetusta naisesta, ovatkin kehilleet ja omaksuneet muita käsitteitä kuin 'alistus', 'valta' ja 'naisen asema' voidakseen kuvata tutkimuskohdettaan entistä tarkemmin⁴. Tanskalainen oikeushistorioitsija Grethe Jacobsen on keskiajan kaupunkilaisnaisia tutkiessaan käyttänyt käsiteparia valta ja auktoriteetti, joista valta perustuu fyysisiin tai taloudellisiin seikkoihin, auktoriteetti puolestaan vallan legitiimiin jakoon, ts. lainsäädäntöön. Valta merkitsee tällöin yleistä mahdollisuutta vaikuttaa instituutioihin tai henkilöihin ja toteuttaa ajatuksiaan ja päämääriään. Auktoriteetin suo henkilölle lainsäädäntö ja siksi se on luonteeltaan virallinen.⁵ Toinen naisten historiaan sovellettu, edellisen tavoin oikeushistoriaan liittyvä käsitepari on habilitaatti ja pätevyys. Habilitaatti tarkoittaa kykyä ja pätevyys oikeutta suorittaa esimerkiksi omaisuutta koskevia tai oikeustoimia.⁶ Molemmat käsitteellistykset ovat saaneet osakseen myös kritiikkiä, Jacobsenin vallan käsitettä on pidetty liian laajana ja käsiteparin habilitaatti – pätevyys on katsottu olevan ongelmallinen oikeushistorian ulkopuolelle sovellettuna.⁷

Uusista käsitteellistyksistä huolimatta naishistoria ei ole onnistunut pääsemään eroon kohtalonkysymyksestään eli siitä, oliko nainen alistettu vai ei. Tästä voi ehkä selvimpänä osoituksena mainita ruotsalaisen tutkimuksen piirissä käynnissä olevan kiistan Maria Sjöbergin ja Gudrun Anderssonin välillä.⁸ Kysymystä alistuksesta ei ole enää

⁴Ottaen huomioon yhteiskunnan monimuotoisuuden kaikkina aikoina ei voida olettaa, että edes jollakin suhteellisen rajatulla alueella voisi olla olemassa sellaista asiaa kuin "naisen asema"; pikemminkin jokaisella naisella on oma, erityinen asemansa. Tutkijat, jotka ovat keskittyneet naisen aseman tutkimukseen, ovatkin yleensä keskittyneet katsomaan sitä, mikä todellakin on yhteistä kaikille tietyn kulttuurisen kontekstin sisällä eläville naisille eli yhteiskunnan normien ja lakien tasoa. Keskeisinä tutkimuskysymyksinä ovat olleet toisaalta yhteiskunnan lakien kautta määrittävät naisen toiminnan rajat ja toisaalta käsitystä naiseudesta muovannut aatteellinen kehitys, johon länsimaissa on eniten vaikuttanut kristinusko ja kirkko. Katso esimerkiksi Mäkelä 1989, s. 19. Samasta asiasta kirjoittaa Grethe Jacobsen: "A major problem in discussing the development in woman's history, especially legal history, has been the use of coarse analytical tools like "Woman" and "The Position of Women". Jacobsen 1991, s. 299, myös s. 294.

⁵Käsitepari on lainattu englantilaiselta keskiajan naishistoriaa tutkineelta Judith Bennett'iltä. Jacobsen 1991, s. 294, 296. Tanskaksi: valta; "en generel mulighed for at utøve indflydelse på institutioner eller personer og att virkeliggøre sine ideer eller mål", auktoriteetti; "den autoritet som en lovgivning tillägger en person i kraft av dennes embede". Jacobsen 1995. Lainattu Stadinin mukaan, Stadin 1997, s. 196.

⁶Inger Dübeck on käyttänyt käsiteparia habilitaatti–kompetenssi puhuessaan omaisuutta koskevista toimista, mutta Gudrun Andersson haluaa laajentaa käsitteiden käyttöaluetta myös oikeudellisen toiminta-alueen ulkopuolella ja katsoo siksi termin pätevyys olevan parempi. Andersson 1996, s. 20-37; Andersson 1998, s. 55-59, erityisesti alaviite 41.

⁷Valta – auktoriteetti-jakoa on kritisoinut Gudrun Andersson Lennström. Stadin 1997, s. 196.

välttämätöntä lausua tutkimuksessa ääneen, mutta uudet käsitteet ja näkökulmat ovat edelleen sidoksissa siihen – ne nousevat siitä ongelmasta, jonka alistuksen käsite muodostaa sen totuudellisuutta tai kuvaavuutta epäileville tutkijoille; ne on luotu tai tuotu korvaamaan sitä. Edelleen jokaisen naishistoriaa tutkivan on välttämättä muodostettava jonkinlainen kanta kysymykseen naisen alistuksesta. Ja edelleen toisten tutkijoiden perimmäinen vastaus on kyllä ja toisten ei. Miksi asiassa ei ole – naishistoriallisen "perustutkimuksen" nyt jo suhteellisen suuresta määrästä huolimatta – saavutettu minkäänlaista yksimielisyyttä?

Osittain ristiriidassa on kyse siitä, että naishistorian alalla vallitsee melkoinen käsitteiden luonnontila. Sellaisten keskeisten käsitteiden kuin 'alustus', 'asema' tai edellisiin ilmeisen sidoksissa oleva 'valta' merkityksistä ei ole yhteisymmärrystä, sillä niitä ei juurikaan ole analysoitu tai täsmennetty vaan käytetään yleensä varsin huolettomasti. Käsitteiden monimerkityksisyys ja yhteisen määritelmän puuttuminen aiheuttavat sen, etteivät tutkijat välttämättä edes puhu samoista asioista. Vallan ymmärtäminen käsitteeksi ja analysointi käsitteenä on valtiotieteellisessä keskustelussa johtanut viime vuosikymmenen aikana siihen, että yhden oikean määritelmän löytäminen vallalle on alettu nähdä mahdottomana.⁹ Päinvastoin valta on erittäin monimerkityksinen termi. Useimmat valtakonseptiot voidaan kuitenkin luokitella joko dynaamisiksi tai staattisiksi. Dynaamisille valtakäsitteille on ominaista toiminnan konnotaatio; valta aktualisoituu sitä käytettäessä eikä sitä ole olemassa vallankäyttötilanteen ulkopuolella. Staattiseen valtaan kuuluu hierarkisuus ja käskyvaltasuhteet. Se on potentiaalista ja siitä puuttuu toiminnan tai tekemisen konnotaatio.¹⁰

⁸Sjöberg on korostanut useissa yhteyksissä, että naisen alistusta ei saa tutkimuksessa unohtaa, vaan sen tulee olla tutkimuksen lähtökohta, Andersson puolestaan on kritisoinut tätä (ilmeisen epätieteellistä) näkökulmaa. Katso Andersson 1997; Sjöberg 1997a; Sjöberg 1997b; Sjöberg 1998. Sjöberg ei suinkaan ole ainoa, joka pelkää naisten alistuksen jäävän unhoon, sillä esimerkiksi Monika Edgren kirjoittaa, että mikäli tutkimuksessa korostetaan vain naisten toimintaa on vaarana se, että valtaperspektiivi laiminlyödään. Edgren 1997, s. 230.

⁹Valta on erityisen monimerkityksinen termi, mitä osoittanee vallan käsitettä problematisoivan yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen suuri määrä viime aikoina. Katso esim. valtatutkimuksen klassikko Arendt 1952; Petersson 1989, sekä erityisesti kielen kautta valtaa analysoivat Beckmann 1989; Korhonen 1989; Hyvärinen 1996. Retoriikan tutkimuksen klassikon Chaim Perelmanin teorian mukaan juuri käsitteiden monimerkityksisyys ja yhteisen määritelmän puuttuminen luovat edellytyksiä käsitteiden käyttämiselle omaksi eduksi. Räsänen 1996, s. 7. Retoriikan tutkimus onkin avannut mielenkiintoisia näkökulmia valtaan.

¹⁰Räsänen 1996, erityisesti s. 88-93, 99.

Kaavio 1. Naishistorian dynaamiset ja staattiset valtakäsitteet.

	Staattinen valtakäsite, "hierarkiat"	Dynaaminen valtakäsite, "vaikuttaminen"
Moderni feminismi	valta, alistus	
Postmoderni feminismi		mahdollisuus toimia, toteuttaa tavoitteitaan ¹¹
Grethe Jacobsen	auktoriteetti	valta
Inger Dubeck	kompetenssi	habilitaatti
Gudrun Andersson	pätevyys	habilitaatti, kykenevyys

Vaikka dynaaminen ja staattinen valtakäsitys vaikuttavat varsin vastakkaisilta, eivät ne sulje käsitteellisesti tai loogisesti toisiaan pois. Pikemminkin ne korostavat erilaisia vallalle tyypillisiä piirteitä. Siksi edes erilaiset vastaukset kysymykseen alistuksesta eivät välttämättä ole ristiriidassa keskenään, vaikka ne onkin usein nähty vastakkaisina ja kilpailevina näkemyksinä. Kyse on kahdesta todellisuuden eri tasosta ja niihin liittyvistä erilaisista käsitteellistyksistä.

Pääasiassa naisten alistukseen liittyvissä ristiriitaisissa käsityksissä on kyse kahteen erilaiseen valtakäsitykseen, staattiseen ja dynaamiseen, sitoutumisesta ja sen seurauksena eri yhteiskunnan tasojen todellisuuden pitämisestä olennaisena. Naisten alistuksesta puhuvat korostavat yhteiskunnan virallista tasoa, lain ja hallinnon tasoa. Dynaamisia valtakäsitteitä korostavat ovat viitanneet lähemmäs ruohonjuuritason, arkipäiväisen elämän tasoa; naisten tosiasialliseen oikeudelliseen ja taloudelliseen aktiivisuuteen, jonka on katsottu osoittavan, että naisia koskeva paikallistason normisto, joka määrittäi arkista elämää ei ollut yhteneväinen yhteiskunnan oikeudellisen ja uskonnollisen normiston kanssa¹². Ne esimodernin ajan lähteet, joissa tavallisten ihmisten arkipäiväisestä elämästä ja toiminnasta olisi minkäänlaisia merkkejä, ovat harvassa. Jotain kuitenkin on, nimittäin alioikeuksien pöytäkirjat eli tuomiokirjat. Naisten toimintaa oikeudessa onkin tutkittu tätä nykyä jo paljon. Keskeisimmät aihetta käsittelevät teokset ovat Marja Taussi Sjöbergin *Rätten och kvinnorna; Från släktmakt till statsmakt i Sverige på 1500- och 1600-talet* sekä

¹¹Modernin ja postmodernin feminismin keskeisenä erona voidaan pitää juuri niiden erilaisia valtakäsityksiä. Esimerkiksi Johanna Matero kirjoittaa: "Postmodernissa feminismissä valta ymmärretään diskursiivisena ja monimutkaisena suhteiden verkostona. Vallalla on monta keskusta ja se on monimuotoista, jolloin valta muuntuu jatkuvasti ja myös marginalisoiduilla ryhmillä on valtaa." Matero 1996, s. 262.

¹²"Opp mot de rettslige og religiøse normene settes dagliglivets normer – normer som vokser ut av det praktiske livs behov." Sogner&Sandvik 1989, s. 461.

Gudrun Anderssonin *Tingets kvinnor och män; Genus som norm och strategi under 1600- och 1700-tal*, lisäksi voidaan mainita Anu Pylkkäsen *Puoli vuodetta, lukot ja avaimet; Nainen ja maalaistalous oikeuskäytännön valossa 1660–1710*.¹³ Tutkimussuuntaus on keskittynyt vertaamaan naisia koskevien laillisten rajoitusten ja alioikeuksissa vallinneen oikeuskäytännön suhdetta. Tutkimusten pääasiallinen tulos on ollut se, että huolimatta lain asettamista rajoitteista, myös naimattomat naiset ja vaimot käytännössä toimivat oikeudessa ilman, että heidän (laitonta, norminvastaista) toimintaansa olisi asetettu kyseenalaiseksi – ainakaan ennen 1600-luvun loppua.¹⁴

Selkeästi staattiseen valtakäsitykseen sitoutuva Maria Sjöberg on kuitenkin halunnut korostaa sitä, että oikeudellisesti ja taloudellisesti aktiiviset naiset olivat poikkeuksellisia – tai pikemminkin, että koko naisten nauttima aktuaalinen toimintavapaus ei voi vähentää tai muuttaa lain ilmentämän valtastruktuurin merkitystä eikä sitä, että naiset olivat alistettuja.¹⁵ Tähän astisesta naisten oikeudellista ja taloudellista toimintaa koskevasta tutkimuksesta on sen verran selvää, etteivät kyseisillä elämänaloilla aktiiviset naiset olleet esimodernina aikana suinkaan harvinaisia – siinä suhteessa kaikki tutkijat ovat päätyneet samankaltaisiin tuloksiin.¹⁶ Oli kuitenkin olemassa myös naisryhmä, joka kokonaisuutena

¹³Taussi Sjöberg 1996; Andersson 1998; Pylkkänen 1990. Edellisten lisäksi on ilmestynyt joitakin artikkeleita eri aikakausjulkaisuissa. Mainita kannattaa ainakin Rautelin 1995; Sandvik 1991; Taussi Sjöberg 1992. Monissa tutkimuksissa keskitytään kuitenkin nimenomaan ja ainoastaan oikeuslähteisiin ja sitä yhteisöä, jonka toiminnan seurauksena ja keskellä oikeuslähde on syntynyt, valotetaan varsin niukasti, jos lainkaan. Oikeuden tapahtumien ymmärtämisen ja tulkinnan kannalta on kuitenkin tärkeää, ellei välttämätöntä, tarkastella millainen on se laajempi tulkintakehys, johon oikeudessa viitatut tapahtumat sijoittuvat. Toisin sanoen, millainen on se yhteisön todellisuus, josta oikeudessa käsitellyt asiat nousevat, jossa oikeuteen tuodut konfliktit ovat tapahtuneet.

¹⁴Pylkkänen 1990, s. 93-105; Pylkkänen 1994, s. 365-387; Rautelin 1995, s. 13; Sjöberg 1997a, s. 166. Naimattomien naisten ja vaimojen tiukasti ottaen lainvastainen oikeudellinen toiminta ei ehkä ole lopulta kovinkaan hämmästyttävää, sillä Ylikangas kirjoittaa tarkoittaen 1600-lukua: "Oikeuskäytäntö oli vain väljästi ja usein välillisesti sidottua Ruotsin lakiin. Laajan tulkinta- ja harkintavallan myötä se oli suurelta osin siirtynyt tuomioistuinten – eritoten ylimpien – tuomarikunnalle...". Ylikangas 1986, s. 16. Tämä ei tietenkään poista sen seikan merkitystä, että naiset toimivat esteettä oikeudessa, sillä jos yhteisön normisto ei olisi hyväksynyt sitä, eivät naiset olisi oikeuskäytännön joustavuudesta huolimatta voineet toimia vapaasti.

¹⁵Maria Sjöbergin staattinen valtakäsitys ilmenee hyvin esimerkiksi seuraavasta lauseesta: "Över- och underordning och dessa bådas beroende av varandra, är tvärtom något självklart i alla maktanalyser." Sjöberg 1997b, s. 460, 462. Ylivalta ja alistus eivät suinkaan ole itsestäänselvyksiä kaikissa valta-analyyseissä. Kts. erityisesti asetelma 1 sekä alaviitteet 9-11.

¹⁶Oikeudellisen toiminnan osalta kts. alaviite 13, taloudellisen toiminnan osalta esimerkiksi Stadin 1980; Sandvik 1991; Manninen 1985.

muodosti poikkeuksen muiden naisten oikeudelliseen asemaan, nimittäin lesket. Laki ei leskille asettanut samanlaisia oikeudellisia ja taloudellisia rajoitteita kuin muille naisille. Myös tämän seikan merkitystä on tulkittu eri tavoin naisten historiaa koskevassa keskustelussa. On pohdittu sitä, oliko sukupuoli vai siviilisääty lopulta ratkaisevampi naisen toiminnan rajojen määrittäjä.¹⁷

Toiselta puolen leskinaisten oikeuksia on pidetty merkinä siitä, että naiset eivät lopultakaan olleet alistettuja, toisaalta heidän asemansa on haluttu selittää muulla tavoin. Maria Sjöberg on esittänyt artikkelissaan *Hade jorden ett kön? Något om genuskonstruktion i det tidigmoderna Sverige* leskien erityisaseman johtuneen siitä, että he miehensä kuoleman jälkeen kävivät automaattisesti läpi genderin vaihdoksen suhteessa yhteiskunnan instituutioihin – toisin sanoen heistä tuli sosiaaliselta sukupuoleltaan miehiä. Analyysinsä Sjöberg pohjaa ajan luonnontieteelliseen keskusteluun ja sen käsitykseen sukupuolien erosta aste-erona laadullisen eron sijasta.¹⁸ Teoriaa kohtaan on kuitenkin helppo esittää kritiikkiä. Ensinnäkään ei ole lainkaan selvää, että lääketieteellisesti sivistyneen älymystön ja paikallisyhteisön, jonka tasolle Sjöberg liittää sukupuolikäsitykset analysoimalla naisten asemaa talonpoikaisen yhteisön maanomistuksen kautta, käsitykset sukupuolista olivat yhtäpitävät.¹⁹ Toiseksi Sjöbergin analyysissä genderin käsite samaistuu valtasuhteisiin niin täysin, että menettää kokonaan itsenäisen merkityksensä. Toisin sanoen hän puhuu pikemminkin sukupuolten välisestä taloudellisen vallan jaosta kuin sosiaalisesta sukupuolesta ja siihen paikallistasolla liitettyistä käsityksistä.²⁰ Kun gender sosiaalisena sukupuolena määritelmän mukaan on

¹⁷"Vi mener dessuten at enkenes rettslige status må ha hatt betydning for kvinnesynet, fordi det ble klart at sivilstatus mer enn kjønn satte grensene for hva kvinner kunne gjøre." Sogner&Sandvik 1989, s. 446. Grethe Jacobsen puolestaan katsoo, että naisen toiminnan rajojen määrittäjänä sukupuoli oli ensisijainen siviilisäätyyn nähden. Jacobsen 1991, s. 298-299.

¹⁸Sjöberg 1996, erityisesti s. 374: "Att änkan genom sin makes död automatiskt, med avseende på formell behörighet, genomgick ett genusbyte,..." ja s. 393: "Änkornas nästan manliga befogenheter var nödvändiga i genuskonstruktionens gradskillnad mellan kön, men de bör ha setts som tillfälliga – i väntan på att en ny 'riktig' man skulle ta vid där den förre hade slutat." Katso myös Sjöberg 1997a; Sjöberg 1997b; Sjöberg 1998.

¹⁹Vaikuttaa pikemminkin siltä, että tavallisen kansan parissa sukupuoliero miellettiin laadulliseksi eroksi miehen ja naisen välillä. Katso Apo 1995.

²⁰Sukupuolijärjestelmän (joka on aina sidoksissa genderkäsityksiin eli käsityksiin sukupuolista, niiden rooleista ja olemuksesta) tutkiminen on Sjöbergille nimenomaan valtasuhteiden tutkimista: "Det framgår nu att den tidigmoderna forskning, som här behandlats, varit mindre inriktad på *maktrelationen mellan könen – genusrelationen* – än den modernhistoriska.", Sjöberg 1996, s. 369, kursivointi minun. Määrittelemällä lesket sosiaaliselta

kuitenkin sidoksissa ihmisten käsityksiin miehestä ja naisesta, miehisestä ja naisellisesta, on se selvästi taloudellisesta ja institutionaalaisesta vallasta erillinen käsite, ja leskien sosiaalisen sukupuolen vaihdos vaatii perusteekseen muunlaisia todisteita kuin leskien oikeudellisen erityisaseman ja mahdollisuuden hallita kiinteää omaisuutta.

Leskiä esimodernina aikana koskeva harvalukuinen tutkimus on keskittynyt taloudellisiin seikkoihin. Kaupunkien leskinaisiin on pohjoismaisessa tutkimuksessa kiinnitetty enemmän huomiota kuin maaseudulla asuneisiin. Myös papiston ja virkamiesten leskien toimeentulomuotoja on tutkittu.²¹ Pelkästään maalaisyhteisön leskinaisiin keskittyviä tutkimuksia ei ole olemassa lukuunottamatta Maria Sjöbergin edellämainittua artikkelia. Ne tutkijat, jotka tarkastelevat kaikkia naisia, erottelevat usein myös lesket siviilisäädyn perusteella tutkimuksessa omaksi ryhmäkseen. Näissä tutkimuksissa on kuitenkin keskitytty kunkin naisryhmän kohdalla joihinkin erityiskysymyksiin. Keskeinen maaseudulla asuneiden leskinaisten kohdalla käsitelty kysymys on ollut heidän suhteensa kiinteään omaisuuteen – kuinka tavallista käytännössä oli, että lesket käyttivät hyväkseen lain suomaa mahdollisuutta hallita omaisuutta itsenäisesti eli toimivat tiloilla isäntien korvaajina. Tiloja yksin emännöineitä leskinaisia tutkimus on poikkeuksetta löytänyt, mutta kuinka yleinen käytäntö oli, on jäänyt lähinnä arvioiden varaan.²²

Maalaisyhteisön leskiä ei siis aiemmassa tutkimuksessa ole juurikaan nostettu esiin itsenäisenä tutkimuskohteena, vaan he ovat olleet yksi kolmesta siviilisäättyyn perustuvasta naisryhmästä. Tällöin on tietenkin mahdotonta tutkia mitään noista naisryhmistä kovin moniulotteisesti ja tutkimukset ovatkin lähteneet kysymyksenasettelussaan jostakin temaattisesta kysymyksestä, eivätkä tutkimaan ihmisryhmää sinänsä. Joskus näkökulman yksipuolisuus on tuonut muassaan lähemmässä tarkastelussa hiukan erikoisilta vaikuttavia kysymyksiä ja pohdintoja: esimerkiksi kun kirjoitetaan miehen kuolemasta ikään kuin se – lesken suuremman oikeudellisen ja taloudellisen liikkumavaran vuoksi – olisi

sukupuoleltaan miehiksi hän voi puhua yleisestä naisen alistuksesta – vailla leskinaisten häiritsevää erityisasemaa, esimerkiksi: "Det väsentliga var att kvinnan aldrig tilläts auktorisera de ekonomiska maktresurser som överfördes mellan generationer." Sjöberg 1997a, s. 178.

²¹Kaupunkien naisia ovat tutkineet Manninen 1985; Stadin 1980; Bull 1986; Hörsell 1983. Papiston ja virkamiesten toimeentulomodoista, Widén 1988; Widén 1990; Norrman 1993.

²²Mäkelä 1989, s. 73-80, 104-107; Pylkkänen 1990, s. 314, 338; Räisänen 1997; Österberg 1980, s. 290. Myös Norjassa tilanne on ilmeisesti ollut samanlainen. Sogner&Sandvik 1989, s. 445.

positiivinen asia naisen elämässä tai kun pidetään erikoisena ja selitystä vaativana sitä, että lesket huolimatta vapaammasta oikeudellisesta asemastaan menivät uudelleen naimisiin.²³ Tällaiset pohdinnat selittyvät sillä, että naiset on tutkimuksessa käsitteellistetty yksinomaan taloudellisin ja oikeudellisin käsittein. Kun otetaan huomioon ihmisen olevan myös sosiaalinen ja emotionaalinen olento, tuntuvat edellisten kaltaiset ihmettelyt vähintään erikoisilta.

Näkökulman vaihdoksen voi tiivistää esimerkiksi Natalie Zemon Davisin näkemykseen klassisesta ja uudesta sosiaalhistoriasta. Hänen katsoo, että keskeisin ja perustava ero niiden välillä on tavassa käsitteellistää ihmisryhmien tai ihmisryhmien väliset suhteet. Siinä missä klassinen sosiaalhistoria käsittää suhteet "kilpailuksi tai yhteistoiminnaksi, joissa on kyse vallasta tai arvostuksesta", uusi sosiaalhistoria pitää niitä prosesseina, "verkostoina, joissa tavaroita, ajatuksia ja vaikutusvaltaa välitetään, otetaan vastaan ja vaihdetaan". Koska suhteet ja myös valta nähdään eri tavoin kuin ennen, nousevat uudenlaiset subjektit esiin historian kudoksesta. Kun klassinen sosiaalhistoria on keskittynyt lähinnä taloudellisten tai säätyjakoon perustuvien yhteiskuntaluokkien tutkimukseen, uusi sosiaalhistoria etsii yhteiskunnasta sellaisia ryhmittymiä tai ryhmittelyjä, jotka perustuvat esim. sukupuoleen, etnisyyteen tai uskontoon ja jotka voivat myös ylittää luokka- ja säätyrajoja.²⁴ Naispuoliset lesket voidaan nähdä Natalie Zemon Davisin tarkoittaman kaltaisena selkeärajaisena ihmisryhmänä, jonka jäsenet kuitenkin kuuluvat moniin klassisen sosiaalhistorian yhteiskuntaryhmiin. Leskien asemahan saattoi vaihdella taloudellisesti hyvinkin paljon. Samoin he kuuluivat kaikkiin säätyihin, edesmenneen aviomiehen mukaan. Lesket muodostivat kuitenkin yhtenäisen ryhmän paitsi tietenkin siviilisäätynsä perusteella, sosiaalisessa todellisuudessa, myös lainsäädännön avulla, joka soi heille muista naisista poikkeavan aseman.

Naishistoriallisen tutkimuksen lisäksi leskinaisia vilahtelee mitä moninaisimpiin aiheisiin keskittyvässä kirjallisuudessa. Leskiä sivutaan usein esimerkiksi avioituvuutta ja köyhäinhoitoa käsiteltäessä. Se, mitä maalaisyhteisön leskistä aiemmin on tutkimuksessa

²³Esimerkiksi Sølvi Sognerissa ja Hilde Sandvikissa on herättänyt ihmetystä leskien halu avioitua uudestaan: "Enker giftet seg igjen selv om enker hadde en friere rettslig stilling enn gifte kvinner. En forklaring på dette kan være behovet for både mann og kone i et hushold." Sogner&Sandvik 1989, s. 445; Pylkkänen 1991b, s.103.

²⁴Davis 1996, lainaukset s. 9 ja s. 10.

kirjoitettu, on siis melko lailla sirpaleista ja hajallaan muun tutkimuksen joukossa. Tässä tapauksessa historiantutkimus muistuttaa siksi ehkä tavallistakin enemmän palapelin kokoamista irrallisista tiedon sirpaleista.

1.2 Tutkimustehtävä ja lähteet

Tie leskeyteen johtaa avioliiton kautta, leskeksi voi tulla ainoastaan olemalla ensin naimisissa. Avioliiton solmiminen liitti aviopuoliset toisiinsa siteellä, jolla oli sekä taloudellisia, sosiaalisia, emotionaalisia, oikeudellisia että uskonnollisia ulottuvuuksia. Yhteiskunnan perusyksikkö oli kansanomaisenkin ajattelun mukaan miehen ja naisen muodostama pari – ei yksilö²⁵. Uskonnollisessa mielessä avioliitto teki aviopuolisoista yhden kokonaisuuden, mies ja vaimo tulivat yhdeksi lihaksi, *heistä tuli yksi*. Puolison kuoleman jälkeen leskeksi jäänyt oli siis tavallaan vain kokonaisuuden jälkeenyäännyt puolikas. Sama ajattelumaailma näkyy myös oikeudellisen kielenkäytön tasolla, tuomiokirjoissa, joissa naispuolisiin leskiin hyvin usein viitataan termillä 'jälkeen jäänyt' tai 'jälkeen jätetty' (*efterlemnade*). Työn pääotsikko *Jälkeen jätetyt* viittaa samalla myös niihin emootioihin, tunteisiin, joita leskeytyneellä osapuolella varmasti useimmissa tapauksissa oli puolisonsa kuoleman jälkeen – surun ja yksinäisyyden tunteisiin.

Tämän tutkimuksen kysymykset ovat seuraavat:

- Mitä olivat ne institutionaaliset tekijät, jotka määrittivät naisen leskeyttä?*
- Millainen oli ja miten määräytyi naisen taloudellinen asema leskenä?*
- Millainen oli se sosiaalinen todellisuus, jonka keskellä leskinaiset elivät?*
- Millaisia olivat leskinaisten tunteet ja emotionaalinen todellisuus?*
- Mitkä eri elämänaalueille kuuluvat tekijät keskeisimmin vaikuttivat leskinaisten elämään?*
- Millainen ilmiö naisen leskeys oli 1700-luvun loppupuolen maalaisyhteisössä?*

Erään mahdollisuuden lähestyä kysymyksiä tarjoaa ratkaisu, jota myös naisten oikeudelliseen toimintaan keskittyvissä tutkimuksissa on usein käytetty, nimittäin yhteiskunnan normien ja yhteisön toiminnan tasojen tarkastelu rinnakkain ja

²⁵Apo 1995, s. 20.

suhteuttaminen toisiinsa²⁶. Kuva toimivasta yhteisöstä ja sen jäsenistä jää vajaaksi – ja osin käsittämättömäksi, mikäli siihen ei liitetä yhteisöä säätelevä normistoa. Normit ja todellisuus eivät missään tapauksessa ole toisistaan irrallisia tasoja, vaan vaikuttavat toisiinsa, vaikka niiden suhteet ovatkin monimutkaisia ja suurelta osin hämärän peitossa. Tutkimuksen otsikko ´jälkeenjätetyt´ on vailla kysymysmerkkiä, mutta yhtä hyvin se voisi olla kirjoitettu kysymysmerkin kanssa, sillä juuri ihanteiden ja normien tason – jolla leski oli jälkeenjätetty (efterlemnade) – ja jokapäiväisen elämän tason suhteen tarkastelussa piilee tämän tutkimuksen *raison d'être*, olemassaolon syy ja oikeutus. Tutkimuksen päämääränä on tarkastella naisen leskeyttä esimodernin ajan agraarisessa yhteisössä yhteiskunnallisten normistojen luomaa kuvaa ja ihannetta vasten.

Miespuolisia leskiä ei tässä tutkimuksessa varsinaisesti tarkastella. Tämä johtuu siitä, että leskeys – tai yleensä siviilisäätö – ei 1700-luvun lopulla määrittänyt miestä samalla tavoin kuin naista. Tämä näkyy toisaalta lain tasolla, jossa miehen lainmukainen asema ei riippunut hänen siviilisäädystään samalla tavoin kuin naisen. Toisaalta sama asia näkyy käytännön tasolla siten, että tuomiokirjoissa miehistä puhuttaessa siviilisäätöä ei mainita, mutta naisten kohdalla säännönmukaisesti kyllä. Siviilisäätö oli naisen kohdalla niin merkittävä seikka, että sen mainitseminen katsottiin olennaiseksi. Siviilisäätö – naimattomuus, naimisissa olo tai leskeys – määritti naista 1700-luvulla tavalla, jolla se ei määrittänyt miestä.²⁷ Sen sijaan on selvää, että yhteisötasolla naisista ja naiseudesta on vaikeaa puhua puhumatta samalla miehistä ja miehisestä. (Leski)naiset ovat jokapäiväisessä elämässään naisia suhteessa miehiin – sosiaalinen maailma koostuu todellisuudessa miehistä ja naisista, ja sellainen kuva on pyritty piirtämään näkyviin myös tässä tutkimuksessa. Tutkimuksen kohde on silti nimenomaan *naisen* leskeys.²⁸

²⁶Esimerkiksi Gudrun Andersson katsoo, että oikeuskäytännön tutkiminen voi johtaa vain rajoitettuun tuloksiin, mikäli sitä ei liitetä lain muodostamaan normatiiviseen kehukseen ja päinvastoin, pelkän lain tutkiminen ei riitä. Andersson 1996, s. 11. Saman voi ajatella pätevän laajempaankin todellisuuden alueeseen.

²⁷Sama ilmiö on nähtävissä myös saksalaisissa hautajaissaarnoissa ajalta n. 1550-1750, joissa näkyy tietysti lähinnä luterilaisen yhteiskunnan ihanteiden taso. Miesten muistopuheissa kuvaillaan heidän kasvatustaan, koulutustaan ja uraansa, naisten vastaavissa puhutaan elämänvaiheista, lapsuudesta, nuoruudesta, avioliitosta ja leskeydestä. Sogner & Sandvik 1989.

²⁸Kirsi Vainio-Korhonen korostaa vahvasti sukupuolijärjestelmän näkökulman välttämättömyyttä naisia tutkittaessa. Vainio-Korhonen 1999, s. 16-18. On totta, että naisten näkyviksi tekeminen ei enää tutkimuksessa riitä, mutta sukupuolijärjestelmän tutkimus ei ole ainoa vaihtoehto. En halua kiistää sukupuolijärjestelmän olemassaoloa tai merkitystä, päinvastoin, mutta

Kun tutkimuksen perimmäinen ongelma koskee leskeyttä esimodernina aikana ja pidetään mielessä se huomautus, että menneisyydessäkin nainen oli myös oman säätynsä ja sosiaalisen ryhmänsä jäsen²⁹, on luonnollista valita tutkimuskohteeksi maalaisyhteisön leskinaiset. Suurin osa suomalaisista leskinaisista eli maalaisyhteisön parissa, sillä kaupunkien väestö muodosti hyvin pienen osan kokonaisväestöstä. Tutkimuksen mittakaavan valinta on paitsi historianfilosofinen, myös tutkimusongelmaan sidoksissa oleva kysymys; leskeyttä olisi toki mahdollista tutkia myös laajalla maantieteellisellä alueella, suurten (numero)aineistojen valossa. Tavallisen elämän ja pienten ihmisten taso jäisi kuitenkin tavoittamatta. Ja mikä tärkeää tutkimusongelman kannalta, on kyseenalaista tulisiko normien ja todellisuuden suhde millään tavoin näkyviin. Näin ollen tutkimuksen mittakaava on mikrohistoriallinen.³⁰

Tutkimusalueeksi on valittu Jämsä, keskisessä Suomessa sijaitseva maalaispitäjä. Aikarajaus puolestaan nousee tutkimuksen asetelmasta siten, että 1700-luvun loppupuolen jo suhteellisen runsas lähdemateriaali mahdollistaa normien ja yhteisön toiminnan tarkastelun rinnakkain. Lisäksi kyseessä on ajanjakso, jolloin suomalaisen yhteiskunnan mikrotaso oli vahvassa muutostilassa. Isojako sekä nopea väestönkasvu aiheuttivat yhteisöissä muutoksia ja sisäisiä paineita. Sääty-yhteiskunta oli vähitellen hajoamassa jo 1700-luvun loppupuolella, kun väestön sosiaalinen rakenne monipuolistui niin, että vanha nelisäätyjako ei enää kattanut kuin pienen osan väestöstä.³¹ Kyseessä on siis voimakkaiden muutosten ajanjakso yhteisötasolla. On kiintoisaa tarkastella, mitä tämä merkitsi naispuolisten leskien muodostamalle ihmisryhmälle. Kovin lyhyttä tutkimusjaksoa tai tarkkaa aikarajasta vastaan puhuu tutkittavan ilmiön hitaasti muuttuva luonne. On tuskin oletettavaa, että naisen leskeys, kaikkine siihen kuuluvine oikeudellisine, taloudellisine, sosiaalisine ja emotionaalisine puolineen olisi muuttunut kovin rajusti tai nopeasti.

ainoana tutkimuksellisenä näkökulmana se on kovin kapea. Tässä tutkimuksessa sukupuolijärjestelmää sivutaan siellä täällä, mutta tutkimusta hallitseva näkökulma se ei ole.

²⁹Setälä 1988, s. 142.

³⁰Mikrohistoriallisen tutkimusotteen etuna on usein pidetty juuri sitä, että uudenlaiset piirteet tulevat esille tarkasteltaessa ilmiötä pienen mittakaavan mahdollistamalta etäisyydeltä ja että nämä paljastuvat piirteet puolestaan lisäävät ymmärrystä tutkimuksen kohteena olevista ilmiöistä laajemminkin. Aalto 1996, s. 23-24; Alapuro 1994, s. 14; Levi 1992, s. 102-142; Peltonen 1992, s. 8-10; Peltonen 1996, s. 10-13.

³¹Pitkänen 1988, s. 20-23; Strömmer 1969, s. 21-24; Wirilander 1974, s. 15-25.

Nähdäkseni naisen alistuksen pohtiminen ei ole mielekästä. Silti myös minun, kuten muidenkin tutkijoiden, on otettava naishistoriasta kirjoittaessani jonkinlainen kanta kysymykseen – onhan tutkimusotteen valinta jo itsessään kannanotto. Valitsemalla sen, että pidän ensisijaisena yhteisöllisen todellisuuden tasoa, paljastan samalla kantani kysymykseen: vaikka tuskin on mielekästä kieltää yhteiskunnallisten normien tasolla vallinnutta sukupuolten epätasaista suhdetta, on (naisenkin) elämässä kuitenkin olennaisempi se arkisen aherruksen, levon, juhlien, tunteiden, unien ja mielikuvituksen taso, jota voitaisiin nimittää myös elämismaailmaksi.

Tutkimuksen kysymykset eivät ole sellaisia, joihin olisi mahdollista saada vastauksia jostakin yhdestä, tai edes muutamasta yksittäisestä lähteestä. Vastausten saaminen vaatii monien lähteiden käyttöä rinnakkain ja päällekkäin, täydentämään toistensa antamia kuvia. Eri lähteet sisältävät kukin omanlaisiaan lähdekriittisiä ja tulkintaan vaikuttavia ongelmia. Keskeisimpänä lähteenä tutkimuksessani toimivat Jämsän kärjäkunnan renovoidut eli hovioikeuteen tarkastamista varten lähetetyt puhtaaksikirjoitetut tuomiokirjat, sillä paikallisen tason elämän kuvaajina ne ovat korvaamaton lähde. Vaikka tuomiokirjoja on suomalaisessa vanhemman ajan ja erityisesti paikallisessa historian tutkimuksessa jo pitkään käytetty lähteenä, on niitä kohtaan tunnettu mielenkiinto lisääntynyt voimakkaasti viimeisten 15 vuoden aikana.³² Tuomiokirjat ovat synnyttäneet myös suuren määrän metodista kirjallisuutta.³³ Perinteisesti deskriptiivisten lähteiden käytössä on nähty suurimmaksi ongelmaksi tietojen luotettavuuden selvittäminen, toisaalta taas tuomiokirjojen luotettavuutta on pidetty hyvänä, sillä tuomarin, lautamiesten ja kärjärahvaan edessä ei voinut puhua mitä tahansa.³⁴ Osapuolet pyrkivät varmasti esittämään asiat omasta näkökulmastaan, mutta suoranaisesta valehtelusta jäi helposti

³²Toisaalta tämä johtuu kasvaneesta kiinnostuksesta vanhemman ajan tutkimusta kohtaan, osittain kiinnostus on varmasti ollut eräiden uraa uurtavien tutkimusten inspiroimaa. Pienen mittakaavan ja oikeuslähteiden onnistunut yhdistelmä on nostanut klassikoiden asemaan Emmanuel Le Roy Ladurien tutkimuksen ranskalaisen kylän elämästä (1977, suom. 1984), Giovanni Levin santenalaisen maalaispapiin (1985, suom. 1992) ja Carlo Ginzburgin mylläri Menocchion (1976, engl. käännös 1980). Suomessa pääasiallisesti tuomiokirjoja hyödyntäviä tutkimuksia ovat esim. Aalto 1996; Katajala 1994; Vilkuna 1996a; Pylkkänen 1990.

³³Esimerkiksi Muir & Ruggiero 1994; Nenonen 1995.

³⁴Esimerkiksi Pentti Virrankoski huomauttaa, että tuomiokirjat sisältävät ”hyvin paljon kertomuksen luonteista ja siis epäluotettavaa materiaalia.” Virrankoski 1970. Monet muut ovat kuitenkin korostaneet tuomiokirjojen luotettavuutta. Katajala 1994, s. 64-65; Korhonen 1945, s. 12; Renvall 1947, s. 214.

kiinni. Kysymys tuomiokirjojen luotettavuudesta lähteenä asettuu kuitenkin eri tavoin aina sen mukaan, minkälaisia kysymyksiä niille tutkimuksessa tehdään. Siitä, selviävätkö erilaiset tapahtumat tuomiokirjoista luotettavasti, voidaan olla monta mieltä, mutta esimerkiksi yhteisön ajattelutapojen tai ihmisten välisten sukulaisuus- ja muiden suhteiden kuvaajina niiden totuudenmukaisuutta ei ole juuri mieltä epäillä.

Kun tuomiokirjoista pyritään etsimään jälkiä jostakin muusta kuin niiden suoranaisesti kuvaamasta yhteisön oikeudellisesta säätelystä, esimerkiksi laajemmin yhteisön tai sen jäsenten – tässä tapauksessa leskien – elämästä, on tutkijan suorittaman tulkinnan rooli entistä suurempi. Tulkinnan mahdollisuuksia rajoittavia tekijöitä luovat lähteen ajallinen ja paikallinen konteksti³⁵, joita tarkastellaan metodisessa luvussa Tuomiokirja käräjien toiminnan kuvaajana (4.1). Tuomiokirjoista ei ole suoraan luettavissa, millaista leskien elämä oli ja millaisia asioita siihen kuului, koska leskinaisten toimintaa käräjillä vaikutti myös itse kärjäinstituution luonne ja rooli yhteiskunnassa. Käräjät olivat yhteisön oikeudellisen ja taloudellisen säätelyn väline, joten nämä puolet yhteisöstä ovat korostuneesti esillä tuomiokirjoissa. Tuomiokirja-aineisto Sääksmäen ylisestä tuomiokunnasta, johon Jämsän kärjäkuntakin kuului, on säilynyt ainoastaan hyvin fragmentaarisesti. Jämsän osalta renovoidut tuomiokirjat alkavat vuodesta 1761, josta eteenpäin niitä on tallella vuoteen 1774, sen jälkeen on säilynyt vain lyhyitä katkelmia 1780-luvulta. Siitä huolimatta, että tuomiokirjat ovat lähteistä keskeisin, ei tuomiokirja-aineiston hajanaisuus kuitenkaan ole vakava haitta tutkimuksessa, kun tarkoituksena ei ole tutkia oikeuskäytäntöä tai rikollisuutta, vaan yhteisön erästä jäsenryhmää, jonka toiminnan eräänlainen (mutta yksipuolinen) heijastaja tuomiokirjat ovat.

Tuomiokirjojen antamaa kuvaa yhteisön ja leskien toiminnasta on helpompi ymmärtää ja tulkita täydentämällä sitä muista lähteistä saatavilla tiedoilla. Varsin tärkeä lähde tutkimuksessa ovat perunkirjoitusasiakirjat, joita on 1700-luvun lopulta säilynyt suhteellisen runsaasti. Perunkirjoituksen pito ja pesäluettelon laadinta tehtiin pakolliseksi vuoden 1734 laissa ja vaikka määräystä ei noudatettukaan aluksi etenkin köyhimpien

³⁵Erilaisia tulkintoja rajoittavia tekijöitä voidaan erotella paljonkin, Edward Muir ja Guido Ruggiero puhuvat ajallisesta ja paikallisesta kontekstista, vallan dynamiikasta ko. ajassa ja paikassa, dokumentaation sarjaluonteesta (eli siitä, että niissä on paljon toistuvia piirteitä) sekä lähteen ympärille rakennetusta mikrohistoriallisesta kontekstista. Muir&Ruggiero 1994, s. 232-235. Kaikki muut rajoittavista tekijöistä voidaan nähdä ajallisen ja paikallisen kontekstin johdannaisina.

ihmisten kohdalla kovin sääntillisesti, yleistyi perunkirjoitusten pito vähitellen 1700-luvun loppua kohden.³⁶ Usein isäntämiesten perunkirjoitusasiakirjoihin sisältyvät myös tiedot omaisuuden jaosta ja talouden sisällä tehdyistä uudelleenjärjestelyistä, joista keskeisin oli lesken aseman määrittely taloudessa. Tilaisuudessa tehdyt päätökset määrittivät lesken elämää koko hänen leskeytensä ajan. Lähdesarjan tekee erityisen merkittäväksi se, että niistä varsin usein löytyy leskinaisten tahdonilmaisuja sekä niiden perusteluja, joita lukemalla on mahdollista saada käsitys siitä, millaisena lesket itse näkivät oman roolinsa ja asemansa taloudessa. Tällaisina ne heijastavat myös yleisemmin käsityksiä siitä, mikä oli leskelle sopiva rooli. Mielessä täytyy pitää kuitenkin se, että perukirjat kuvastavat lähinnä tilallisen väestönosan olosuhteita.

Tuomiokirjoissa ja perunkirjoissa toimiviin leskinaisiin liittyviä henkilöhistoriallisia tietoja on löydettävissä kirkon historiakirjasarjoista, kastettujen, vihittyjen ja haudattujen luetteloista, joiden pitäminen aloitettiin Jämsässä suhteellisen myöhään, vuonna 1707. Monien vuosisadan puolivälissä eläneiden leskien syntymä jää siksi hämärän peittoon. Lisäksi luettelot eivät varsinkaan alkuvuosina ole täydellisiä, vaan osa tapahtumista jäi kirjaamatta.³⁷ Leskinaisia on paljon mukana myös kirkon köyhäinapua saaneiden luettelossa. Suomen väestöstä on tarkkoja tietoja seurakunnittain saatavissa vuodesta 1749 eteenpäin, jolloin kruunu määräsi kunkin pitäjän kirkkoherran pitämään kirjaa seurakuntansa väestöstä. Näihin väestötauluihin eli tabelleihin kerättiin tiedot seurakunnan väkiluvusta, seurakuntalaisten sukupuolijakaumasta, iästä, siviilisäädystä ja siitä mihin säätyihin he kuuluivat sekä erilaisia muita kruunun mielestä tarpeellisia tietoja. Väestötaulujen heikkoutena tällaisessa tutkimuksessa on se, ettei niissä yksilöidä henkilöitä, vaan lähde kertoo yhteisöstä puhtaasti tilastojen tasolla; väestönkasvun, yhteisön sosiaalisen rakenteen ja leskien lukumäärän ja väestöosuuden tarkastelussa ne ovat kuitenkin korvaamattomia.³⁸

Henkikirjoista saa tietoja talouksien sisäisestä rakenteesta. Naisia ei kuitenkaan merkitty

³⁶Vuorimies 1994, s. 5-6.

³⁷Piispa Gezelius määräsi historiakirjojen pitämisen vuonna 1665 ja kirkkolaki vuodelta 1686 velvoitti samaan. Etenkin syntyneiden luettelot olivat aluksi puutteellisia. Sirén 1999, s. 169.

³⁸Väkilukutaulujen antamiin lukumääriin tulee kuitenkin suhtautua likimäärinä. Pitkänen 1988, s. 76-79; Sirén 1999, s. 170-171, 178-179.

niihin siviilisäädyn, vaan sen mukaan, mikä heidän suhteensa – sukulaisuussuhde tai palkollissuhde – tilan päämieheen oli. Leskinaiset ovat henkikirjoissa joko nimityksellä äiti tai merkittyinä tilojen emänniksi – mutta vailla siviilisäätystä osoittavaa merkintää ja siksi emännissä voi olla leskien lisäksi muitakin naisia. Suurin haitta on kuitenkin se, että henkikirjoista puuttuvat kokonaan kaikki ne henkilöt, jotka eivät maksaneet henkiveroa; lapset ja yli 63-vuotiaat, jotka oli vapautettu henkiveron maksusta sikäli kuin he eivät olleet tilan haltijoita³⁹. Voidaan hyvällä syyllä olettaa, että monet naispuolisista leskistä eivät olleet velvollisia henkirahaa maksamaan. Henkikirjat palvelevatkin lähteinä parhaiten silloin, kun jo valmiiksi tietää, ketä niistä etsii; täydentämässä muiden lähteiden tietoja.

1700-luvun ruotsalaisessa yhteiskunnassa voidaan katsoa olleen kaksi tahoja, jotka loivat ja ylläpitivät virallisia normijärjestelmiä. Nämä tahot olivat valtio ja kirkko. Yhteiskunnan oikeudellinen ja uskonnollinen normisto olivat tietysti osittain yhteneväiset siinä mielessä, että ne tukivat toisiaan – luterilaisessa järjestelmässä valtio ja kirkko olivat läheisessä yhteydessä. Kirkko oli vielä esimodernina aikana lähempänä ihmisten arkielämää kuin valtio ja siksi kirkkoa voidaan pitää näistä kahdesta tärkeämpänä yhteisön normien muokkaajana. Uskonnollisen normiston suhteen ei ole olemassa sellaista selkeästi esiin nousevaa lähdettä kuin laki on maallisen hallinnon normien kuvastajana; kirkon yhteiskunnallinen normisto ei itsestään selvästi sisälly mihinkään yhteen lähteeseen⁴⁰. Käytettävän lähteen on kuitenkin selvästi kuvastettava uskonnollista normistoa. Lisäksi kirkon normiston kuvastajaksi on valittava jokin sellainen lähde, jonka kanssa voi ajatella paikallisyhteisön olleen kosketuksissa⁴¹, muuten normiston ja todellisuuden vertaamisesta katoaa mielekkyys. Molemmat ehdot täyttävä lähde on kansanopetuksessa käytettyyn katekismukseen sisältynyt huoneentaulu, joka sisälsi keskeisen osan luterilaisen kirkon

³⁹Jutikkala 1957; Vilkuna 1999, s. 48; Pylkkänen 1990, s. 314; Walta 1994, s. 127. Vuodesta 1765 eteenpäin henkikirjoihin piti merkitä koko väestö, mutta henkirahan maksusta vapautettujen osalta merkittiin yleensä vain heidän lukumääränsä. Sirén 1999, s. 171-173.

⁴⁰Kirkon yhteiskunnallinen normisto tietenkin nousee luonnollisesti Raamatusta, mutta siitä on eri aikoina korostettu eri osia ja erilaisilla korostuksilla on ollut vahva vaikutuksensa myös yhteiskunnalliseen normistoon.

⁴¹Esimerkiksi ajan teologista keskustelua voi tietysti pitää uskonnollisen normiston muokkaajana tai vähintään kuvastajana, mutta talonpoikaisyhteisön tasolle sillä ei *suoraan* ollut minkäänlaista kosketusta.

yhteiskuntaa koskevasta normistosta⁴². Oikeudellisen normiston osalta lähteenä toimii valtakunnassa voimassa ollut laki, vuoden 1734 valtakunnanlaki. Sitä on tutkimuksessa tarkasteltu sen legaalisen normiston selvittämiseksi, joka oikeudellisesti sääтели naisten ja (tämän tutkimuksen kannalta erityisesti) leskien toimintaa yhteiskunnassa.

2 Kirkko, laki ja jämsäläiset leskinaiset

Kun juokslahtelaisen Koljosen talon isännän Erkki Mikonpojan kuoleman jälkeen pidettiin perunkirjoitus, leski Maria Martintytär teki talon kolmestaan jakavien poikiensa Aatamin, Juhon ja Mikon kanssa sopimuksen elatuksesta. Runsaiden, vuosittain maksettavien elintarvikkeiden ja muiden etuisuuksien lisäksi leski erityisesti halusi, että hänelle jätettäisiin hevonen silloin, kun hän tarvitsi sitä joko kirkkoon menoon tai muihin tarpeellisiin matkoihin.⁴³ Kirkossa käyminen oli niin tärkeää Maria Martintyttären leskenelämässä, että hän halusi varmistaa hevoskyytinsä kirjauttamalla sen virallisesti vahvistettuun syytinkisopimukseen – Juokslahti kun sijaitsi kovin kaukana Jämsän kirkonkylältä. Kirkossa jokainen istui penkkijärjestyksen hänelle määräämällä paikalla. Koljosen talon naiset istuivat Pispalan ja Mellan talojen sekä Patalan puustellin naisten kanssa pohjoislehterin viidennessä penkissä naisten puolella. Leskenä Maria istui kirkossa käydessään samalla tutulla paikalla kuin ennen vaimona, yhdessä miehensä kanssa kirkkoon tultuaan. Penkkijärjestys oli tärkeä sosiaalisen statuksen mittari; kun Kerkkolan ratsutilalla oltiin tyytymättömiä vuonna 1763 laadittuun istumajärjestykseen, aikoi rusthollari viedä asian puitavaksi oikeuteen saakka.⁴⁴

Kirkoissa noudatetut istumajärjestykset kuvastavat laajemminkin yhteiskunnallista ajattelua, jossa jokaisella yhteiskunnan jäsenellä oli oma, määrätty paikkansa. Puhdasoppisen luterilaisuuden yhteiskunnallinen ajattelu perustui kolmisäätyoppiin. Kolmisäätyoppi oli oppi teokraattisesta yhteiskunnasta, jossa kaikki valta oli viime

⁴²Kuoppala 1963. Toinen vaihtoehto voisivat olla saarnakirjat eli postillat. Huoneentaulun vaikutuspiiri oli kuitenkin laajempi ja pitkäaikaisempi ja vaikutus siksi yleisesti ottaen syvällisempi kuin painettujenkaan saarnojen on voinut olla.

⁴³"...; såsom och lemna henne häst, då hon tarfvat anten till kyrcka, eller hennes andra nödiga resor;..." Erkki Mikonpojan perunkirjoitus 17.10.1769, Sm 147. Jämsän 1700-luvun perunkirjoissa tällaiset syytinkiehdot olivat vielä harvinaisia, mutta myöhemmin ne yleistyivät. Jutikkala 1958, s. 324; Flygare-Andersson 1997, s. 196-197.

⁴⁴Jämsän kirkon penkkijärjestys 1763; Vilkuna 1996a, s. 50-51.

kädessä Jumalan; maailman valtaapitävien valta oli Jumalan antamaa valtaa.⁴⁵ Kolmisäätyopin mukaan oli olemassa kolme säätyä eli hallitusta. Näistä säädyistä voitiin käyttää erilaisia nimityksiä, mutta vaihtelevista nimityksistä huolimatta säädyt olivat aina samat; hengellinen, maallinen ja huoneenhallitus. Yksityinen kristitty kuului samanaikaisesti jokaiseen kolmesta säädyistä. Kaikki kolme hallitusta olivat Jumalan asettamia ja Jumala oli asettanut ne välineiksi taistelussa syntiä vastaan. Näin ollen ne olivat pyhiä ja järkyttämättömiä.⁴⁶

Avioliitto nähtiin Jumalan säättämäksi luonnolliseksi yhteydeksi ja sen tarkoituksena oli aviopuolisoiden onni ja erilaisten hyveiden toteuttaminen perheessä. Miehelle kuului avioliitossa valta, koska hän oli vahvempi sekä hengeltään että ruumiiltaan. Tätä valtaa ei voinut siirtää vaimolle millään sopimuksella, koska se olisi ollut sekä luonnollisen lain⁴⁷ että Jumalan suoraan Sanassaan antamien käskyjen vastaista. Perheenisä hoiti perheessä sekä maallisen että hengellisen hallituksen tehtäviä. Samoin kuin hengellisen ja maallisen hallituksen valta, oli hänenkin valtansa Jumalalta peräisin. Näin hänen valtansa oli kuitenkin rakkauden palveluksessa. Perheen muiden jäsenten kuului olla hänelle alamaisia. Mies soi avioliitossa vaimolle turvan ja suojan, mutta samalla vaimo oli miehen omaisuutta. Totellessaan miestänsä vaimo totteli Jumalaa ja tottelemattomuudella tai uppiniskaisuudella rikkoi Jumalaa vastaan. Vaimon hyveitä katsottiin olevan siveys, vaiteliaisuus ja kotona pysyminen.⁴⁸

Kolmisäätyopin mukaan avioliiton solmimisen ehdoton edellytys oli vanhempien suostumus. Vanhemmat edustivat Jumalaa ja heitä oli ehdottomasti toteltava. Suhteessa lapsiinsa nainen oli siis kolmisäätyopin mukaan samassa asemassa kuin aviomiehensä. Lapsille molemmat vanhemmat olivat kyseenalaistamattomia auktoriteetteja.⁴⁹ Tässä piileekin huomattava maailmankuvassa tapahtunut muutos; kun keskiaikana, sukuyhteiskunnan vielä ollessa voimissaan lapset olivat tavallaan koko suvun omaisuutta, olivat he nyt siirtyneet täysin vanhempiensa haltuun. Leskenä äiti oli yksin siinä

⁴⁵Harnesk 1990, s. 41-42.

⁴⁶Kuoppala 1963, s. 14-58; Pleijel 1951, s. 20-18; Wirilander 1974, s. 25-27.

⁴⁷Luonnollinen laki oli Jumalan luoma järjestys ja siveellinen elämä perustui siihen. Kuoppala 1963, s. 23.

⁴⁸Kuoppala 1963, s. 22, 33; Pyllkkänen 1991a, s. 88

⁴⁹Kuoppala 1963, s. 22, 28, 30, 33-34.

auktoriteettiasemassa, joka kuului molemmille vanhemmille. Hänen tahtoaan tuli kunnioittaa, hänen käskyjään ja toivomuksiaan totella. Leskinaiset myös vaativat kunnioitusta ja tottelevaisuutta lapsiltaan; vastoin äitinsä tahtoa avioitunut tytär tai äitinsä kanssa jatkuvasti riitelevä poika saattoivat huomata jääneensä perinnöttä⁵⁰.

Kolmisäätyoppi ei jäänyt muutoinkaan ruotsalaisessa yhteiskunnassa pelkästään kuolleeksi oppijärjestelmäksi, vaan sen vaikutus ulottui hyvin syvällisesti koko yhteiskuntaan ja sen maailmankuvaan. Vanhaluterilaisuudelle oli ominaista, että kirkko oli opetusta jakava kirkko. Ihmisten piti oppia tuntemaan tärkeimmät opinkappaleet. Vuoden 1686 kirkkolaissa määrättiin kaikissa seurakunnissa pidettäväksi lukukinkereitä sekä kirkossa pidettäviä katekismuskoulusteluja. Kinkereillä eli lukusijoilla kansaa opetettiin lukemisessa ja kristinopin taidossa. Opetuksessa käytettiin katekismusta, jonka yhteyteen oli painettuna myös kolmisäätyoppiin perustuva huoneentaulu.⁵¹ Vuonna 1738 Jämsässä pidetyssä piispantarkastuksessa piispa Juslenius totesi että "suurimmalla osalla oli, Jumalan kiitos, hyvä käsitys kristinopistaan, paitsi sitä, että *he kauniisti osasivat katkismuksensa ulkoa*"⁵². Virsikirjaan huoneentaulu oli painettuna kolmisensataa vuotta ja saarnoissa kolmisäätyoppia käsiteltiin runsaasti. Näin ollen kolmisäätyoppi tuli kansalle hyvin tutuksi ja juurtui syvälle mieliin.⁵³

Huoneentaulu koostui erilaisissa asemissa oleville ihmisille annetuista, Raamatusta poimituista ohjeista. Opettajien ja sanankuulijoiden, esivallan ja alamaisten, aviomiesten, -vaimojen, vanhempien ja lasten, palkollisten sekä yhteisen kansan lisäksi ohjeita annettiin erikseen myös leskille. Millaisia olivat leskelle annetut opastukset? Vaimolle, palvelijoille ja lapsille annetut tottelevaisuuden ja kuuliaisuuden kehotukset puuttuivat niistä kokonaan. Sen sijaan lesken tuli olla hurskas ja esikuvallinen – ja yksin. *Joka oikea leski on, hän on yksinään ja asettaa toivonsa Jumalan päälle*. Huoneentaulu jatkoi edelleen Paavalin sanoin, että oli parempi olla yksin, *vaan ellei he voi heitänsä pidättää, niin naikoon*. Toisin

⁵⁰Jämsän kärjäkunnan tuomiokirja 26.2.1765, §6, 5.3.1762, §6.

⁵¹Pleijel 1951, s. 20, 103-110. Vuodelta 1666 oleva Johannes Gezelius vanhemman "Yxi paras Lasten tavara" sisälsi Lutherin Vähä Katekismuksen, 12-sivuisen aapisen ja katkismuksen kysymysosaston sekä huoneentaulun, joka koostui valikoiduista raamatunlauseista. Vuoteen 1889 mennessä siitä sekä pienemmästä, vain aapisen sisältävästä versiosta otettiin yhteensä ainakin 123 painosta. Suomi 1979, s. 146.

⁵²Kuusanmäki 1962, s. 435. Kursivointi minun.

⁵³Kuoppala 1963, s. 30-31; Kuusanmäki 1962, s. 432-435.

sanoen lesken tuli myös miehensä kuoleman jälkeen olla tälle uskollinen. Leskivaimojen oli käyttäydyttävä *niinkuin pyhain sopi, eikä olemaan panettelijoita eikä juomareita*, vaan heidän oli oltava esikuvana nuorille vaimoille, että nämä rakastaisivat miestänsä ja lapsiaan ja *olisivat siveät ja puhtaat*.⁵⁴ Uskonnollisen normiston mukaan ihanteellinen leskille oli hurskas, siveä ja pidättyväinen käytös ja kuolemankin yli ulottuva uskollisuus aviomiehelle. Kirkon ihannekuva saattoi leskiin vaikuttaa voimakkaammin kuin muihin ihmisiin, sillä ehkäpä kirkossa käynti tuli ihmiselle entistä tärkeämmäksi aviopuolison kuoleman jälkeen.

Kirkon normisto oli ihmisen elämää kokonaisvaltaisesti koskettava, sillä hyvän elämän ihanne ei rajoittunut vain jollekin tietylle elämänalueelle. Valtion normisto ilmeni pääasiassa laista ja oli jo lähtökohdiltaan rajoitetumpi kuin kirkon, sillä valtio oli kiinnostunut lähinnä yhteisön taloudellisista ja järjestyksenpitoon liittyvästä säätelystä. Paikallistasolla valtakunnan lakia sovelsivat ja toteuttivat käräjät. Vaikka lain soveltaminen oli aikaisemmin melko vapaata, 1700-luvun loppupuolella lakia noudatettiin suhteellisen yhdenmukaisesti.⁵⁵ On siis tärkeätä tarkastella, mikä oli lain määräysten mukaan lesken asema verrattuna muihin siviilisäätymiin kuuluviin naisiin ja miehiin.

Vuoden 1734 lakia voidaan pitää erittäin konservatiivisena ja sitä leimasi hyvin vahvasti patriarkalisuus.⁵⁶ Täysin muuttumattomana keskiaikaisiin lakeihin verraten lain "henki" ei kuitenkaan säilynyt, vaan vuoden 1734 laissa nousi entisen, suvun muodostaman kokonaisuuden sijaan, yhteiskunnan perusyksiköksi selvemmin avioparin ympärille muodostuva yksikkö, johon kuuluivat miehen ja vaimon lisäksi heidän lapsensa ja palvelijansa. Tämä kehitys nosti samalla naisen emäntänä enemmän miehen rinnalle kuin aikaisemmin oli ollut laita. Uusi laki muutti käsitystä miehestä ja naisesta suhteessa

⁵⁴Gezeliuksen katekismuksen huoneentaulu, 'Leskeille'. Lainaukset kursivoitu. Työssä käytettyjä lainauksia suomenkielisistä lähteistä on käännetty vastaamaan paremmin nykysuomea ymmärrettävyyden parantamiseksi.

⁵⁵Ylikangas 1986, s. 16. Jo 1600-luvun loppupuolella pyrittiin oikeuskäytäntöä yhdenmukaistamaan ja paikalliset oikeudelliset tavat saivat väistyä lakisäätteisten normien tieltä. Rautelin 1995, s. 12.

⁵⁶Annens 1965, s. 98, 125; Halijoki 1988, s. 53; Ylikangas 1986. Vuoden 1734 laki ei ole valistuksen, vaan luonnonoikeudellisten ajatusten hallitsema kodifikaatio. Siitä syystä mm. naisen asema jäi ruotsalaisessa laissa heikommaksi kuin Preussissa, Ranskassa ja Itävallassa tehdyissä valistushenkisissä kodifikaatioissa. Ylikangas 1983, s. 163-164, 167.

perheeseensä ja sukuunsa, avioliitto merkitsi nyt entistä selvemmin uuden, itsenäisen (taloudellisen) yksikön muodostumista.⁵⁷

Suurin osa oikeudellisista normeista koski sukupuolesta tai siviilisäädystä riippumatta kaikkia ihmisiä. Osittain normisto kuitenkin oli eriytynyt sekä sukupuolen että siviilisäädyn mukaan. Nimenomaan perheoikeudellinen lainsäädäntö, joka sisältyi lain naimakaareen ja perintökaareen, käsitteli eri tavoin eri sukupuoliin ja siviilisäätöihin kuuluvia ihmisiä. Koska siviilisäätö osittain määritteli naisten oikeudellista asemaa ei riittä, että todetaan naisen olleen vailla oikeudellisia toimintamahdollisuuksia, vaan erilaiset oikeudelliseen toimintavaltaan liittyvät käsitteet on erotettava toisistaan. Naisten oikeudellista asemaa tarkasteltaessa keskeisiä ovat holhooja (förmyndare), edusmies (målsman) ja naittaja (giftoman). Näistä holhooja käsittelee ja hoitaa vajaavaltaisen henkilön omaisuutta ja asioita sekä on myös tämän edusmies. Edusmiehellä tarkoitetaan henkilöä, joka – erityisesti oikeuden edessä – puhuu edustamansa henkilön puolesta. Naittajalla puolestaan on oikeus päättää avioliiton solmimisesta. Käsitteiden väliset suhteet eivät kuitenkaan ole absoluuttisia, vaan vaihtelevat ajan mukana.⁵⁸

Edusmiehisyyden ja holhouksen käsitteitä ei ole aiemmassa naishistoriallisessa tutkimuksessa useinkaan erotettu toisistaan riittävässä määrin. Edusmiehisyyteen on siksi kirjallisuudessa liitetty attribuutioita, jotka itse asiassa kuvaavat holhousta. On esimerkiksi katsottu, että edusmiehisyyden käsitti paitsi oikeuden kantaa ja vastata käräjillä vaimon puolesta, myös oikeuden hallita yhteistä ja yksityistä omaisuutta sekä käyttää ehdotonta päätösvaltaa. Näin ollen edusmiehisyyden sisältäisi holhoojan oikeudet ja olisi käsitteistä laajempi.⁵⁹

⁵⁷Pylkkänen 1991a, s. 83-85, 93-94; Pylkkänen 1996, s. 19-22; Vainio-Korhonen 1998, s. 158; Losman 1987, s. 63.

⁵⁸Leskinaisten lasten holhoojia on esillä esim. seuraavissa jutuissa: Jämsän kärjäkunnan tuomiokirja 19.10.1761, §13, 8.3.1762, §28, 1.3.1765, §57, §67, 8.10.1765, §47, §49; Miehet toimivat vaimojensa edusmiehinä esim. Jämsän kärjäkunnan tuomiokirja 2.3.1761, §13, 22.2.1764, §90, 1.3.1765, §57, 7.10.1765, §15; Naittajan valtuuksia käytettiin esim. Jämsän kärjäkunnan tuomiokirja 5.10.1765, §8, 15.10.1766, §82; Andersson 1995, s. 133; Andersson 1996, s. 19; Andersson 1998, s. 54; Mäkelä 1989, s. 17; Halijoki 1988.

⁵⁹Andersson 1998, s. 54-55. Anu Pylkkänen katsoo, että edusmiehisyyden ja holhouksen käsitteet olivat ennen 1600-lukua erilliset, mutta samaistuivat toisiinsa 1600-luvulla. Pylkkänen 1991a, s. 93.

Käsitteiden suhteet on kuitenkin tutkimuksessa nähty toisinkin päin ja katsottu, että holhoojuus sisälsi edusmiehisyyden. Holhoojan velvollisuuksiin kuului toimia holhottavansa edusmiehenä. Toisin päin vastaavuutta ei kuitenkaan ollut ja holhous on kahdesta käsitteestä laajempi.⁶⁰ Tätä tulkintaa tukee myös seuraava esimerkki: Oikeustieteen oppinut David Nehrman katsoi naimiskaaren luennoissaan vuodelta 1747, että vaimoa ei voida pitää vajaavaltaisena (*omyndig*), mutta miehen ylemmyys on Jumalan asettama järjestys, johon vaimon tuli alistua. Sen sijaan oli Nehrmanin mukaan selvää, että vaimo ei saanut esiintyä oikeudenkäynnissä, vaan kanteet piti aina kohdistaa edusmieheen.⁶¹ Toisin sanoen miehen ylemmyys on ajan uskonnollisella katsomuksella perusteltu vaatimus. Siitä huolimatta vaimoa ei Nehrmanin lain tulkinnan mukaan määritellä holhottavaksi. Vaimo katsottiin täysivaltaiseksi, joten hänellä ei ollut holhoojaa, mutta edusmies hänellä sen sijaan oli. On selvää, että holhous ja edusmiehisyydet olivat kaksi erillistä käsitettä ja niitä on tarkasteltava erikseen.

Mies itsenäistyi holhouksesta 21-vuotiaana, mutta naimaton nainen oli holhottava iästä riippumatta. Naisleski oli täysivaltainen eli holhouksesta vapaa, lain mukaan *leski vallitkoon itsensä ja omaisuutensa*.⁶² Lesken osalta holhouksessa ei tapahtunut muutosta verrattuna aikaisempaan lakiin, sillä leskinainen oli myös Ruotsi-Suomessa aikaisemmin noudatetun keskiaikaisen Kristoferin maanlain mukaan oikeudellisesti itsenäinen.⁶³ Nainen ei kuitenkaan tullut täysivaltaiseksi leskeytyessään, vaan jo mennessään naimisiin, mikä käy selvästi ilmi perunkirjoitusten yhteydessä tehdyistä perillisten vajaa- ja täysivaltaisuuden tarkastuksista. Esimerkiksi korpilahtelaisen talonpoika Juho Heikinpojan kahdeksasta lapsesta olivat "täysivaltaisia Tuomas, Markus ja Juho sekä tytär Kirsti naimisissa jyvaskyläläisen talonpoika Simo Matinpajan ja tytär Eeva sonkajärveläisen talonpojan pojan Heikki Heikinpojan kanssa, mutta pojat Joonas ja Aatami sekä tytär Saara olivat vajaavaltaisia.⁶⁴ Sen vuoksi naimisissa olevien naisten oikeudellinen

⁶⁰ Andersson & Ågren 1996, s. 33.

⁶¹ Pyllkkänen 1990, s. 115-116.

⁶² Ruotzin waldacunnan laki 1734, Perindö Caari (=PK) 19:1, 19:2, 19:3.

⁶³ Pyllkkänen 1990, s. 308. Ruotsi-Suomessa oli käytössä myös maakuntalakeja ennen vuoden 1734 kodifikaatiota, mikä aiheuttaa sen, ettei kuvio ole aivan niin selvä. Toisten lakien mukaan leski oli holhouksen alainen ja toisten mukaan ei ollut. Halijoki 1988, s. 48.

⁶⁴ Juho Heikinpojan perunkirjoitus 27.2.1768, Sm 147; Losman 1987, s. 62. Andersson 1998, s. 54. On varsin yleinen, mutta virheellinen käsitys, että nainen olisi ollut täysivaltainen ainoastaan leskenä. Kts. esim. Räisänen 1997b, s. 51.

esiintyminen oli käytännössä yleistä, naimattomia sen sijaan esiintyi oikeudessa selvästi harvemmin muutoin kuin salavuoteudesta syytettyinä.⁶⁵

Leskinainen saattoi toimia lastensa holhoojana miehensä kuoleman jälkeen, muttei kuitenkaan yksin, vaan *lähimmäisten isän puoleisten lankojen tai holhoojan neuvon kanssa*. Holhoojat olivat lähinnä leskiäitien liittolaisia, sillä kun talonpoikaisihmisillä ei ollut suuria omaisuuksia, äidin ja lasten edut olivat yhteneväisiä. Holhoojaan vetoamista saatettiin käyttää käräjillä keinona lykätä epämieluisia asioita, kuten teki itsellisen leski Marketta Yrjöntyttärintaudesta, kun torppari Simo Juhonpoika vaati häntä maksamaan yhdeksän kuparitaalaria, jotka Marketan mies oli Simolle velkaa. Marketta selitti olevansa kykenemätön maksamaan ja vaati, ettei juttua käsiteltäisi kun se koski hänen lastensa etua eikä näiden holhooja ollut paikalla. Kyse oli nimenomaan tietoisesta strategiasta, sillä käytännössä leskinaiset saivat tehdä lapsiinsa vaikuttavia sopimuksia ilman holhoojan läsnäoloa oikeudessa.⁶⁶ Jos leski avioitui uudestaan, piti hänen kuitenkin luopua holhoojan toimesta, mutta lasten huoltajuus säilyi äidillä, jos tämä niin tahtoi. Holhoojan velvollisuuksien tarkastelu paljastaa, kuinka yhteenkietoutuneita uskonnollinen ja oikeudellinen normisto olivat, sillä holhoojan tehtäviin sisältyi lain mukaan – omaisuuden hoidon ja edustuksen lisäksi – myös velvollisuus kasvattaa holhottavansa *oikeassa Evankeliumisessa opissa, Jumalan pelossa, hyvissä avuissa ja kunniallisessa elämäkerrassa sekä pitämään häntä senkaltaisiin harjoituksiin ja askareihin, kuin hänen säätynsä, varansa ja luontonsa vaativat*.⁶⁷ Holhoojan velvollisuus oli huolehtia siitä, että hänen holhottavansa kasvaisi hyväksytyjen arvojen ohjaamana jumalaapelkääväiseksi ja työtätekeväksi ihmiseksi.

Edusmiehisyytös koski sekä naimatonta että naimisissa olevaa naista. Naimattoman naisen

⁶⁵ Andersson 1998, s. 90-95; Rautelin 1995, s. 17-29.

⁶⁶ Ruotzin waldacunnan laki 1734, PK 20:2; Jämsän kärjäkunnan tuomiokirja 18.2.1764, §27. Kaisa Matintytär Hopsusta järjesteli lastensa tulevaisuuden ilman että oikeus olisi sanallakaan viitannut holhoojaan saati vaatinut tämän läsnäoloa. Jämsän kärjäkunnan tuomiokirja 5.10.1765, §8. Katso tarkemmin sivut 40-41 ja 80-82.

⁶⁷ Ruotzin waldacunnan laki 1734, PK 20:2, 22:2. Syyksi siihen, että lesken tuli lastensa holhoojana toimiessaan neuvotella isänpuoleisten sukulaisten kanssa ja siihen, että hän menetti holhoojuuden avioituessaan uudestaan, on katsottu isänpuoleisten sukulaisten perintöintressien turvaaminen. Halijoki 1988, s. 55-56.

holhooja oli myös tämän edusmies.⁶⁸ Aviomies hoiti vaimonsa oikeudelliset asiat; *Sitten kun mies ja vaimo ovat yhteen vihityt, niin on mies vaimonsa oikea edesvastaaja, ja mahtaa etsiä ja vastata hänen puolestaan.*⁶⁹ Lain mukaan sillä ei ollut merkitystä, oliko vaimo ensimmäistä kertaa naimisissa vai oliko hän ollut ennen avioitumistaan leski. Leskelle ei edusmiestä laissa määrätty ja koska hänellä ei ollut myöskään holhoojaa, oli leskinaisen lain mukaan mahdollista hoitaa oikeudelliset asiansa itse.⁷⁰

Kolmas naisen oikeudelliseen asemaan liittyvä henkilö oli naittaja. Lain mukaan miehen oli pyydettävä naimattoman naisen kättä tämän naittajalta: *Jos mies tahtoo aviokäskyä raketa, niin hänen pitää pyytää piikaa hänen naittajaltaan.* Naittajaa määriteltäessä laissa puhutaan ensisijaisesti naimattomasta tyttärestä. Poika ja leskeytynyt tytär ovat samanlaisessa asemassa ja vanhemmilla on naittajan valtaa heihin ainoastaan siinä tapauksessa, että he asuvat vanhempiensa kotona ja silloinkin ainoastaan, jos leskitytär tai poika tahtoo avioitua vanhempien tahtoa vastaan *ylenkatseesta ja ynseydestä* tai huonomaineisen henkilön kanssa.⁷¹ Omassa tai muiden kuin vanhempiensa taloudessa asuvalla leskinaisella ei naittajaa ollut.

Isä oli lain mukaan ensisijaisesti tyttärensä naittaja, mutta äidillä oli oikeus neuvoa häntä tehtävässä. Jos isä oli kuitenkin kuollut, oli äiti seuraava laillinen naittaja *lähimpien sukulaisten neuvon kanssa*. Tässä suhteessa vuoden 1734 laki merkitsi huomattavaa muutosta aiempaan verrattuna, sillä Kristoferin maanlain mukaan naispuolinen leski ei voinut toimia tyttäriensä naittajana, vaan isän kuoltua naittaja oli aina joku miespuolinen sukulainen. Naittajan valta ei ollut absoluuttinen, sillä ketään ei saanut pakottaa avioliittoon, vaan *pitää niin hyvin vaimon kuin miehenkin vapaamielinen tahto ja*

⁶⁸Kun piika Eeva Antintytär syytti oikeudessa äitipuoltaan Valpuri Markuntytärtä Eevan isän perinnön pitämisestä, oli hänellä mukanaan oikeudessa holhoojansa talonpoika Antti Juhonpoika. Jämsän kärjäkunnan tuomiokirja 8.10.1765, §56. Alhojärven rusthollin tytär Kaarina Yrjöntyttä oli rusthollin jakoa koskevassa asiassa oma edusmiehensä, koska oli syyllistynyt aiemmin salavuoteuteen: "...Carin Jöransdotter, som med lägersmål sig försedt, och således är sin egen målsman,...", Jämsän kärjäkunnan tuomiokirja 29.2.1765, §47.

⁶⁹Etsiä = kantaa, nostaa kanteen. Ruotzin waldacunnan laki, Naimisen Caari (=NK) 9:1; Andersson & Ågren 1996, s. 33.

⁷⁰Samoin kuin jo ennen vuoden 1734 lakia. Pylkkänen 1990, s. 308.

⁷¹Piika tarkoittaa tässä naimatonta naista. Leskityttärestä puhuttaessa sanotaan: *tytär, joka leski on*. Ruotzin waldacunnan laki 1734, NK 1:1, 1:2, 6:2.

*suostumus naimiseen kiinnittämän*⁷². Epämieluisan avioliiton estämisessä naittajan valta oli suuri, sillä vastoin tämän tahtoa naimisiin mennyt tytär voitiin tehdä perinnöttömäksi. Tätä valtaa käytti nimismiehen leski Eva Margareta Kihl Vitikkalasta tehdessään 66-vuotiaana, kaksi vuotta ennen kuolemaansa, nuoremman tyttärensä Margareta Palanderin perinnöttömäksi. Tämä oli nimittäin antanut – jo vuosia aiemmin kylläkin – renki Matti Erkinpojan maata itsensä ja lisäksi vielä karannut Turkuun ja solminut avioliiton samaisen Matin kanssa.⁷³

Naisen lainmukainen oikeudellinen asema siis riippui huomattavan suuressa määrin hänen siviilisäädystään. Naimaton nainen katsottiin vajaavaltaiseksi ja hänellä oli aina holhooja, joka oli tavallisesti isä, mutta isän puuttuessa joku muukin. Holhooja hoiti myös oikeudelliset asiat hänen puolestaan eli toimi hänen edusmiehenään. Naittajalla oli virallisesti oikeus päättää naimattoman naisen avioliitosta. Naimisissa oleva nainen oli täysivaltainen, mutta aviomies toimi hänen edusmiehenään. Leskinainen oli oikeudellisten normien mukaan lähes samanlaisessa asemassa kuin mies. Itseään koskevissa asioissa hänen toimintavaltuutensa olivat samanlaiset kuin miehillä, hänellä ei ollut holhoojaa eikä edusmiestä ja naittajan valta koski häntä vain erikoistapauksessa. Suhteessa lapsiinsa hänen asemansa oli kuitenkin erilainen kuin (leski)isän. Leskivaimo saattoi toimia lastensa holhoojana, muttei yksin, vaan yhdessä miehensä sukulaisten tai määrätyn holhoojan kanssa, ja menetti holhoojuuden, jos avioitui uudestaan. Isän holhoojuus oli kiistämättömämpi; ainoastaan avioituttuaan uudelleen isä joutui neuvottelemaan äidin puoleisten sukulaisten kanssa lapsia koskevissa asioissa⁷⁴. Myös naittajana isän asema oli vahvempi. Mikäli mies oli leski, oli hänellä oikeus päättää asiasta itse, leskinaisen sen sijaan tuli kuunnella sukulaisten neuvoja.

⁷²Ruotzin waldacunnan laki 1734, NK 1:2, 1:5; Pylkkänen 1990, s. 308.

⁷³Jämsän kärjäkunnan tuomiokirja 26.2.1765, §6. Madame Kihlin viimeistä tahtoa ei kylläkään noudatettu, kun hänen perintöään jaettiin kymmenisen kuukautta hänen kuolemansa jälkeen lokakuussa 1767, vaan Greta Palander miehensä merimies Matti Erkinpojan kanssa oli paikalla ja sai oman osansa perinnöstä. Eva Margaretha Kihlin perunkirjoitus 19.10.1767, Sm 146.

⁷⁴Ruotzin waldacunnan laki 1734, PK 20:1.

3 Yhteisö ja lesket Jämsässä

3.1 Sosiaalinen moniarvoistuminen Jämsässä 1700-luvun lopulla

1700-luvun loppu oli ulkonaisesti Suomessa rauhallista aikaa. Vuosisadan alun iso- ja pikkuviha olivat vielä ajallisesti lähellä, mutta mitään niiden veroista ei enää jouduttu kärsimään. Muutamia sotia 1700-luvun loppupuolellakin oli, Ruotsi kävi sotaa Pommerissa vuosina 1757–1762 ja Kustaan sotaa Venäjää vastaan vuosina 1788–1790, mutta mitään Ruotsin suurvaltakauden jatkuvien sotien veroista vaikutusta näillä yksittäisillä sodilla ei valtakunnan väestöpohjaan ollut. Rauhan ja yltäkylläisyyden aikana väestönkasvu olikin koko valtakunnassa hyvin voimakasta⁷⁵.

Asetelma 1. Jämsän väkiluvun kehitys 1749–1800⁷⁶.

vuosi	1749	1754	1760	1766	1772	1775	1780	1785	1790	1795	1800
väkeä	1946	2083	2411	2403	2893	3370	3677	3732	5600 ⁷⁷	3795	4000

Myös Jämsässä väestö kasvoi hyvin nopeasti, sillä väestötaulujen antamien tietojen mukaan Jämsän emäseurakunnan alueella oli vuonna 1749 asukkaita 1946 henkeä ja viitisenkymmentä vuotta myöhemmin, 1800-luvun alkaessa jo 4000 henkeä. Kun syntyvyys oli jatkuvasti huomattavasti kuolleisuutta korkeampaa, väestö kaksinkertaistui niinkin lyhyessä ajassa kuin 50 vuodessa.⁷⁸

Jämsä kuului Uudenmaan ja Hämeenlinnan lääniin ja oli vuoden 1776 lääniuudistuksen jälkeen läänin pohjoisin ja itäisin pitäjä. Pitäjä oli paikallisen, kirkollisen ja valtiollisen hallinnon perusyksikkö; aina erilaiset hallintoalueet eivät kuitenkaan osuneet alueellisesti aivan yksiin, vaan hallinnolliset rajat saattoivat poiketa toisistaan. Jämsässä hallintoalueet olivat yhteneväiset vuoteen 1776 saakka. Jämsän kirkkopitäjä koostui emäseurakunnasta

⁷⁵Pitkänen 1988, s. 20-23. Syntyneisyys oli koko maassa 1700-luvun loppupuolella ennätysellisen korkea, jopa yli 40 promillea. Strömmer 1969, s. 21, 22, 24.

⁷⁶Jämsän väkilukutaulukot 1749–1801.

⁷⁷Sic! Luvun täytyy olla virheellinen, ellei sitten kyse ole siitä, että (poikkeuksellisesti) mukana olisivat Korpilahden ja Petäjaveden kappeliseurakuntien asukkaat.

⁷⁸Väestönkasvu vastasi tarkalleen valtakunnallista tasoa, sillä myös Suomen puoleisen valtakunnanosan väkiluku kaksinkertaistui mainittuna ajanjaksona. Pitkänen 1988, s. 20. Myös muuttoliike oli enemmän Jämsään kuin Jämsästä pois suuntautuvaa, mutta määrällisesti niin pientä, ettei se merkinnyt väkiluvun kannalta käytännössä mitään. Aaltonen 1963, s. 17, 21.

sekä Korpilahden ja Kuivasmäen eli Petäjäveden kappeliseurakunnista ja oikeudenhoidon pienin alueellinen yksikkö, kärjäkunta oli alueellisesti yhteneväinen kirkollisen alueen kanssa, samoin nimismiespiiri. Lääniuudistuksen yhteydessä vanha Jämsän pitäjä jakautui kolmen läänin alueelle, kun osa Korpilahdesta, ns. Vesipuoli, siirrettiin Kymenkartanon (Mikkelin) lääniin ja Petäjävesi Vaasan lääniin. Kirkollinen aluejako ei muuttunut, mutta hallinnollinen ja oikeudellinen sen sijaan kyllä, Jämsän kärjäkuntaan jäi Jämsän emäseurakunta ja Korpilahden Päijänteen länsipuolinen osa eli ns. Maapuoli.⁷⁹ (Liite 1).

Hallinnolliset muutokset vaikuttivat pitäjän reuna-alueiden väestöön, mutta Jämsän ydinalueiden elämänmenon kannalta niillä ei ollut suurempaa merkitystä. Pitäjän sydän, emäseurakunnan kirkko, sijaitsi Jämsänjoen ja Hämeentien risteyksessä. Melkoinen joukko kyliä oli sijoittunut Jämsänjokea seuraillen samoille tienoille. Kyläryhmittymän sijainti oli varsin edullinen, sillä Hämeentie oli tärkeä liikenteen väylä. (Liite 2).

Vanhastaan maaseudulla asuva väestö oli kuulunut kolmeen neljästä valtakunnan säädystä, joko aatelistoon, papistoon tai talonpoikaissäättyyn. Vaikka säätylaitos vahvistuikin 1700-luvulla, vain vähäinen ja yhä pienenevä osa yhteiskunnan jäsenistä kuului sen piiriin. Vanha nelisäätyjako ei enää kuvannut yhteiskunnallista todellisuutta, joka oli uusien väestöryhmien syntyminen vuoksi entistä monimuotoisempi. Väestö jakautui kahteen ryhmään, jotka olivat sisäisesti heterogeenisempia kuin vanhat säätyjaon mukaiset ihmisryhmät; herrasväkeen eli säätyläisiin ja rahvaaseen eli tavalliseen kansaan.⁸⁰

Maaseudulla säätyläistö koostui paikkakunnalla mahdollisesti asuvien aatelisten lisäksi papistosta sekä erilaisista paikallishallinnon virkamiehistä ja – siellä täällä maaseudulla asuvista – ruotujakoisen rykmentin upseereista. Säätyläiset harjoittivat usein sivuelinkeinona maanviljelystä. Säätyläistön alapuolella olevan maalaisväestön sisällä tärkein raja kulki tilallisten ja tilattomien ihmisten välillä. Tilallisissa oli jo 1700-luvun loppupuolella erilaisia kerroksia, joista rusthollarit eli ratsutilalliset muodostivat ylimmän. Maaseutuväestön perustana olivat varsinaiset talonpojat, Jämsässä lähinnä vero- ja kruunutilalliset, joita erotti se, kuka omisti heidän viljelemänsä maan. Verotalonpojilla

⁷⁹Koskimies 1962, s. 18-27; Manninen 1994, s. 21.

⁸⁰Sirén 1999, s. 39-45; Wirilander 1974, s. 15-25.

oli omistusoikeus tilaansa ja kruununtalonpoikien maan omisti valtio, mutta käytännössä ryhmällä ei juuri ollut eroa. Eräänlaisena väliportaana tilallisten ja tilattomien välillä olivat torpparit, joista osa oli ruotutorpissa asuvaa sotaväen miehistöä. Torppareita huonommassa asemassa olivat kokonaan vailla viljeltävää maata olleet mäkitupalaiset, itselliset ja loiset. Oman ryhmänsä muodostivat vielä maatalouden palkolliset, piiat ja rengit. Palkollisuus oli nuoruuteen kuuluva elämänvaihe, joten varsinaista yhteiskuntaluokkaa palkolliset eivät muodostaneet.⁸¹

Säätyläisten osuus oli vuonna 1754 ainoastaan 2,7% Suomen väestöstä ja valtaosa ihmisistä kuului talonpoikaiseen väestöön tai maatyöläisiin. Jämsässä säätyläisiä oli suurin piirtein samanlainen osuus väestöstä kuin koko valtakunnassa, vuosisadan puolella välissä kolmisen prosenttia, mutta väestön kasvaessa heidän osuutensa laski.⁸² Torpparit olivat voimakkaasti kasvava väestöryhmä 1700-luvun lopulla, sillä vuosisadan puolestavälistä lähtien käytännössä kaikki talonpoikaistalot saivat oikeuden perustaa torppia – aiemmin se oli ollut vain kartanonherrojen oikeus. Väestönkasvu kanavoitui vielä 1700-luvulla torppareiden määrän lisääntymiseen, ja heidän osuutensa Jämsän väestöstä kasvoi vuosisadan puolivälistä kaksikymmenkertaiseksi 1800-luvun alkuun mennessä.⁸³ Kasvava ja rakenteeltaan monipuolistuva väestö merkitsi myös elinkeinojen erilaistumista, mikä näkyi erilaisten käsityöläisten kasvavana määränä maaseudulla. Valtio pyrki rajoittamaan käsityöläisammattien harjoitusta maaseudulla, mutta käytännössä rajoituksia ei välttämättä noudatettu ja pitäjän tarpeiden mukaan maaseudulla saattoi toimia – jopa valtakirjalla – muidenkin kuin virallisesti sallittujen alojen ammattilaisia. Niinpä kun vuonna 1758 Jämsässä oli 10 pitäjänkäsityöläistä, suutareita, räätäleitä, seppiä ja nikkari, oli heitä vuonna 1800 jo 24. Räätäleitä oli joukosta puolet, mutta myös käsityön harjoitusta pääammattinaan pitäviä suutareita, karvareita, seppiä ja puuseppiä tarvittiin seudulla useampia.⁸⁴

⁸¹Sirén 1999, s. 36-39, 67-71; Soininen 1974, s. 28-41; Harnesk 1990, s. 17-19, 25.

⁸²Virrankoski 1986, s. 35-37; Wirilander 1974, s. 15-22, 142; Aaltonen 1963, s. 24.

⁸³Jutikkala 1958, s. 240-241; Oja 1954a, s. 206, 209-210; Soininen 1974, s. 37. Rauhanaikana sotilastorpissa asuvat sotilaat ja torpparit eivät juuri poikenneet toisistaan. Heidän yhteinen osuutensa väestöstä kuusinkertaistui vuosisadan lopulla; sotilaiden määrä ei juurikaan kasvanut. Niemelä 1995, s. 219-225; Aaltonen 1963, s. 24-25, 49.

⁸⁴1700-luvulla sallittiin myös vähitellen yhä useampien käsityöläisten harjoittaa ammattiaan maaseudulla, niin että 1760-luvulta eteenpäin sallittuja olivat suutarien, räätälien, seppiä, muurarien, tiilentekijöiden ja lasimestarien ammatit. Vuonna 1789 lailliset alat rajoitettiin

Kiinteän maaseutuyhteisön sosiaalisen sidonnaisuuden vähittäistä höllentymistä vauhditti yhteisöjen maantieteellinen hajautuminen. Perinteiset ryhmäkylät alkoivat Suomessa korvautua vähitellen 1700- ja 1800-lukujen aikana hajakylillä, kun kylien takamaille perustettiin uudistaloja ja torppia. Viimeistään isojako hajotti ryhmäkylät, sillä valtiovallan pyrkimyksenä oli saada mahdollisimman moni talo muuttamaan rakennuksensa pois kylästä, jotta talo ja tilukset sijaitsisivat mahdollisimman lähellä toisiaan; näin pyrittiin tehostamaan maataloutta. Jämsässä torppia ja uudistiloja perustettiin vilkkaasti 1700-luvun viimeisinä vuosikymmeninä ja isojako toteutettiin Jämsän ydinalueen kylissä samoihin aikoihin. Kruunun pyrkimys saada talot muuttamaan ryhmäkylästä lähelle tiluksiaan ei kuitenkaan onnistunut erityisen hyvin Jämsässä, sillä kylät keskittyivät uudistuksen jälkeenkin Jämsänjoen rannoille. Jämsää leimasi varsin voimakas maantieteellinen keskusta–periferia-asetelma, sillä taloudelliset erot pitäjän Jämsänjoen rantamille keskittyvän ydinalueen ja Jämsän muiden alueiden välillä olivat suuret. Paikkakunnan säätyläistä kirkkoherrasta alkaen asusti tietenkin pitäjän sydänalueella, lähellä Jämsänjoen ja Hämeentien risteyskohtaa sijaitsevissa kylissä, joka oli "herrasviljelijäin luvattua maata".⁸⁵ (Liite 2).

3.2 Leskien määrä

Suurvalta-ajan Ruotsi-Suomea on kuvailtu sotilaanleskien kansoittamaksi maaksi. Naisia on yleensäkin väestöstä hiukan miehiä suurempi osa, mutta sota-aikoina suuren joukon naisia leskeytyessä naisten enemmisyys lisääntyy entisestään.⁸⁶ 1700-luvun alkupuoli ei suuresti poikennut suurvalta-ajasta, mutta vuosisadan loppupuolella sota- ja katastrofijat vähenivät aikaisempaan verrattuna selvästi. Naisten määrästä Jämsässä koko seurakunnan väkilukuun suhteutettuna saadaan käsitys tarkastelemalla seuraavaa taulukkoa.

kuitenkin välttämättömiin käsityöläisammattien harjoittajiin eli suutareihin, räätäleihin ja seppiin. Ranta 1978, s. 87-90, 94-101, 218-220, 263; Vainio-Korhonen 1998, s. 44. Jämsässä käsityöläisten lisäys oli itse asiassa hiukan suurempi kuin luvut antavat ymmärtää, sillä jälkimmäisen vuoden luvuissa eivät Petäjaveden käsityöläiset ole enää mukana. Vuonna 1800 pitäjässä oli myös sorvari, säämiskäntekijä, hatuntekijä ja lasimestari. Aaltonen 1963, s. 33; Luukko 1962, s. 454.

⁸⁵Jutikkala 1958, s. 241-242, 246-252, 308-312; Oja 1954a, s. 209-241; Oja 1954b, s. 307-309; Luukko 1954, s. 465-467.

⁸⁶Losman 1987, s. 58-59.

Taulukko 1. Naisten osuus Jämsän väestöstä 1749–1800⁸⁷.

vuosi	väkiluku	naisia	
1749	1946	1070	55,0 %
1754	2083	1126	54,1 %
1760	2411	1250	51,8 %
1766	2403	1252	52,1 %
1772	2893	1493	51,6 %
1775	3370	1724	51,2 %
1780	3677	1862	50,6 %
1785	3732	1845	49,4 %
1790	5600	2892	51,6 %
1795	3795	1973	52,0 %
1800	4000	2086	52,2 %

Naisten osuus Jämsän emäseurakunnan väestöstä oli 1700-luvun jälkipuoliskolla lähes jatkuvasti merkittävästi yli puolet. Ajanjakson alkupuolella naisten osuus oli huomattavan suuri – jopa 55 prosenttia – mutta laski vuosisadan loppua kohden. 1760-luvulta lähtien naisten osuus vaihteli huomattavasti vähemmän ja heitä oli tyypillisesti noin 51–52 %⁸⁸ jämsäläisistä. Muutos ei kuitenkaan tasaantunut täysin, vaan naisten osuus oli pienimmillään 1780-luvulla ja vuosikymmenen puolivälissä heitä oli – ainoan kerran 1700-luvun loppupuolella – vähemmän kuin miehiä. Vuosisadan viimeisellä kymmenluvulla naisten osuus väestöstä nousi kuitenkin jälleen. Muutos seuraili varsin tarkasti koko Suomen kehitystä.⁸⁹

Taulukosta 2 voidaan nähdä, että 1760-luvulle saakka väestöstä enemmistö oli naisia, vaikka leskiä ei otettaisikaan huomioon. 1760-luvulta lähtien tilanne oli kuitenkin toinen, sillä leskiä lukuun ottamatta muissa väestötaulujen erottelemisissä siviilisäädissä – naimisissa olevissa, naimattomissa yli 15-vuotiaissa ja alle 15-vuotiaista lapsissa – yhteensä oli pienestä vaihtelusta huolimatta naispuolisia varsin tarkasti puolet.⁹⁰

⁸⁷Jämsän srk:n väkilukutaulukot 1749–1801.

⁸⁸Vuosina 1760–1800 osuuksien keskiarvo on 51,4 % ja mediaani 51,6 % laskettuna kaikilta vuosilta, joilta tiedot ovat saatavissa (ei siis ainoastaan taulukon luvuista).

⁸⁹Valtakunnallisella tasolla naisia tuhatta miestä kohti oli seuraavasti: 1750: 1092, 1760: 1086, 1769: 1055, 1780: 1040, 1790: 1070, 1810: 1085 sekä 1830: 1068 ja 1860: 1057. Naisten enemmisyys Suomen väestöstä pieneni 1780-luvulle saakka, mistä eteenpäin se kasvoi 1800-luvun alkupuolelle saakka ja alkoi sen jälkeen taas pienentyä. Laskelman perustana ovat väkilukutiedot, Strömmer 1969, s. 137-139. Yllättävää on se, että Ruotsin puolella naisenemmisyys oli 1700-luvun puolivälissä huomattavasti suurempi: naisia oli 1000 miestä kohden vuonna 1749 1130, vuonna 1800 1095, vuonna 1850 1064 ja 1865 1056. Carlsson 1977, s. 10.

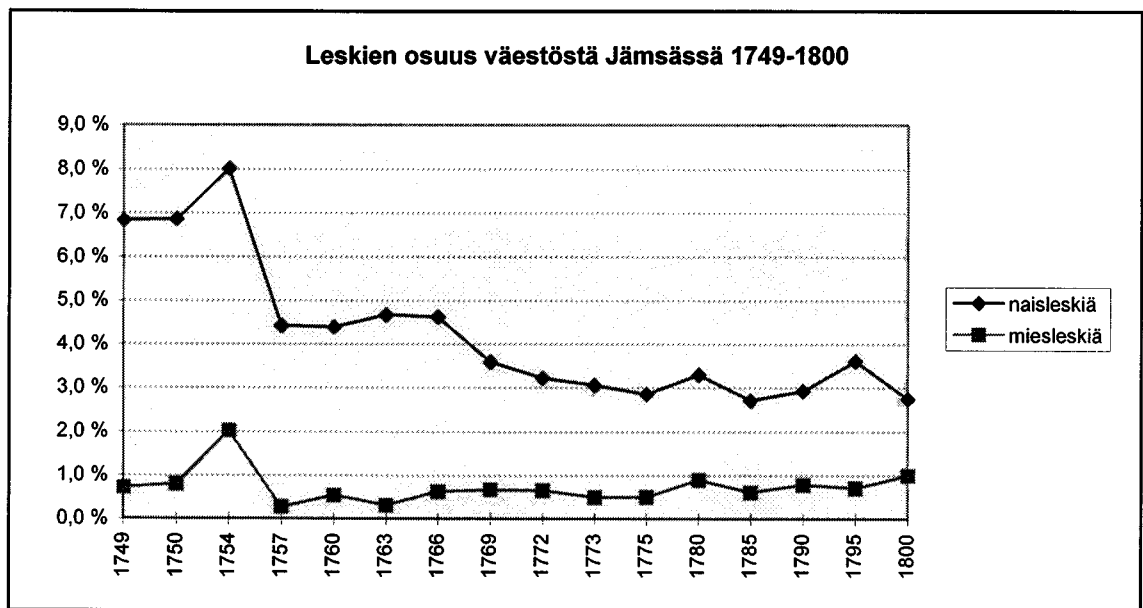
⁹⁰1760–1780 osuuksien keskiarvo ja mediaani molemmat ovat 50,0 %.

Taulukko 2. Naisten osuus Jämsän väestöstä 1749–1800 lesket poisluettuina⁹¹.

vuosi	väestö	naiset	
1749	1799	937	52,1 %
1754	1874	959	51,2 %
1760	2292	1144	49,9 %
1766	2277	1141	50,1 %
1772	2781	1400	50,3 %
1775	3257	1628	50,0 %
1780	3523	1741	49,4 %
1785	3608	1744	48,3 %
1790	5392	2728	50,6 %
1795	3631	1836	50,6 %
1800	3850	1976	51,3 %

1760-luvulta eteenpäin naisten viisikymmentä prosenttia ylittävä osuus Jämsän väestöstä, "ylimääräiset prosentit" muodostuivatkin nimenomaan naisleskistä. Lesket olivat siis ainoa ryhmä, jossa naisia oli säännönmukaisesti huomattava enemmistö. Myös leskien lukumäärästä Jämsässä on saatavissa tarkat tiedot väestötauluista. Kaavio 1 esittää nais- ja miespuolisten leskien osuutta koko Jämsän väestöstä.

Kuvio 1. Leskien osuus väestöstä Jämsässä 1749–1800⁹².

⁹¹Jämsän väkilukutaulukot 1749–1801.

⁹²Jämsän väkilukutaulukot 1749–1801.

Naispuolisten leskien osuus Jämsän väestöstä oli huomattavasti suurempi kuin miespuolisten. Etenkin heti vuosisadan puolenvälin jälkeen naisleskiä oli väestöstä hyvin huomattava osa, peräti 7–8 prosenttia. 1750-luvun lopulla ja 1760-luvun alkupuolellakin leskinaisia oli vielä noin 4,5 prosenttia väestöstä. 1770-luvulla naispuolisten leskien määrä laski noin 3 prosenttiin Jämsän väestöstä ja vakiintui – pienestä vuosittaisesta vaihtelusta huolimatta – tälle tasolle. Huomattavaa on, että miesleskien osuus väestöstä ei vaihdellut samalla tavoin, vaan pysytteli koko 1700-luvun lopun – vuotta 1754 lukuun ottamatta – alle 1 prosentissa väestöstä. Selitys löytyy siitä, että sodat väestökatastrofeina eivät vaikuta samalla tavoin eri sukupuoliin. Kun sota-aikana kuolevista suurin osa on miehiä, lisäävät ne naispuolisten leskien määrää, mutteivät juurikaan miespuolisten – siitä johtuu naisleskien määrän suurempi vaihtelu.

1700-luvun puolenvälin paikkeilla vuosisadan alkupuolen iso- ja pikkuvihan vaikutukset näkyivät vielä naispuolisten leskien suurena määränä. Vuosina 1757–1762 ja 1788–1790 käydyt sodat lisäsivät naispuolisten leskien määrää tilapäisesti. Pääsääntöisesti naisleskien määrä kuitenkin laski vuosisadan loppua kohden, kun sotia ei enää ollut entiseen tapaan. Myös nopea väestönkasvu vähensi naispuolisten leskien suhteellista osuutta väestöstä. Miesleskiä oli väestöstä niin pieni osuus, ettei heidän määränsä juuri voinut vähetä – päinvastoin se lisääntyi hiukan vuosisadan loppua kohden.

Taulukko 3. Nais- ja miespuoliset lesket Jämsässä 1749–1800⁹³.

vuosi	leskiä	naislesket		mieslesket	
1749	147	133	90,5 %	14	9,5 %
1754	209	167	79,9 %	42	20,1 %
1760	119	106	89,1 %	13	10,9 %
1766	126	111	88,1 %	15	11,9 %
1772	112	93	83,0 %	19	17,0 %
1775	113	96	85,0 %	17	15,0 %
1780	154	121	78,6 %	33	21,4 %
1785	124	101	81,5 %	23	18,5 %
1790	208	164	78,8 %	44	21,2 %
1795	164	137	83,5 %	27	16,5 %
1800	150	110	73,3 %	40	26,7 %

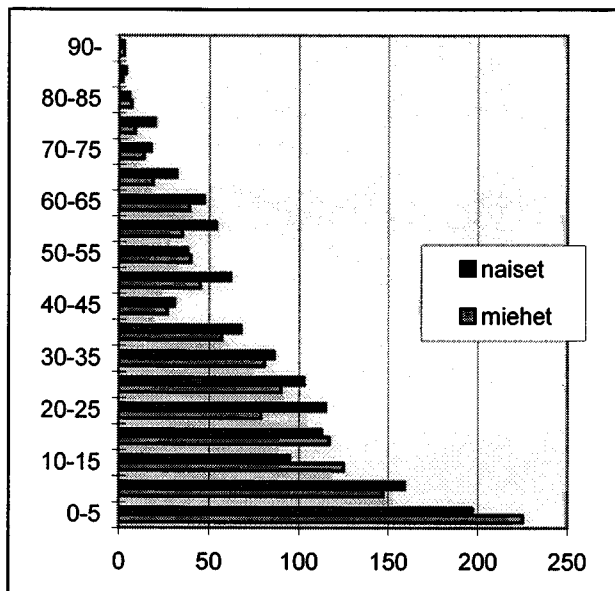
Leskien lukumäärä Jämsässä vaihteli noin 120:stä hiukan yli 200:aan 1700-luvun

⁹³Jämsän väkilukutaulukot 1749–1801.

loppupuolella. Suurin osa leskistä oli koko ajan naisia. Naisleskien lukumäärä ei kertaakaan laskenut alle 90 hengen ja oli välillä huomattavastikin yli sata henkeä. Miesleskien lukumäärä sen sijaan ylitti vain harvoina vuosina neljäkymmentä. Vuosisadan puolivälissä miehiä oli leskistä vain joka kymmenes, mutta 1700-luvun loppua kohden suhdeluvut vähitellen hiukan tasoittuivat ja miehiä alkoi olla leskistä entistä suurempi osa.⁹⁴ Siitä huolimatta naisleskien osuus säilyi kuitenkin keskimäärin noin 80 % kaikista leskistä. Pienestä tasoittumisesta huolimatta leskeys ilmiönä voidaan vielä vuosisadan vaihteessakin liittää hyvin vahvasti nimenomaan naisiin.

Syitä siihen, että leski oli huomattavasti useammin nainen kuin mies on useita. Ensinnäkin naisten jo tuolloin pidempi keskimääräinen elinikä vaikutti naisten osuutta leskistä lisäävästi. Keskimääräisiä elinikä oli mahdollista laskea seurakunnassa pidetyn haudattujen luettelon perusteella, mutta koska niiden ikätiedot eivät missään tapauksessa ole täsmällisen luotettavia, on parempi tarkastella asiaa väestötaulujen sisältämien ikäryhmittäisten tietojen perusteella – niissä olevat virheet korjaavat toisiaan, niin että saatu yleiskuva on oikea.

Kuvio 2. Jämsäläisten ikärakenne vuonna 1760⁹⁵.

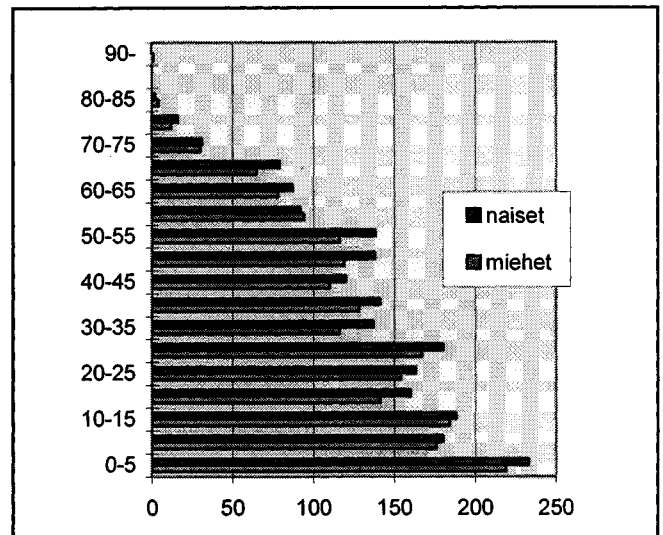
Vuonna 1760 oli lähes kaikissa aikuisissa ikäluokissa eli 20 ikävuoden jälkeen naisten osuus miesten osuutta suurempi. Poikkeus olivat yli 90-vuotiaat, joita jämsäläisissä oli sekä 3 miestä että 3 naista. Myös ikäluokka 80–85-vuotiaat muodosti poikkeuksen, jossa miehiä oli enemmän kuin naisia, 7 miestä ja 6 naista. 50–55-vuotiaissa oli myös miehiä pari enemmän kuin naisia, miesten lukumäärä oli 40 ja

⁹⁴Vuosina 1749–1760 naisten osuus leskistä oli keskimäärin 88,7 %, vuosina 1760–1780 86,0 % ja 1780–1800 79,1 %. Mediaanit vastaaville ajoille ovat 89,5 %, 85,5 % ja 78,8 %.

⁹⁵Jämsän väkilukutaulukot 1760.

naisia oli 38. Muuten kaikki aikuisiksi laskettavat ikäluokat olivat naisennemistöisiä. Etenkin vanhimmissa ikäluokissa naisten määrällinen ylivoima oli jopa huomattavan suuri, yli 60 prosenttia ikäluokasta oli naisia 55–60-vuotiaissa ja 65–70-vuotiaissa. Yli kaksi kolmannesta 75–80-vuotiaistaja 85–90-vuotiaista oli naisia.

Kuvio 3. Jämsäläisten ikärakenne vuonna 1800⁹⁶.

Väestörakenteessa tapahtui melko huomattava muutos 1700-luvun loppupuolella Keskimääräinen elinikä kohosi, mikä näkyy pyramidin muodon kupertumisena. Väestönkasvu ei rajoittunut ainoastaan nuorempien ikäluokkien suurentumiseen, vaan myös vanhusten⁹⁷ määrä kasvoi. Ainoastaan kaikkein vanhimpien, yli 80-vuotiaiden määrä väheni, mikä voi johtua enemmän tarkentuneesta väestökirjanpidosta kuin todellisesta muutoksesta. Kun Jämsässä alettiin pitää luetteloa syntyneistä vuonna 1707, niin vielä 1760-luvulla vanhimpien ihmisten ikä oli pelkän muistitiedon varassa. Naisten keskimääräisesti korkeampi elinikä näkyy myös vuoden 1800 väestöpyramidista. Myös nuoremmissa ikäluokissa oli vuonna 1800 enemmän naisia kuin miehiä, mikä johti luultavasti 1800-luvun puolella entistä suurempaan kokonaan naimattomiksi jäävien naisten määrään, kun taas leskinaisten suhteellinen määrä samanaikaisesti laski.

Toiseksi nuorten naisten keskimääräinen avioitumisikä oli Suomessa, kuten muuallakin Euroopassa miesten keskimääräistä naimisiinmenoaikää alhaisempi.⁹⁸ Keskimääräinen naimisiinmenoaikä oli paitsi sukupuoli-, myös säätyidonnainen. Ylempiin säätyihin

⁹⁶Jämsän väkilukutaulukot 1800.

⁹⁷Jonkinlaisena vanhuuden rajapyykkinä pidettiin 65 ikävuotta. Tuon iän ylittäneiden kuolinsyiksi merkittiin yhä todennäköisemmin vanhuus tai vanhuuden heikkous. Vilkuna 1999, s. 43-44.

⁹⁸Keskimääräisiä avioitumisikä eri maissa on tarkastellut esimerkiksi David Gaunt. Itä- ja Länsi-Euroopassa avioitumiset poikkesivat toisistaan, sillä länsieurooppalaisen mallin mukaan avioituttiin varsin iäkkäinä, idässä huomattavasti nuorempina. Gaunt 1983, s. 17.

kuuluvien aviopuolisoiden ikäero oli suurempi kuin talonpoikaisväestön tai etenkin omistamattoman väestönosan.⁹⁹ Keskimääräinen avioitumisikä vaikuttaa leskeytymiseen kymmenien vuosien viiveellä; vuosisadan alkupuolella, vuosina 1725–1735 Jämsässä avioituneiden naisten keski-ikä oli 26,4 vuotta ja miesten 29,5 vuotta. Eroa sukupuolten keskimääräisessä avioitumisiässä oli 3,1 vuotta. Luvut kuvastavat kuitenkin lähinnä yhteisön varsinaisten maata viljelevien väestönosien, talonpoikien ja torppareiden avioitumista.¹⁰⁰ Keskimääräiset avioitumisiät vaihtelivat myös alueittain; vanhimpina mentiin naimisiin Lounais-Suomessa ja sekä morsianten että sulhasten ikä laski pohjoista ja itää kohti mentäessä.¹⁰¹ Keskimääräisessä avioitumisiässä oli suuria säädynmukaisia eroja. Säätyläistön parissa ikäero oli muun väestön keskimääräistä ikäeroa suurempi, samoin kaupunkien porvariston. Työmiehet ja tilaton maalaisrahvas naivat mielellään itseään vanhempiakin naisia.¹⁰²

Naiset siis avioituivat nuorempina ja elivät keskimäärin vanhemmiksi kuin aviopuolisensa. Kolmas naispuolisten leskien määrää lisäävä tekijä on se, että toisten yhteiskunnallisten ryhmien parissa miesten uudelleen avioitumista pidettiin lähes välttämättömänä, naisten avioitumista välttämättä ei. Nurmijärvellä 1800-luvun loppupuolella monet miehet menivät naimisiin niinkin iäkkäinä kuin 60–65-vuotiaina,

⁹⁹Tiedot Ruotsin puolelta osoittavat, että 1831–1835 aateliston parissa aviopuolisoiden ikäero oli suurin, 8,5 vuotta, papistolla 6 vuotta, aatelittomilla säätyläishenkilöillä 5,5 vuotta, porvaristolla 4, talonpojilla 3 ja "kaikilla muilla" ainoastaan 0,5 vuotta. Parikymmentä vuotta myöhemmin papisto oli ryhmä, jossa ikäero oli suurin, 10 vuotta. Muuten ikäerot olivat hiukan pienemmän päin. Carlsson 1977, s. 21.

¹⁰⁰Jämsän srk:n vihittyjen ja kuolleiden luettelot 1725–1800. Vihittyjen luettelossa ei ole tietoja vihkiparin iästä, joten tässä on turvauduttu kiertotiehen. Luvut on saatu siten, että lähtökohdaksi on otettu parit vihittyjen luettelosta kymmenvuotiskaudelta 1725–1735. Vuodet on valittu vuosisadan alkupuolelta, sillä avioitumisikä vaikuttaa leskeytymiseen viiveellä. Toiseksi on haluttu valita aika, jolloin maassa ei ollut sotaa tai miehityskautta, sillä oletuksen mukaan se voisi vaikuttaa avioitumiseen huomattavastikin. Kyseisinä vuosina Jämsässä vihittiin 122 paria. Vihityt on sitten etsitty haudattujen luettelosta, johon merkittiin myös kuolinikä. Vihityistä on onnistuttu haudattujen luettelosta identifioimaan 47 miestä (38,5%) ja 41 naista (33,6%), joiden keskimääräinen avioitumisikä on laskettu kuoliniän sekä avioitumis- ja kuolinvuosien perusteella. Tulos on luultavasti jonkin verran ylöspäin vääristynyt, siitä syystä että paikallaan pysyneet talonpojat sekä torpparit ovat helpommin identifioitavissa kuin yhteisön alempiin sosiaalisiin kerroksiin kuuluneet liikkuvaisemmat henkilöt. Erityisesti sotilaiden ja heidän vaimojensa löytäminen osoittautui hankalaksi.

¹⁰¹Sirén 1999, s. 114-118; Tommila 1958, s. 288; Strömmer 1969, s. 22, 29; Losman 1987, s. 61.

¹⁰²Häggman 1994, s. 86-88; Åström 1993, s. 149; Hörsell 1983, s. 147-149; Moring 1994, s. 75-78; Vainio-Korhonen 1998, s. 149-153.

mutta yli 50-vuotiaita naisia vihittiin avioliittoon hyvin harvoin. Säätyläistön parissa 1800-luvun alkupuolella naisten uudelleenavioitumista pidettiin suorastaan poikkeuksellisena, eikä sen katsottu olevan oikein sopivaa. Sen sijaan lasten kanssa yksin jääneen miespuolisen lesken suorastaan odotettiin avioituvan uudelleen. Papiston ja porvariston keskuudessa sen sijaan oli hyvin tavallista, että naispuoliset lesket, jopa kohtuullisen iäkkäinäkin leskeytyneet, avioituivat uudelleen miehensä kuoltua.¹⁰³

Eri säädyissä leskien osuus kaikista naineista naisista oli – edellä kuvatuista syistä – eri suuruinen. Eniten leskiä oli aatelistossa, papistossa, sitten säätyläistössä, porvaristossa ja yhteiskunnan alimmissa kerroksissa. Talonpoikaistossa leskien osuus naimisiin menneistä naisista oli kaikkein pienin. Kaupungeissa leskiä oli huomattavasti suurempi osuus kuin maaseudulla.¹⁰⁴

3.3 Leskien sosiaalinen jakauma

Leskien sosiaalisesta jakaumasta ei systemaattisia tietoja ennen vuotta 1775 ole saatavissa mistään lähteistä. Kyseisenä vuonna väestötaulujen tekotapa kuitenkin muuttui ja siitä eteenpäin seurakunnan asukkaat jaoteltiin samassa taulukossa sekä säädyn että siviilisäädyn mukaisesti. Näin ollen voidaan tarkastella, mihin säätyihin tai sosiaaliryhmiin leskinaiset kuuluivat. Myös miespuoliset lesket on vertailun vuoksi merkitty taulukkoon. Väestötaulujen sisältämiin tietoihin tulee suhtautua sopivalla varovaisuudella; tietojen arvoa vähentää se, että luvut eivät täsmää leskien kokonaismäärään pitäjässä. Väestötaulut ovat kuitenkin ainoa lähdesarja, josta on saatavissa tietoja väestön sosiaalisesta rakenteesta 1700-luvun loppupuolella ja niiden sisältämiä tietoja voidaan joka tapauksessa pitää suuntaa antavina.

Suurimmat naispuolisten leskien ryhmät olivat vanha talonpoikaisväki, tilattomat – ryhmä johon kuuluivat mäkitupalaiset, itselliset ja loiset sekä torpparien ryhmä, joka kasvoi

¹⁰³Tommila 1958, s. 288; Häggman 1994, s. 41, 84-85; Vainio-Korhonen 1998, s. 151, 157-158.

¹⁰⁴Kuvio noudattaa muuten avioitumisikien eroja, mutta yhteiskunnan alimmissa kerroksissa aviopuolisoiden ikäero oli pienin ja leskiä siitä huolimatta suhteessa kolmanneksi eniten. He eivät ilmeisesti avioituneet yhtä usein uudelleen leskeydyttyään kuin talonpoikaisnaiset. Carlsson 1977, s. 23.

1700-luvun loppua kohden. Tyypillisimmillään leskinainen oli vanhaa talonpoikaisväkeä, eläkkeelle eli syytingille¹⁰⁵ jäänyt iäkkäänpuoleinen vanhaemäntä, leskimies oli vanhaisäntä sitäkin suuremmalla todennäköisyydellä.

Taulukko 4. Leskien sosiaalinen jakauma Jämsässä vuosina 1775 ja 1800¹⁰⁶.

	1775				1800			
	Naiset	%	Miehet	%	Naiset	%	Miehet	%
Aateli	1	1,0 %	0	0,0 %	0	0,0 %	0	0,0 %
Papisto	5	5,2 %	0	0,0 %	0	0,0 %	0	0,0 %
Maata viljelevät säätyläiset	0	0,0 %	0	0,0 %	1	1,0 %	3	8,6 %
Talonpojat	12	12,5 %	1	5,9 %	15	15,3 %	10	28,6 %
Torpparit	14	14,6 %	1	5,9 %	25	25,5 %	7	20,0 %
Tilattomat	19	19,8 %	1	5,9 %	30	30,6 %	10	28,6 %
Palvelusväki	5	5,2 %	0	0,0 %	4	4,1 %	2	5,7 %
Vanha talonpoikaisväki	40	41,7 %	14	82,4 %	23	23,5 %	3	8,6 %
	96	100,0 %	17	100,0 %	98	100,0 %	35	100,0 %

Vuosisadan loppua kohden leskinainen alkoi yhä useammin olla torppari tai tilatonta väestöä, itsellinen tai loinen, entistä harvemmin syytinkiläisvanhus. Miesleskien osalta muutos oli samansuuntainen, mutta vielä jyrkempi; varsin harva oli vuosisadan vaihteessa eläkeläinen. Palvelusväessä leskiä oli muutamia. Papiston leskien lukumäärä oli melko suuri vuonna 1775, mutta laski tasaisesti vuosisadan vaihdetta kohden. Pitäjän ainoa aatelinen leski kuului ilmeisesti Charpentierin sukuun – suvun naislinjaan kuuluva Jämsässä asunut kapteeni Carl Fredrik L'Eclair adoptoitiin ja aateloitiin vuonna 1773¹⁰⁷.

Naispuolisten leskien jakauma eri sosiaaliryhmissä oli vuonna 1775 tasaisempi kuin miesten, joita oli lähinnä vain viimeisessä ryhmässä, vanhassa lastensa luona asuvassa talonpoikaisväessä. Koska syytinkiläiset on eroteltu väestötauluissa omaksi ryhmäkseen, on mahdollista, että talonpojiksi ja torppareiksi lasketut lesket toimivat tilojensa ja torppiensa emäntinä yksin. Mikäli näin todella oli, vuonna 1775 reilu neljäsosa ja vuonna 1800 yli 40% naispuolisista leskistä oli tilan tai torpan päänä. Vuonna 1800 tilanne oli

¹⁰⁵Syytingistä kts. tarkemmin Högnäs 1938; Jutikkala 1958, s. 320-328.

¹⁰⁶Jämsän väkilukutaulukot 1775 ja 1800.

¹⁰⁷Samaan aikaan adoptoitiin ja aateloitiin samaan sukuun myös naisen kautta sukulinjaan kuuluva majuri Robert Gustav. Degerman 1997, s. 161. Toinen aatelissuku, jolla oli siteitä Jämsän seudulle, oli Adlercreutzin suku, joiden omistuksessa oli Veijon kartano Korpilahdella vuoteen 1787 saakka. Jutikkala & Nikander 1945, s. 268-269. Leskinainen oli kuitenkin ilmeisesti Charpentier, sillä väestötaulut kattavat vain Jämsän emäseurakunnan alueen.

muuttunut siten, että myös miespuolisia leskiä oli muissakin ryhmissä kuin syytinkiläisissä – 1775 muiden miespuolisten leskien osuus oli olematon. Mäkitupalaisia ja loisia leskistä oli suhteellisen huomattava osa, naispuolisista 1775 viidesosa ja 25 vuotta myöhemmin vajaa kolmasosa. Torpparien osuus leskistä kasvoi tultaessa kohti 1800-lukua, mikä ei ole yllättävää, sillä torppia perustettiin paljon juuri 1700-luvun viimeisinä vuosikymmeninä ja torpparit olivat nopeimmin kasvava väestöryhmä¹⁰⁸. Papistoon kuuluvien leskien määrä Jämsässä laski vähitellen, vuonna 1775 leskiä oli viisi, mutta vuoteen 1800 mennessä he olivat kaikki kuolleet, eikä uusia papinrouvia ollut jäänyt leskeksi.

Taulukko 5. Nais- ja miespuolisten leskien osuus ryhmän samaa sukupuolta olevasta aikuisikäisestä väestöstä 1775–1800¹⁰⁹.

		1775	1780	1795	1800
Säätyläiset	naiset	42,9 %	33,3 %	15,4 %	12,5 %
	miehet	0,0 %	0,0 %	8,3 %	33,3 %
Talonpojat ja torpparit	naiset	4,1 %	1,6 %	2,1 %	4,0 %
	miehet	0,3 %	0,8 %	0,8 %	1,9 %
Eläkkeellä olevat talonpojat	naiset	83,3 %	61,9 %	83,3 %	65,7 %
	miehet	63,6 %	15,8 %	46,7 %	20,0 %
Mäkitupalaiset, itselliset, loiset	naiset	61,3 %	48,0 %	38,5 %	18,0 %
	miehet	5,6 %	9,1 %	14,7 %	7,0 %
Palvelusväki	naiset	3,3 %	0,0 %	4,0 %	3,3 %
	miehet	0,0 %	9,8 %	2,3 %	1,4 %

Leskien väestöosuuden suhteellinen väheneminen 1700-luvun lopulla näkyy myös taulukossa 5, sillä myös väestöryhmittäin tarkasteltuna heidän osuutensa pieneni miltei kaikissa ryhmissä. Erityisen suuri osuus naispuolisia leskiä oli vuonna 1775 säätyläistön lisäksi loisissa ja mäkitupalaisissa sekä tilan hallinnasta luopuneissa vanhoissa talonpojissa. Leskien suuri osuus eläkeläisvanhuksista oli luonnollinen ilmiö. Miesleskien tasaisesti laskeva osuus eläkevanhuksista antaa aavistaa, että vuosisadan loppua kohden tuli yhä tavallisemmaksi tehdä sukupolvenvaihdos jo siinä vaiheessa, kun vanhan isäntäparin molemmat puoliset olivat vielä elossa.

Leskien osuus itsellisistä ja loisista laski varsin huomattavasti 25 vuoden aikana, mutta heitä oli vielä vuosisadan lopussakin suhteellisen suuri osa maalaisyhteisön

¹⁰⁸Aaltonen 1963, s. 23-24; Oja 1954a.

¹⁰⁹Jämsän väkilukutaulukot 1775, 1780, 1795 ja 1800.

turvattomimmasta ja köyhimmästä väestönosasta. Säätyläistön parissa naispuolisia leskiä oli runsaasti; aviopuolisoiden ikäerot olivat suuremmat kuin muun väestön parissa ja suhtautuminen leskinaisten uudelleen avioitumiseen kielteisempi. Katekismuksen huoneentaulun heijastamalla ihanteilla oli suurempi merkitys ja vaikutus yhteiskunnan ylemmissä kerroksissa, säätyläistön parissa. Talonpojissa ja torppareissa naispuolisten leskien osuus aikuisväestöstä oli suurempi kuin miespuolisten, mikä voi heijastella paitsi miesleskien yleensäkin pienempää määrää, myös sitä, että mies ei yhtä helposti kuin nainen jäänyt pitämään tilaa yksin. Vaille puolisoa jäänyt mies useammin joko avioitui uudestaan tai luopui tilan hallinnasta seuraavan sukupolven hyväksi.¹¹⁰ Talonpoikina ja torppareina toimineiden leskimiesten osuus kohosi vuosisadan loppua kohden ja erot sukupuolten välillä tässä suhteessa tasoittuivat. Piioista ja rengeistä pieni osa saattoi olla leskiä ja he olivat todennäköisesti suhteellisen nuoria. Talonpoikaisväestöstä leskiä oli selvästi pienempi osa kuin yhteisön ylemmistä tai alemmista kerroksista, sillä eläkeläiset mukaan luettuina naispuolisten leskien osuus oli vuonna 1775 noin 10 %, myöhemmin noin 6 %. Leskimiesten osuus oli vielä pienempi, sillä heitä oli noin pari prosenttia aikuisista talonpoikaisväestöön kuuluvista jämsäläisistä.

Numerot ja taulukot eivät informatiivisuudestaan huolimatta kykene antamaan kovin elävää kuvaa siitä todellisuudesta, jota ne kuvaavat. Onkin syytä tarkastella hiukan lähemmin, millaisia olivat ne naiset, jotka kätkeytyvät edellä esiteltyjen numeroiden taakse.

3.4 Kolme leskinaista – kolme elämänkohtaloa

Eva Margareta Kihl syntyi 9.8.1698 Helsingissä Jämsän tulevan kirkkoherran Georg Kijhlin¹¹¹ ja helsinkiläisen kauppiaan tyttären Elsa Steenin perheeseen. Hän oli pariskunnan neljäs lapsi ja ainoa joka jäi eloon. Vanhemmat sisarukset kuolivat

¹¹⁰Käytännössäkin se saattoi olla miehelle hankalampaa, sillä miesten roolit maatalousyhteisön työnjaossa olivat jäykemmät; naiset saattoivat tehdä miesten töitä tarvittaessa, mutta miehen ei sopinut tarttua naisten töihin. Andersson-Flygare 1997, s. 193. Myös pienistä lapsista huolehtiminen oli miehelle hankalaa, mikä saattoi olla tärkeä uudelleenavioitumisen kannustin. Losman 1987, s. 76.

¹¹¹Nimen kirjoitusasu vaihtelee. Eva Margaretan sukunimi kirjoitetaan tuomiokirjoissa Kihl, mutta muualla näkee myös muotoa Kijhl, jota Kuusanmäki käyttää omassa esityksessään. Kuusanmäki 1962.

peräkkäisinä vuosina 1694, 1695 ja 1695 – jo ennen Eva Margaretan syntymää – eikä kukaan heistä ehtinyt täyttää kolmea vuotta ennen kuolemaansa. Georg Kijhlin oli kotoisin Jämsästä, sillä Kijhlien suku oli vaikuttanut Jämsässä jo Eva Margaretan isoisän rälssivouti Gabriel Kijhlin aikana. Tämä omisti Kaipolan tilan vuodesta 1675 lähtien – sen hän oli saanut haltuunsa vaimonsa Anna Svanstruppen perintönä. Reduktion jälkeen Gabriel Kihl vuokrasi kruunulta myös Vitikkalan säterirusthollin, jonka omistaja oli vuodesta 1691 eteenpäin Eva Margaretan isä Georgius Kijhl – perhe muutti Jämsään kuitenkin vasta vuosikymmenen loppupuolella.¹¹²

Eva Margaretan isä Georgius Kijhl oli sivistynyt mies. Hänellä oli kirjallisia harrastuksia ja ennen Jämsän kirkkoherraksi tuloaan, vuosien 1688 ja 1697 välisenä aikana, hän toimi Helsingin triviaalikoulun rehtorina. Isällä ei kuitenkaan ehtinyt olla suurta vaikutusta tyttärensä, sillä hän kuoli jo noin 35-vuotiaana, syksyllä 1701, jolloin hänen tyttärensä oli vain kolmivuotias. Eva Margaretan vanhemmilla oli suuri ikäero, sillä Elsa Steen oli lähes parikymmentä vuotta aviomiestään vanhempi. Silti äiti ehti olla miehensä kuoleman jälkeen lähes 25 vuotta leskenä ja Eva Margaretan nuoruusvuosina Vitikkalaa hallitsikin hänen äitinsä, Elsa Steen.¹¹³

Vuoden 1717 lokakuussa tuolloin 19-vuotias Eva Margareta Kihl vihittiin avioliittoon Kuoreveden kappalaisen pojan Axel Palanderin kanssa. Sulhanen oli vajaat kymmenisen vuotta morsiantaan vanhempi, 27-vuotias. Ajan tavan mukaan morsian säilytti oman sukunimensä avioliitossakin. Nuoripari asettui asumaan Jämsän Vitikkalaan, Eva Margaretan kotitalalle. Vuonna 1721 Axel Palanderista tuli Jämsän nimismies, ilmeisesti vaimonsa suvun ansiosta. Vitikkalan isännöyden Axel sai seuraavana vuonna anopiltaan, joka kuoli muutamaa vuotta myöhemmin, vuonna 1725. Kartano oli tosin tällöin huonossa kunnossa, sillä se oli hävitetty ison vihan aikana, mutta Axel Palander tarttui toimeen

¹¹²Blomstedt 1963, s. 195; Kuusanmäki 1962, s. 251. Georg Kijhlin ja Elsa Steenin kaikki lapset on merkitty syntyneiksi ja kolme ensimmäistä kuolleiksi Helsingissä. Blomstedt 1963, s. 195.

¹¹³Kuusanmäki 1962, s. 251. Elsa Steen-paralla oli huono onni aviomiesten suhteen, sillä kun Georg Kihl kuoli, hän jäi jo kolmatta kertaa leskeksi. Hän avioitui ensimmäisen kerran vuonna 1679 33-vuotiaana henkikirjuri Lorentz Crantzin kanssa, joka kuoli 1680-luvun alkupuolella, ja toisen kerran vuonna 1685 kauppias Petter Holtgreven kanssa. Toinen avioliitto kesti vain 2 vuotta, sillä mies kuoli jo 1687. Georg Kijhlin kanssa Elsa Steen solmi avioliiton vuonna 1690. Blomstedt 1963, s. 195; Poppius 1954, s. 524.

kunnostaakseen Vitikkalan. Avioparin esikoinen, Maria syntyi puolentoista vuoden avioliiton jälkeen ja esikoispoika Johan kaksi vuotta myöhemmin 1721. Aikuiseksi saakka eläneitä lapsia Axel ja Eva saivat viisi; poikien nimet olivat Johan, Gabriel ja Georg, työtöt olivat Maria ja Margareta eli Greta. 1732 syntynyt Anders-poika kuoli jo viikon ikäisenä. Nimismies Axel Palander kuoli parinkymmenen avioliittovuoden jälkeen kesäkuun 24. vuonna 1739 ollessaan 49 vuoden ikäinen.¹¹⁴

Eva Margareta tuli näin neljissäkymmenissä leski ja samalla Vitikkalan säterirusthollin haltija miehensä kuoleman jälkeen. Isän kuollessa pariskunnan vanhin poika Johan oli 18-vuotias. Vaikutusvaltaa pitäjässä Vitikkalan emännällä oli runsaasti, sillä tila oli Jämsän selvästi varakkain. Vuoden 1800 omaisuusveroluettelon mukaan Vitikkalan säteritilan arvo oli 2500 riksiä, kun pitäjän seuraavaksi arvokkain tila oli pappila, jonka arvo oli 1666 $\frac{2}{3}$ riksiä. Palvelusväkeä talossa oli kohtuullisen runsaasti, esimerkiksi vuonna 1771 kaksi renkiä ja kaksi piikaa. Myös torppia talon mailla oli samana vuonna peräti 11. Kaiken lisäksi tilan sijainti oli myös hyvin keskeinen; Jämsänjokilaaksossa, lähellä kirkkoa ja Hämeentietä. (Liite 2). Kuuluminen pitäjän maallisessa hallinnossa keskeiseen sukuun oli omiaan lisäämään Madame Kihlin huomattavuutta ja vaikutusvaltaa yhteisössä. Eva Margareta Kihl hallitsi Vitikkalaa varmoin ottein kuolemaansa saakka, joka tapahtui tammikuun lopulla 1767. Hänen kuolinsyykseen merkittiin polttotauti, joka riehui seudulla. Kuollessaan hän oli 68 vuoden ikäinen.¹¹⁵

Kaisa (Kaarina) Matintytär syntyi Valkealuoman kylässä, talollinen Matti Yrjönpojan tyttärenä vuonna 1728. Hän meni naimisiin Kiukkoilan kylän Hopsun talon isännän pojan Mikko Laurinpojan kanssa toukokuun lopulla vuonna 1751. Sulhanen oli tällöin 25:n ja morsian 23:n ikäinen. Pariskunnalle alkoi tulla lapsia säännöllisin väliajoin. Esikoistytär Eeva syntyi vuonna 1753, sitten kahden vuoden välein Maria ja Marketta, sekä vuosikymmenen vaihteessa ensimmäinen poika Antti, 1761 Iisakki, parin vuoden päästä

¹¹⁴Jämsän srk:n vihittyjen luettelo 10.10.1717, kastettujen luettelo 23.6.1719, 26.12.1721, 17.10.1732, 2.6.1735, haudattujen luettelo 24.10.1732. Seurakunnan historiakirjoja eli kastettujen, vihittyjen ja haudattujen luetteloita on työssä käytetty Suomen sukututkimusseuran internetsivuilla olevan HisKi-projektin avulla (<http://www.genealogia.fi>). Sähköisesti saadut tiedot on kuitenkin pääosin tarkastettu mikrofilmeiltä. Eva Margareta Kihlin perunkirjoitus 19.10.1767, Sm 146; Koskimies 1962, s. 51; Blomstedt 1963, s. 195.

¹¹⁵Luukko 1954, s. 464-466; Jutikkala 1932, s. 240-241; Jämsän srk:n haudattujen luettelo 25.1.1767.

Kalle ja vihdoin 1765 kuopus Erkki. Lasten tulo loppui tähän, sillä Mikko Laurinpoika kuoli samana vuonna, kesäkuussa 1765 polttotautiin. Avioparin lapsista jo pieninä menehtyivät Maria ja esikoispoika Antti. Kaisan mies Mikko oli 39-vuotias kuollessaan ja Kaisa Matintytär leskeytyessään vain 37 vuotta.¹¹⁶

Hopsu oli 1/3 manttaalin talo, jonka toinen puolisko oli ollut Mikolla ja Kaisalla ja toinen puoli oli Mikon veljen, Antti Laurinpojan hallinnassa. Leskellä ei ollut miehensä kuoleman jälkeen varaa palkata renkiä työvoimaksi taloon. Elettävä kuitenkin oli, joten hän otti rengin taloon kotivävyksi eli käytti hyväkseen sitä mahdollisuutta, jonka laki hänelle naittajana antoi. Kaisa Matintytär sopi, että hänen 12-vuotias tyttärensä Eeva menisi aikanaan naimisiin taloon rengiksi otetun nuoren miehen kanssa. Eeva ja Matti Samulinpoika vihittiin tapaninpäivänä vuonna 1769 Eevan ollessa kuudentoista. Kaisa Matintytär oli itse virallisesti tilanhaltija vuoteen 1771 saakka, ja toimi myös tilan tosiasiallisena emäntänä. Samana vuonna lokakuussa pidettiin kuusi vuotta aiemmin kuolleen Mikko Laurinpojan perunkirjoitus sekä tehtiin perinnönjako. Sen yhteydessä Hopsun puolikkaan verotalon isännäksi vaihtui Matti Samuelinpoika, Eevasta tuli talon emäntä ja Kaisa Matintytär jäi syytinkiläiseksi. Tämän jälkeen hän eli leskenä vielä neljätoista vuotta. Vanhaemäntä Kaisa Matintytär kuoli keuhkotautiin 57 vuoden ikäisenä, joulukuun 7. päivänä vuonna 1785.¹¹⁷

Valpuri Markuntyttären syntymästä ei ole jäänyt jälkipolville minkäänlaista merkintää, mutta haudattujen luettelon merkintöjen – kuolinajan ja vainajan iän – perusteella voidaan päätellä hänen syntyneen vuonna 1729. Koska kasteesta ei ole merkintää, hänen vanhemmistaan ja synnyinpaikastaan ei tiedetä mitään. Sen verran kuitenkin tiedetään, että 27.12.1751 Jämsässä vihittiin sotilas Antti Stålpe ja naishenkilö Valpuri Markuntytär avioliittoon. Yleensä naimattomat nuoret naiset olivat vihittyjen luettelossa 'piikoja', mikä

¹¹⁶Jämsän srk:n vihittyjen luettelo 20.5.1751, kastettujen luettelo 1755–1765, haudattujen luettelo 6.6.1765; Michel Larssonin perunkirjoitus 18.10.1766, §53.

¹¹⁷Jämsän kärjäkunnan tuomiokirja 5.10.1765, §8, 14.10.1766, §53, 15.10.1766, §82; Michel Larssonin perunkirjoitus 18.10.1771, Sm 149. Jämsän srk:n vihittyjen luettelo 26.12.1769, haudattujen luettelo 7.12.1785. Avioliittosopimusten tekeminen suhteellisen nuorten lasten puolesta ei ollut – jos nyt ei yleistä niin ei kovin harvinaistakaan, sillä vuonna 1735 Ylä-Kelhän isäntä Yrjö Simonpoika sopi tulevasta avioliitosta 9-vuotiaan tyttärensä ja yhtiömieheksi tulleen Matti Jaakonpojan välillä ja Korpilahdella tunnetaan sopimus 12-vuotiaan tytön naittamisesta. Helminen-Nordberg 1963, s. 149-150. Myös Jutikkala 1958, s. 322. Erityisen nuorina solmitut naisten avioliitot liittyivät usein juuri tällaisiin erikoistilanteisiin. Losman 1987, s. 68.

tarkoitti yksinkertaisesti tyttöä. Nainen (qvinnan) tai naishenkilö (qvinsperson) olivat sävyltään halventavia nimityksiä ja sellaisen käyttäminen Valpurista vihittyjen luettelossa osoittaa, että hänen elämässään oli jo 22 ikävuoteen mennessä tapahtunut jotain, mikä ei sopinut ajan siveellisyyksiksiin.¹¹⁸

Molemmat vihityt olivat kotoisin Kauhkialan kylästä ja morsiamen kotipaikaksi merkittiin tarkemmin Ekosen talo. Antti Martinpoika Stålpe oli kolmisenkymmentä vuotta morsiantaan vanhempi, 51-vuotias eikä avioliitto ollut hänen ensimmäisensä – hänellä oli edellisestä avioliitosta ainakin yksi tytär. Ruotusotilaiden palkkaukseen kuului ehkä tärkeimpänä osana oikeus asua ja viljellä sotilastorppaa ja sellaisessa pariskunta ilmeisesti asui. Seurakunnan kastettujen luettelon mukaan pariskunnalle syntyi kolme lasta, avioliiton toisena vuonna 1753 Antti Nikkilän talossa ja kaksi vuotta myöhemmin Anna sekä vuonna 1757 Tapani – nuoremmille syntymäpaikaksi merkittiin ainoastaan Kauhkialan kylä.¹¹⁹

Valpurin mies Antti kuoli jo seitsemän avioliittovuoden jälkeen, vuoden 1758 helmikuussa. Kuollessaan hän oli 58-vuotias, mutta hänen vaimonsa oli tällöin ainoastaan 29 vuoden ikäinen. Kun Antti kuoli, oli perheen luultavasti lähdettävä torpasta. Aivan puille paljaille Valpuri Markuntytär ei ilmeisesti jäänyt, sillä vuoden 1765 syyskäräjillä Antti Martinpoika Stälpen ja hänen edellisen vaimonsa tytär Eeva Antintytär vaati äitipuoleltaan vanhempiensa perintöä. Tuomiokirjasta ei käy ilmi mitä perintö käsitti, eikä perunkirjoitusta Antin jälkeen ollut tehty. Mitä omaisuutta kiisteltäväksi asti Valpurilla tässä vaiheessa oli, jää siis hämärän peittoon – sitä ei välttämättä tarvinnut olla paljoakaan. Kun Jämsän köyhäntilit vuonna 1778 alkavat, Valpuri Markuntytär oli avustusten saajien joukossa. Tilien kahtena ensimmäisenä vuonna hän sai kirkonapua (kyrkohjelp) eli avustusta ruotujärjestelmän ulkopuolella, mutta vuodesta 1780 elämänsä loppuun saakka, yli 25 vuotta, hän oli ruotuköyhänä. Kuollessaan syyskuun lopulla vuonna

¹¹⁸Jämsän srk:n haudattujen luettelo 29.9.1807, vihittyjen luettelo 27.12.1751. Termiä qvinsperson käytettiin 1600-luvulla salavuoteuteen sortuneesta naisesta, joka kuului talonpoikaista alempiin sosiaalisiin kerroksiin. Aalto 1996, s. 76. Myös Jämsän seurakunnalle siveysrikoksista tehdyissä ilmoituksissa käytettiin 1700-luvun alkupuolella termiä poikkeuksetta, vuosisadan loppupuolella ei niin säännönmukaisesti. Jämsän srk:n rikosilmoituksia 1726–1830.

¹¹⁹Jämsän kärjäkunnan tuomiokirja 8.10.1765, §56; Jämsän srk:n kastettujen luettelo 1753–1757; Niemelä 1995, s. 219.

1807 vanhuuteen hän oli 78-vuotias.¹²⁰

Eroavaisuudet näiden kolmen leskinaisen välillä olivat suuret. Etenkin Eva Margareta Kihl ja Valpuri Markuntytär poikkesivat toisistaan monessakin suhteessa. Paikkakunnan eliittiä edustaneen vaikutusvaltaisen nimismiehen lesken ja köyhän sotilaan lesken elämänolot erosivat toisistaan huomattavasti. Edellinen oli merkittävä ja ilmeisen kunnioitettu hahmo pitäjässä, jälkimmäinen huomaamaton ja mahdollisesti halveksittu – vihkiluettelossa epäilyttävästi 'naisihminen' ja suuren osan elämänsä yhteisön elätettävänä ollut köyhä. Edellisen tahto merkitsi paljon monien ihmisten elämässä, jälkimmäisen toimia, elämää ja kuolemaa tuskin kovin moni juuri havaitsikaan. Talonpojan leski Kaisa Matintytär, yhteisön talonpoikaiseen, maata hallinneeseen "peruskerrokseen" kuuluneena asettuu monessa suhteessa näiden kahden ääripään väliin. Hän oli talonpojan leskenä kunnioitettu, mutta ei samalla tavalla merkittävä koko pitäjän silmissä kuin Eva Margareta Kihl ja vaikutusvaltaa hänellä oli lähinnä oman taloutensa sisällä.

Kuolemaansa asti aktiivista ja Vitikkalan tilaa hallinnutta Eva Margareta Kihliä tuskin pidettiin hänen 68 ikävuodestaan huolimatta vanhuksena. Sen sijaan Kaisa Matintytärtä todennäköisemmin pidettiin viimeisinä vuosinaan vanhana, sillä hän oli siirtynyt syrjään Hopsun emännyydestä ollessaan 46-vuotias. Kirkon avustuksien varassa viimeistään¹²¹ noin 50-vuotiaasta elänyt Valpuri Matintytär oli vanhus yhteisönsä silmissä.¹²² Myös jälkipolville naisten ero on säilynyt. Siinä missä Eva Margareta Kihlistä ei ole vaikeaa löytää tietoja ja jälkiä hänen toiminnastaan on säilynyt paljon, Valpuri Markuntyttärestä on säilynyt lähteissä ainoastaan muutama merkintä, joiden perusteella hänen elämänsä voidaan karkeasti hahmotella – monien hänen kaltaistensa olemassaolosta ei ole jälkiä senkään vertaa. Silti naisilla oli yhteistäkin, leskeys koski heitä yhtä lailla.

¹²⁰Jämsän kärjäkunnan tuomiokirja 8.10.1765, §56; Jämsän srk:n vaivaiskassan tilit 1778–1809; Jämsän srk:n haudattujen luettelo 6.2.1758, 29.9.1807.

¹²¹Kirkko jakoi avustuksia tietysti myös ennen vuotta 1778, jolta köyhäintilin tiedot alkavat.

¹²²Tarkemmin siitä, kuinka vanhuus käsitettiin, katso Vilkuna 1999.

4 Leskien toiminta käräjillä

4.1 Tuomiokirja käräjien toiminnan kuvaajana

Jokaisella kielenkäytön muodolla – diskurssilla¹²³ – on sille ominaisia piirteitä, jotka ovat sidoksissa kielen ulkopuolisiin tekijöihin. Erilaiset kontekstit muokkaavat diskurssia, tässä tapauksessa käräjien toimintaa ja vaikuttavat myös tuon toiminnan tuloksena syntyneeseen historian tutkimuksen lähteeseen, tuomiokirjan tekstiin (kaavio 2). Erilaisia kielen ulkopuolisia tekijöitä, jotka vaikuttavat diskurssin muotoutumiseen, on epälukuisia määriä, mutta kaikkia niistä ei ole mahdollista eikä mielekästä luetteloida. Eräs paljon diskurssianalyysin parissa käytetty malli, joka pyrkii määrittelemään erilaisia kielenkäytön tapoihin vaikuttavia konteksteja on ns. speaking-malli.¹²⁴ Historiallisen lähteen suhteen on mahdollista määrittää (edes osapuilleen) vain suhteellisen samanlaisina kerrasta toiseen toistuvat elementit; esimerkiksi ilmapiiri on tekijä, jonka suhteen ei juuri arvauksiakaan voida tehdä. Mallia on siksi käytetty kärjädiskurssin analysointiin varsin vapaasti soveltaen.

Käräjät olivat pitäjän hallinnollinen elin, alunperin itsehallinnon väline, mutta 1700-luvulla kruunun oikeudenhoidon ja paikallishallinnon instituutio; muutos oli tapahtunut jo edellisellä vuosisadalla.¹²⁵ Ne olivat osanottajien luonteeltaan muodolliseksi käsittämä tapahtuma, mikä puolestaan toi muassaan eräitä ominaispiirteitä.

¹²³Diskurssin käsitettä käytetään varsin vaihtelevasti. Laajimmillaan sillä voidaan tarkoittaa kaikkea puhuttua ja kirjoitettua kieltä ja lisäksi visuaalisia ja audiovisuaalisia merkitysten tuottamisen muotoja. Kielitieteessä sillä tarkoitetaan lausetta suurempia tekstikokonaisuuksia. Yhteiskuntatieteissä diskurssi ymmärretään usein yhteiskunnallisena käytäntönä, johon liittyy oma kieli, argumentaatio ja sovellusalue. Väliverronen 1998, s. 20-21. Tässä termiä diskurssi käytetään yhteiskuntatieteellisessä mielessä ja pyritään pohtimaan niitä yhteiskunnallisen käytännön, käräjien ominaispiirteitä, jotka muovasivat historian tutkimukselle jääneen lähteen, tuomiokirjatekstin sellaiseksi kuin se on (ts. pyritään analysoimaan tuomiokirjojen tulkintaan vaikuttavia tekijöitä).

¹²⁴Speaking- mallin on kehittänyt antropologi Dell Hymes ja se sisältyy artikkeliin *Models of the Interaction of Language and Social Life*, joka on teoksessa J. J. Gumperz & D. Hymes (eds), *Directions in Sociolinguistics. The Ethnography of Communication*. New York 1972. Sen luettelemat tekijät ovat *setting* – fyysinen asetelma, *scene* – psyykkinen 'asetelma', *participants* – osanottajat, *ends* – päämäärät ja tulokset, *act sequences* – viestin muoto ja sisältö, *keys* – sävy, *instrumentalities* – kanavat (kirjoitus, sähke) ja puhetapa (murre, kirjakieli), *norms* – kanssakäymisen ja tulkinnan normit sekä *genres* – lajityypit. Malli ei ole täydellinen kuvaus kielenkäyttöön vaikuttavista taustatekijöistä, vaan pikemminkin selventää noita tekijöitä ja voi toimia kielenkäytön analyysin apuvälineenä. Renkema 1993, s. 43-45, 97.

¹²⁵Jutikkala 1958, s. 281-283; Letto-Vanamo 1989, s. 232; Taussi-Sjöberg 1996, s. 17.

Kaavio 2. Tuomiokirjatekstin kontekstit.

Fyysinen asetelma	käräjätalo käräjien aika – talvi/ syksy, päiväsaika
Psyykkinen tila	käräjäaika – alkoi jumalanpalveluksella ja kärjärauhan julistuksella muodollinen juhlallinen?
Osanottajat	toiminta tapahtui rooleissa: tuomari, lautamiehet, kirjuri, kärjärahvas, osapuolet (kantaja, vastaaja), todistajat
Toiminnan muoto	ohjattu, säännönmukaisesti etenevä vuoropuhelu (kts. kaavio 3)
Toiminnan sisältö	vaihteleva
Päämäärät	konfliktien ratkaiseminen oikeuden ja totuuden tapahtuminen yhteisön säätely – hallinto ja itsehallinto
Tulokset	oikeuden päätökset
Kanavat	puhe → kirjoitus
Normit	oikeus, totuus selkeys, yksiselitteisyys

Toiminta käräjillä tapahtui roolien kautta, paikalla olivat tuomari, lautamiehistö ja kärjärahvas sekä tietenkin kunkin selviteltävän tapauksen asianosaiset. Oikeuden istunnot etenivät totunnaisen kaavan mukaisesti, joka rakenne siirtyi myös tilaisuudessa pidettyyn pöytäkirjaan eli tuomiokirjan tekstiin. Toiminnan muoto määritti ja pätevoitti käräjillä tapahtunutta, teki päätöksistä laillisia ja päteviä. Toiminnan sisältö vaihteli sen mukaan, ketä ja millaisia tapauksia käräjillä oli esillä.

Samalla tavoin kuin käräjillä tapahtuneen toiminnan muotoa ja sisältöä voidaan analysoida kahtena erillisenä tasona, voidaan myös tuomiokirjan tekstin katsoa sisältävän vastaavat kaksi tasoa. Toisen tason muodostavat samanlaisina toistuvat muotoseikat, elementit, jotka määrittivät diskurssin oikeudelliseksi ja pätevoittivät sen – samalla tavoin kuin jumalanpalveluksella alkanut kärjärauhan alainen käräjäaika, tuomarin ja kärjärahvaan läsnäolo ja tuttujen isäntämiesten toimiminen lautamiehen roolissa tekivät käräjillä tehdyistä päätöksistä päteviä. Tuomiokirjan alussa teksti oikeudellistettiin ja pätevoitettiin määrittelemällä aika ja paikka sekä luettelemalla lautamiehet. Kukin käsiteltävä asia sijoitettiin omaan pykäläänsä ja käsittelyn totunnainen kulku (→ pöytäkirjan yhtenäinen muoto) ja oikeudellisen sanaston käyttö tekivät tekstistä oikeudellisesti pätevän.

Kaavio 3. Tuomiokirjojen muodollinen taso.

Käräjäjutun rakenne	
Aloit	Jutun esille tuominen Henkilöiden sosiaalinen ja maantieteellinen sijoitus Edustussuhteiden määrittely
Käsittely	Tuomari johti käsittelyä ja jakoi puheenvuorot: aloitteentekijällä 1. puheenvuoro jokainen asianosainen sai puhua vuorollaan oikeuden repliikkejä (kysymykset ym.) ei merkitty näkyviin – silti monesti luettavissa
Varmistus	kaikkia osapuolia kuultiin uudestaan
Lopetus	oikeus kirjasi tuloksen (sopimukset) tai teki päätöksen (riidat/rikokset), perusteli sen ja määritteli seuraamukset

Kiinteiden sosiaalisten siteiden leimaaman yhteisön oikeudenkäytössäkin asianosaisten sosiaalinen ja maantieteellinen sijoittaminen oli tärkeää. Sosiaalisesti henkilöt sijoitettiin yhteisönsä sukulaisuussuhteiden avulla, maantieteellisesti mainitsemalla joko kylä tai talo, josta he olivat.¹²⁶

Oikeuden toteutumisen kannalta olennaista oli se, että kaikki asianosaiset saivat tilaisuuden esittää oman näkemyksensä asiasta ja tapahtumista. Osapuolten kuulemisen jälkeen varmistettiin vielä, pysyivätkö kaikki kannassaan. Lopuksi oikeus joko kirjasi tehdyn sopimuksen tai teki riita-asioissa ratkaisun. Kun tuomiokirjojen muoto muodostaa jutusta toiseen samanlaisena säilyvän oikeudellisen tason, niin toisen, toiminnan sisältöä vastaavan tason tuomiokirjatekstissä muodostavat muuttuvat, yksittäiseen oikeustapaukseen liittyvät seikat. Tätä tasoa tuomiokirjatekstistä voi lukea ihmisten itse omasta elämästään esittäminä kertomuksina, joissa he antavat erilaisia merkityksiä heitä koskettaville asioille.¹²⁷ Tuomiokirjojen rakenteen ja muodollisen tason tunteminen auttaa erottamaan menneisyyden ihmisten äänen oikeudellisen tekstin koukeroista.

Koska käräjät toimivat valtion tärkeänä työkaluna paikallistasolla, niiden toimintaa haluttiin valvoa. Tätä tarkoitusta varten tuli istuntopöytäkirjasta lähettää hovioikeuteen puhtaaksikirjoitettu kopio hovioikeuteen tarkastamista varten. Etenkin näissä ns. renovoiduissa tuomiokirjoissa selkeys ja yksiselitteisyys olivat olennaisia päämääriä; teksti on täynnä toistoja ja täsmennyksiä. Osa jutuista puuttuu, sillä kaikentyypisiä asioita ei

¹²⁶Perusteellisen puoleinen esimerkki: "Framledne Bonden Samuel Henriksson Kirris Ifrån Pätjäväsi by, efterlemnade Encka Ephrosina Matsdotter,..." 1.3.1765, §66.

¹²⁷Nenonen 1995, s.151-155; Vilkuna 1996a, s. 16-17.

tarkastettaviin tuomiokirjoihin tarvinnut kirjata.¹²⁸ Samoin renovoiduista tuomiokirjoista voi puuttua asioita, jotka tulivat käräjillä esille, mutta joita ei katsottu olennaisiksi jutun ratkaisun kannalta. Renovoidut tuomiokirjat ovat syntyneet kahden vaiheen kautta; alkuperäinen puhe on ensin muutettu tekstiksi, joka on vielä kirjoitettu puhtaaksi. Siitä huolimatta tuomiokirjoista on luettavissa käräjillä toimineiden ihmisten puhetta, jossa he puhuvat omasta elämästään ja kertovat erilaisia tapahtumia. Kertomukset ovat lyhennettyjä ja muokattuja, mutta usein oikeuden pöytäkirjojen tekstistä silti kuultaa läpi kertojan ääni. Tuomiokirjoista voikin erottaa sekä ihmisten toimintaa koskevia kuvauksia, että jossain määrin myös toimintaan liittyviä intentioita ja aikomuksia.

Vaikka kärjäinstituutio olikin jo 1700-luvun lopulla muuttunut pitäjän itsehallintoelimestä valtiollisen oikeudenkäytön välineeksi, ei se perinne, että käräjillä hoidettiin suuri määrä asioita ja niille osallistui suuri osuus pitäjän väestöstä ollut hävinnyt mihinkään.¹²⁹ Juuri tämän vuoksi valtaosa käräjillä käsitellyistä asioista ei suinkaan ollut rikoksia eikä edes missään mielessä poikkeuksellisia juttuja.¹³⁰ Päinvastoin käräjillä käsiteltiin enimmäkseen täysin rutiininomaisia asioita ja välillä tuntuu suorastaan siltä, että käräjät olivat ensimmäinen paikka, jossa joku riita-asia ylipäänsä otettiin puheeksi, että sitä ei ollut lainkaan selvitelty yksityisesti ensin.¹³¹

4.2 Perintöriitoja, syytinkisopimuksia ja taistelua kalavesistä

Jämsän käräjillä hoitivat asiansa vuoteen 1776 saakka myös Korpilahden ja Petäjaveden asukkaat, sillä kyseisen vuoden läänituudistukseen saakka Jämsän kärjäkunta käsitti alueellisesti koko Jämsän kirkkopitäjän. Kun Suur-Jämsän alue jaettiin kolmen eri läänin

¹²⁸Saarenheimo 1994, s. 152-153.

¹²⁹Letto-Vanamo 1989, s. 232; Jutikkala 1958, s. 281-283; Taussi-Sjöberg 1996, s. 15-29. Vilkkään osallistumisen perinne eli vielä 1800-luvun lopullakin. Ibid, s. 7-9.

¹³⁰Usein ajatellaan tuomiokirjojen pohjalta tehdyn tutkimuksen keskittyvän jotenkin poikkeukselliseen. Näin ei kuitenkaan välttämättä ole, sillä rikollisuus eli yhteisön normien rikkominen on täysin tavallinen ilmiö kaikissa yhteiskunnissa. Kysymys kuuluukin, missä kulkee poikkeuksellisen ja normaalin raja. Kaikki rikollinen toiminta on tietysti poikkeuksellista suhteutettuna yhteisön normistoon. Silti vielä poikkeuksellisempaa olisi, mikäli näitä normistosta poikkeamia ei lainkaan tapahtuisi, mikäli rikollisuus häviäisi yhtäkkiä kokonaan.

¹³¹Samasta asiasta kirjoittaa Eva Österberg :*"Svenska domstolarna under denna tidiga period tycks tvärtom ha varit arena, dit man drog de mesta vardagliga och småaktiga konflikter – ja praktisk taget alla."* Österberg 1991, s. 162.

alueelle, kärjäkuntaan jäivät enää Jämsän emäseurakunnan alue ja Korpilahden kappelin Hämeen lääniin kuuluva alue, ns. Maapuoli. Kärjäkunta kuului yhtenäiseen Sääksmäen tuomiokuntaan vuoteen 1796 saakka ja loput vuosisadasta Sääksmäen yliseen tuomiokuntaan.¹³² Kärjiiä pidettiin tavalliseen tapaan kaksi kertaa vuodessa, talvikärjät helmi–maaliskuussa ja syyskärjät lokakuussa. Ylimääräisiä eli välikärjiiä Jämsässä pidettiin silloin kun syytä oli, eli silloin kun oli sattunut jotain, minkä ei katsottu voivan odottaa tavalliseen kärjiiäaikaan saakka.¹³³

Rikoksia, etenkin vakavampia, kärjiiillä jouduttiin käsittelemään vain harvoin. Sen sijaan kärjät olivat jämsäläisten mielestä nimenomaan taloudellisten kiistojen selvittelyyn sopiva paikka. Ulkopuolisen silmissä suhteellisen pienetkin, luonteeltaan taloudelliset kiistat tuotiin kärjiiillä ratkaistavaksi varsin helposti. Näissä asioissa oli myös suurin osa leskistä liikkeellä. Koska tarkoituksena on tutkia sitä, millaiset asiat olivat leskien elämässä olennaisia, on taulukossa 6 laskettu sama juttu erikseen joka kerta käsiteltäessä. Saman jutun monet käsittelyt osoittavat sen koskeneen asianosaisille tärkeää asiaa.

Leskien toiminta kärjiiillä liittyi lähes yksinomaan taloudellisiin ja vieläpä omaisuutta tavalla tai toisella koskeviin asioihin. Vuosina 1761–1765 niistä Jämsän kärjiiillä käsitellyistä asioista, joissa oli osallisena joku leskinainen, oli noin 90 prosenttia luonteeltaan taloudellisia. Lähes kaikki loput olivat luonteeltaan muodollisia asioita, joissa ei varsinaisesti ollut mitään ratkaistavaa juttua – asioita, jotka olivat lain velvoittamia. Näihin kahteen luokkaan kuulumattomia tapauksia oli ainoastaan kaksi, joista toinen koski kihlaeroa ja toisessa vanha ja sairaaloinen leski anoi, että hänen naimaton tyttärensä saisi jäädä kotiin hoitamaan häntä.¹³⁴

¹³²Sääksmäki oli yhtenä tuomiokuntana vuoteen 1796 saakka, jolloin se jaettiin Sääksmäen yliseen ja aliseen tuomiokuntaan. Koskimies 1966, s. 326. Jämsä kuului tästä eteenpäin Sääksmäen yliseen tuomiokuntaan, kunnes 1845 muodostettiin Jämsän tuomiokunta.

¹³³Jämsän kärjäkunnan tuomiokirjat 1761–1774, 1783–1785; Ylimääräiset kärjät 1724–1770. Ylimääräisiä kärjiiä pidettiin vain harvoin, vuosina 1750–1770 kahdet, eikä kummillakaan kärjiiillä esiintynyt leskinaisia.

¹³⁴Jämsän kärjäkunnan tuomiokirja 2.3.1761, §19, 7.10.1765, §21.

Taulukko 6. Leskinaisten oikeusjutut Jämsän käräjillä 1761–1765¹³⁵.

Oikeudessa käsitellyt asiat	määrä	prosenttia
perintö	21	22,6 %
perintö ja syytinki	4	4,3 %
syytinki	9	9,7 %
testamentti	2	2,2 %
syytinki ja testamentti	1	1,1 %
oikeus kiinteään omaisuuteen	12	12,9 %
kiinteän omaisuuden hyödyntäminen	7	7,5 %
kiinteän omaisuuden hyödyntäminen ja oikeus kiinteään omaisuuteen	1	1,1 %
talon jakaminen	2	2,2 %
peltojen jakaminen	1	1,1 %
augmentin veroarvio ja verolleosto-oikeuden luovutus	2	2,2 %
irtain omaisuus	7	7,5 %
irtain omaisuus ja perintö	2	2,2 %
taloudelliset sopimukset, sitoumukset, niiden täyttäminen	12	12,9 %
palvelusväki	1	1,1 %
<i>Taloudelliset yhteensä</i>	84	90,3 %
holhoojan määrääminen alaikäiselle	1	1,1 %
käräjäpaikkasopimus	1	1,1 %
käsittelyn lykkääminen	1	1,1 %
perunkirjoituksen toimittaminen	3	3,2 %
augmentin veroarvio	1	1,1 %
<i>Muodolliset yhteensä</i>	7	7,5 %
anonus, että tytär saa kotona hoitaa	1	1,1 %
kihlaero	1	1,1 %
<i>Muut yhteensä</i>	2	2,2 %
<i>Yhteensä</i>	93	100,0 %

Tulosta tulkittaessa on kuitenkin otettava huomioon myös kärjäinstituution luonne ja erityisesti sen muuttunut luonne 1700-luvulla. Tästä näkökulmasta taloudellisen elämänalueen korostuneisuus on luonnollista, sillä taloudelliset kiistojen selvittely oli se tehtävä, joka ylivoimaisesti eniten työllisti tuomioistuimia.¹³⁶

Tietyn tyyppiset jutut liittyivät usein yhteen siten, että esimerkiksi perintöä ja syytinkiä

¹³⁵Jämsän kärjäkunnan tuomiokirjat 1761–1765.

¹³⁶Taalainmaalaisessa Stora Tunan pitäjässä 1700-luvun puolivaiheilla erilaiset taloudelliset riidat muodostivat n. 57 % oikeuden käsittelemistä asioista, rikokset vain 14% ja muodolliset asiat (ilmoitukset ja anomukset) n. 27%. Ågren 1988, erityisesti s. 495-498; Andersson 1998, s. 70-71. Talouden lisääntyminen käräjillä liittyi uudenlaisen taloudellisen järjestelmän kehittymiseen ja tapahtui siksi eri alueilla eri aikaan. Pohjanmaalla taloudelliset asiat olivat jo 1600-luvun lopulla selvästi dominoivassa asemassa. Rautelin 1995, s. 18-19. Taloutta ja hallintoa koskevat asiat lisääntyivät Suomen kaupunkien käräjäoikeuksissa selvästi jo 1640-luvulta lähtien, eri kaupungeissa muutos tapahtui eri tahdissa. Karonen 1994, s. 277-289.

käsiteltiin varsin usein samassa pykälässä. Yksittäisten juttutyyppeiden laskeminen johtaisikin varsin helposti virheelliseen kuvaan siitä todellisuudesta, josta oikeudessa käsitellyt jutut nousivat. Siksi on parempi tarkastella yhtenä joukkona niitä tapaustyyppisiä, jotka usein esiintyivät yhdessä, sillä ne muodostivat elimellisen kokonaisuuden juuri siksi, että liittyivät usein samanlaisiin olosuhteisiin ja tilanteisiin.

Suurimman tapausryppään muodostivat ne asiat, jotka koskivat perintöä, syytinkiä ja testamenttia. Ne yhdessä kattavat kaikkiaan noin 40 % kaikista leskien kärjäasioista. Näistä perintöasiat olivat ehdottomasti yleisimpiä, mutta myös syytinkiä koskevia asioita käsiteltiin paljon. Miehen kuoleman seuraukset ja omaan ikäänymiseen liittyvät asiat olivat varsin vaikuttavia tekijöitä lähes kaikkien leskinaisten elämässä ja vastaavasti myös keskeisiä oikeudessa hoidetuista asioista. Kyseessä olivat kuitenkin muiden silmissä suhteellisen pienet ja vähäpätöiset asiat, joihin käytettiin käräjillä suhteellisen vähän aikaa. Käsitellyt olivat lyhyitä, joskin asioiden tärkeyttä asianosaisille itselleen osoittaa saman asian käsittely useaan kertaan.

Oikeutta kiinteään omaisuuteen ja kiinteän omaisuuden hyödyntämistä koskeneet asiat muodostivat toisen selkeän ryhmän, joka käsitti noin 20 % kaikista tapauksista. Samaan ryhmään voidaan liittää myös talon ja peltojen jakamista sekä augmentin¹³⁷ vero-arviota ja verolleosto-oikeuden luovuttamista tilan asukkaalle koskeneet jutut (yhteensä 5,5 %), joiden luonne poikkesi oikeutta kiinteään omaisuuteen tai sen hyödyntämiseen koskevista tapauksista oikeastaan vain siten, ettei niihin liittynyt konfliktia osapuolten välillä. Yhteinen piirre oli se, että kyseessä olivat kiinteän omaisuuden hallintaan liittyvät tapaukset, joita oli siis yhteensä noin 25 % leskien oikeusjutuista. Osa näistä tapauksista sai oikeudessa erittäin suuren painoarvon, etenkin jos kyseessä oleva leskinainen oli pitäjän mittakaavassa suurta maaomaisuutta hallinnut säätyläinen – 1760-luvulla heitä oli Jämsässä useita. (Liite 3). Käräjien aikaa kului runsaasti esimerkiksi sen selvittelyyn, kenelle lopulta oikein kuului Sitkiäisenlahden kalaveden käyttöoikeus – oliko se Ruotsulan rusthollin Eva Maria Kihlin kokonaan vai kuuluiko siitä seitsemäsosa Peuhan

¹³⁷Augmentti oli ratsutilan aputila, joka maksoi veronsa suoraan ratsutilalle. Mikäli augmenttitila oli kruununtila eli maan omisti valtio, ratsutilallisella oli etuosto-oikeus tilaan ennen sitä viljelevää talollista. Jutikkala 1958, s. 189, 207, 224.

talon Risto ja Pertti Yrjönpojalle.¹³⁸

Erilaiset taloudelliset sopimukset ja sitoumukset sekä niiden täyttämiseen liittyvät konfliktit muodostivat oman suhteellisen suuren ryhmänsä (12,9 %). Syytinkiä koskevat tapaukset voitaisiin periaatteessa laskea myös tähän ryhmään, mutta ne muodostivat niin suuren ryhmän jo yksinään, ja liittyvät niin kiinteästi etenkin perintöasioihin, että on luontevampaa laskea ne erikseen. Muodollisistakin asioista moni kuului pohjimmiltaan taloudelliselle elämänalueelle. Aloite perunkirjoituksen pitämiseksi lesken edesmenneen miehen jälkeen ja lesken hallitseman ratsutilan augmentin verojen tarkastus olivat selvästi taloudellisia, vaikka ne lakimääräisyyden vuoksi on laskettu muodollisiksi. Holhoojan määrääminen lesken alaikäisille lapsille on jo etäämmällä taloudesta, vaikka monet holhoojan keskeisistä velvollisuuksista olivatkin taloudellisia. Oikeuskäsittelyn lykkääminen ja ilmoitus olla jatkamatta käräjäpaikkasopimusta sen sijaan eivät liity talouteen millään tavoin.

Anu Pylkkänen on katsonut, että 1600-luvulla omaisuutta koskevien asioiden ei katsottu kuuluvan naisille.¹³⁹ Yhteinen piirre käräjillä asioita toimittaneiden leskien hoitamissa asioissa oli kuitenkin niiden taloudellinen luonne. Ainakaan leskenä naisen toimintaa taloudellisissa asioissa ei pidetty mitenkään asiaankuulumattomana, vaan se oli täysin tavallista ja hyväksyttyä.

4.3 Leskien osallistuminen, määrä ja sosiaalinen jakauma käräjillä

Monet tutkijat eri siviilisäätyihin kuuluvien naisten oikeudellista toimintaa tarkastellessaan tulleet siihen tulokseen, että naimisissa olevien ja leskeytyneiden naisten välillä ei ollut juurikaan eroa oikeudellisissa toimintastrategioissa. Sensijaan suuri ero oli toisaalta naimattomien naisten muodostaman ryhmän ja toisaalta naimisissa olevien ja leskinaisten muodostaman ryhmän välillä.¹⁴⁰ Toisaalta aikaisempi tutkimus antaa kuvan, jonka mukaan

¹³⁸Jämsän kärjäkunnan tuomiokirja 20.10.1762, §39, 8.3.1763, §34, 11.10.1763, §107, 18.2.1764, §21, 20.2.1764, §38. Jutussa käytettiin runsaasti myös todistajia, mikä oli muutoin harvinaista leskinaisten oikeusasioissa. Lopulta Risto ja Pertti saivat seitsemäsosansa.

¹³⁹Pylkkänen 1990, s. 313.

¹⁴⁰Andersson 1998, s. 94; Sandvik 1991, s. 286-287; Rautelin 1995, s. 19, 37.

1600-luvulla naimisissa olevien naisten ja leskien oikeudellinen toiminta oli toisiinsa verrattavaa, mutta 1700-luvulla leskien lainmukainen erityisasema alkoi näkyä myös käytännössä ja heidän osuutensa käräjille osallistuneista naisista alkoi olla suurempi kuin heidän osuutensa naispuolisesta väestöstä olisi edellyttänyt; Gudrun Anderssonin tarkastelemassa Askersissa kaikkiin siviilisäätymiin kuuluneiden naisten toiminta käräjillä lisääntyi vuosina 1645–1725, mutta eniten lisääntyi nimenomaan leskien toiminta.¹⁴¹

Taulukko 7. Lesket ja naiset käräjillä Jämsässä 1761–1765¹⁴².

	Juttuja	Leskiä mainittu	%:ssa jutuista	Naisia mainittu	%:ssa jutuista
Tk 1761	63	6	9,5	23	36,5
Sk 1761	81	6	7,4	24	29,6
Tk 1762	70	10	14,3	19	27,1
Sk 1762	120	15	12,5	31	25,8
Tk 1763	85	2	2,4	13	15,3
Sk 1763	110	8	7,3	18	16,4
Tk 1764	98	6	6,1	23	23,5
Sk 1764	109	7	6,4	20	18,3
Tk 1765	92	12	13,0	24	26,1
Sk 1765	149	27	18,1	52	34,9

Mikäli lain kirjainta olisi käräjien toiminnassa noudatettu, olisivat kaikki oikeudessa esiintyneet ja tuomiokirjoissa olevat olleet leskiä. Näin tiukasti lakia ei vielä 1700-luvun lopullakaan noudatettu. Silti voi olettaa, että lesket lainmukaisen erityisasemansa vuoksi olivat käräjillä esillä suhteellisesti muita naisia enemmän. Taulukkoon 7 on kerätty vuosilta 1761–1765 jokainen Jämsän käräjillä esiintyvä oikeustapaus, jossa on mainittu nimeltä joko leskinainen tai joku nainen siviilisäädystä riippumatta. Jämsässä naispuolisten leskien osuus pitäjän aikuisista naisista oli väestötaulujen mukaan vuosina 1760–1766 noin 15 prosenttia.¹⁴³ Niissä tuomiokirjojen jutuissa, joissa mainitaan joku

¹⁴¹Andersson 1998, s. 91-93. Toinen selitys leskien lisääntyneelle määrälle Askersin käräjillä 1700-luvun alkupuolella, jota Andersson pohtii, on muutos tavassa kirjata ylös naisten sukupuoli. Tällöin osa 1600-luvulla vaimoiksi merkityistä olisi ollut leskiä. Tutkimuksen puutteena on se, että väestön rakennetta – ts. sitä, että leskiä oli lukumääräisesti huomattavasti vähemmän kuin naimisissa olevia naisia – ei oteta lainkaan huomioon. Toisaalta Kristianiassa (nyk. Oslo) 1660-luvulla osallisena tai valtuutettuna oikeusjutuissa olleista 236 naisesta oli 98 leskeä (41,5%), 61 naimisissa olevaa, 28 naimatonta ja 49 sellaista, joiden siviilisäätty ei käynyt ilmi. Sandvik 1991, s. 286.

¹⁴²Jämsän kärjäkunnan tuomiokirjat 1761–1765.

¹⁴³Aikuisiksi naisväestöksi lasketaan tässä kaikki ne naiset, jotka on väestötauluissa merkitty joko leskiksi, naimisissa oleviksi tai naimattomiksi yli 15-vuotiaiksi. Kun on kyseessä

naispuolinen henkilö, on kuitenkin lähes säännöllisesti kolmasosasta puoleen jutuista kyseessä leskinainen. Samoissa oikeusjutuissa mainitaan usein sekä leskiä että muita naisia, joten taulukon 6 luvuista ei voida suoraan laskea, kuinka suuri osuus käräjillä esiintyvistä naisista on leskiä. On silti helposti nähtävissä, että suhteutettuna leskien osuuteen kaikista pitäjän naisista olivat he selvästi käräjillä yliedustettuina.

Kun taulukossa maininnat tarkoittavat oikeustapausten lukumäärää ja samassa jutussa saattoi esiintyä useitakin naisia, eivät prosenttiluvut kerro suoraan käräjille osallistuneiden naisten lukumäärästä. Taulukossa esitetään oikeusjuttujen määrä eikä naisten tai leskien määrää sen vuoksi, että miehiäkin esiintyi samassa jutussa aina useita ja heitä ei ole ryhdytty laskemaan. Siksi taulukosta ei voida päätellä täsmällisesti, minkä verran suhteessa miehiin naiset käräjille osallistuivat¹⁴⁴. Sensijaan siitä näkyy, kuinka suuressa osassa käräjillä käsitellyistä asioista oli osallisina naisia; kuinka suuri osa käräjien toiminnasta koski tavalla tai toisella naisia. Lukujen perusteella on selvää, että käräjät olivat suhteellisen miehinen instituutio, sillä vaikka Jämsän väestöstä yli puolet oli naispuolista, oikeudessa heitä mainitaan tai he ovat osapuolena enimmilläänkin runsaassa kolmannessa osassa ja useimmiten runsaassa viidennessä osassa oikeudessa käsitellyistä asioista. Lisäksi käräjainstituution miehisyyttä korostaa vielä se seikka, että lähes poikkeuksetta¹⁴⁵ niissä tapauksissa, joissa osallisina oli naisia, oli mukana myös vähintään yksi ja yleensä useita miehiä. Käräjät olivat siis institutionalisoitua toimintaa, jossa naisetkin toimivat, mutta heidän toimintansa tapahtui miesten toiminnan seassa ja lomassa.

vertailu käräjillä esiintymiseen, voidaan 15 ikävuotta pitää oikeastaan liian alhaisena ikänä vertailuun (15-vuotiaat tai välttämättä hiukan vanhemmatkaan eivät olleet käytännössä kykeneviä toimimaan oikeudessa), joten oikeudelliseen toimintaan kykenevistä naisista leskiä on jonkin verran suurempi osuus. Vertaa käsitepari habilitaatio–pätevyys, s.2.

Leskien osuus Jämsän aikuisikäisestä naispuolisesta väestöstä oli vuonna 1760 13,3 %, 1763 14,9 % ja 1766 16,6 %. Jämsän kirkonarkisto II Df 1, 263, 266 ja 269.

¹⁴⁴Itse asiassa käräjillä esillä olevien miesten ja naisten tarkan määrän vertailukaan ei riittäisi kertomaan, missä suhteessa eri sukupuolet käräjille osallistuivat, vaan merkitsevää on myös se, kuinka suuren osan ajasta naiset ovat esillä. Toisin sanoen: olivatko naisten esiintymiset selvästi lyhyempiä ajalliselta kestoaltaan kuin miesten vastaavan tyyppisissä asioissa? Puhuivatko ja olivatko naiset esillä mahdollisimman vähän? Toinen tärkeä seikka on se, millaista sukupuolijakaumaltaan oli yleisö; kuuluiko 'käräjärahvaaseen' tasapuolisesti naisia ja miehiä vai oliko käräjien seuraaminen miehistä puuhaa? Molempien kysymysten selvittäminen on vähintäänkin hankalaa, ellei peräti mahdotonta.

¹⁴⁵Ainoa oikeudessa esille tuleva tapaus vuosina 1761–1765, jossa on esillä nainen, mutta ei ketään yksittäistä miestä oli pitäjäläisille annettu ilmoitus uuden käräjäpaikan tarpeesta, kun Vitikkalan rusthollin haltija, leski Eva Margareta Kihl ei halunnut jatkaa sopimusta, jonka mukaan käräjäpaikkana toimi Vitikkala. 8.3.1762, §20.

Vertailua aiempaan tutkimukseen on mahdollista suorittaa vain rajoitetusti, sillä se, mitä eri tutkijat laskevat osallistumiseksi käräjille vaihtelee. Naisten oikeudellista toimintaa on aiemmin tutkittu lähinnä Ruotsin puolelta valtakuntaa¹⁴⁶ ja 1600-luvun osalta. Silloinkin naiset olivat mukana toimijoina käräjillä, mutta myös silloin selvänä vähemmistönä. Heidän osuutensa vaihteli alueittain hiukan alle 10 prosentista hiukan yli 20 prosenttiin.¹⁴⁷ Voidaankin arvioida, että 1700-luvun lopulla naisten osallistumisen määrä käräjille ei ollut kovin suuresti muuttunut 1600-luvun tilanteesta – osassa taulukon 6 jutuistahan kyseessä on vain naisen maininta jonkun jutun yhteydessä eikä hän ole varsinaisesti asianomainen tai edes paikalla. Valtaosa oikeudessa mainituista leskistä oli asianosaisena jutussa, jonka yhteydessä hänet mainitaan. Noin 80 % oikeuden pöytäkirjoissa esiintyvistä leskinaisista oli aktiivisina toimijoina käräjillä¹⁴⁸. Muihin siviilisäätymiin kuuluvien naisten kohdalla oli ainoastaan jonkun tapauksen yhteydessä mainittujen osuus suurempi, sillä vaikka laki käytännössä jousti naisten toiminnan mahdollisuuksien suhteen, heillä oli silti leskiä useammin joku miespuolinen hoitamassa asioita puolestaan.

Usein samat naiset esiintyivät käräjillä useampia kertoja. Ajanjakson 1761–1765 noin sadassa leskiä tavalla tai toisella koskettelevassa oikeudessa käsitellyssä asiassa mainitaan 43 eri leskinaista. Heistä viisi oli oikeustapauksen aikana jo kuollutta ja yksi mennyt naimisiin uudelleen, loput 37 olivat hengissä ja leskinä siihen aikaan, kun he tuomiokirjassa esiintyivät. (Liite 3). Jämsän seurakunnassa oli leskiä samaan aikaan jonkin verran päälle sata naista. Se alue, jolta käytiin Jämsän käräjillä, oli suurempi kuin väestötaulukujen kattama emäseurakunnan alue, mutta joka tapauksessa kohtuullisen moni jämsäläisleski tuli mainituksi oikeuden pöytäkirjoissa.¹⁴⁹ Jakautuiko osallistumisen määrä

¹⁴⁶Suomen osalta aihetta on käsitellyt Anu Pylkkänen, mutta hän ei tarkastele naisten esiintymistä käräjillä määrällisesti tai prosentuaalisesti, joten suhteessa hänen tutkimukseensa ei vertailua tässä suhteessa voi tehdä. Pylkkänen 1990.

¹⁴⁷Taussi Sjöberg 1996, s. 111. Maaseudulla naiset osallistuivat mahdollisesti vähemmän oikeuden toimintaan kuin kaupungeissa. Sandvik 1991, s. 286-289.

¹⁴⁸Tähän on laskettu myös ne tapaukset, joissa leski ei ole paikalla ja häntä koskevaa juttua lykätään sen vuoksi, sillä vaikka leski ei tällöin tietenkään varsinaisesti ole toimijana käräjillä, hänen tai hänen edustajansa kuitenkin oikeuden mielestä *pitäisi* olla, jotta tapaus voitaisiin käsitellä.

¹⁴⁹Väestötaulukujen mukaan Jämsän emäseurakunnassa oli vuonna 1760 106, vuonna 1763 120 ja 1766 111 naispuolista leskeä. Kts. taulukko 3, s. 31. Petäjaveden väki oli ilmeisesti laskettu mukaan emäseurakunnan väestötilastoihin, sillä Petäjaveden väkilukutaulukot alkavat vasta vuodelta 1792; se ei ollut virallisesti kappeli vielä tässä vaiheessa, eikä siellä ollut edes omaa pappia. Leskien määräästä puuttuvat siten ainoastaan Korpilahden kappelin lesket. Se oli kuitenkin

tasaisesti eri yhteiskunnan ryhmiä edustavien leskien kesken vai vaikuttiko yhteiskunnallinen asema oikeudellisen toiminnan määrään? Lesken asema yhteisössä määräytyi hänen kuolleen aviomiehensä mukaan ja seuraavassa taulukossa onkin tarkasteltu leskien sosiaalista jakaumaa sen perusteella.

Taulukko 8. Jämsän käräjillä 1761–1765 esiintyneiden leskien sosiaalinen jakauma kuolleen aviopuolison mukaan¹⁵⁰.

	Leskiä	Osuus leskistä	Käräjillä, kertaan	Osuus kerroista
Säätyläisen leski	4	10,8 %	30	32,3 %
Talopojan, torpparin	23	62,2 %	53	57,0 %
Sotilaan, käsityöläisen, loisen	3	8,1 %	3	3,2 %
Ei mainita	7	18,9 %	7	7,5 %
	37	100,0 %	93	100,0 %

Käräjillä esiintyvistä leskinaisista oli talollisten ja torppareiden leskiä ylivoimaisesti suurin osa. Talollisten lesket olivat kaikkein suurin yksittäinen ryhmä, heitä oli 20 naista. Säätyläisiksi laskettavia, virkamiesten, pappien ja upseerien leskiä oli yhteensä naisista noin kymmenesosa. Pitäjän vähäväkisempien, sotilaiden, käsityöläisten tai loisten ja itsellisten lesket esiintyivät käräjillä suhteellisen harvoin. Näin voi sanoa siitä huolimatta, että niiden leskien, joiden sosiaalinen sidosryhmä ei käy tuomiokirjasta selville, voi katsoa lähes poikkeuksetta kuuluneen pitäjän vähempiosaisiin. Talonpoikaisleskien määrä käräjillä vastasi osapuulleen heidän osuuttaan pitäjän väestöstä. Sen sijaan maalaisyhteisön alempiin kerroksiin kuuluvat lesket, sotilaiden ja loisten lesket esiintyivät käräjillä määräänsä nähden vähän ja vastaavasti yhteisön ylempiin sosiaaliin kerroksiin kuuluvat lesket määräänsä nähden paljon. Kuva terävöityy, kun tarkastellaan eri sosiaaliryhmiin kuuluvien leskien käräjätoiminnan aktiivisuutta. Säätyläislesket vastasivat yksinään lähes kolmasosasta leskinaisten käräjätoimintaa ja erilaisten pieneläjien oikeusasioiden osuus oli vain kymmenesosa kokonaismäärästä.

Tuomiokirjoissa eivät suinkaan kaikki lesket esiinny, vaan niistä löytyvät naiset edustavat vain osaa kaikista pitäjän leskistä. On selvää, että tämä osa ei ollut lainkaan satunnaisesti

väkiluvultaan huomattavasti pienempi kuin emäseurakunta, joten leskiäkään siellä ei voinut olla kovin suurta määrää. Aaltonen 1963.

¹⁵⁰Jämsän käräjäkunnan tuomiokirjat 1761–1765.

valikoitunut, vaan oikeudessa esiintyvä leskinainen oli keskimäärin paremmassa asemassa oleva ja vaikutusvaltaisempi nainen kuin käräjillä käymätön sisarensa. Köyhät ja yhteisön vallankäytön suhteen koko ikänsä marginaaleissa olleet naiset olivat myös käräjillä harvinainen näky.

4.4 Leskien oikeudelliset roolit

Pelkästä oikeudessa esiintymisestä ei voida tehdä kovin pitkälle meneviä johtopäätöksiä yksilöiden tai sukupuolten rooleista yhteiskunnassa ja yhteisössään, vaan on tarkasteltava myös sitä, millaisissa rooleissa eri henkilöt näyttäytyvät käräjillä.¹⁵¹ Rikostapauksissa jutussa osallisina olevien henkilöiden roolit ovat selkeät ja helposti määriteltävissä, mutta muissa asioissa roolijako ei ole aina kovin selvä. Erityisen yksiselitteistä ei välttämättä ole edes se, miten oikeudelliset roolit tulisi määritellä. Kantajan ja vastaajan roolit ovat selkeät ja helposti erotettavissa ja niitä voidaan soveltaa rikosten lisäksi myös riitoihin. Myös todistajan rooli on varsin selkeä. Jonkinlaisen konfliktin sisältävien tapausten lisäksi tuomiokirjoissa on kuitenkin runsaasti juttuja, joissa osapuolten välillä ei varsinaisesti ollut mitään erimielisyyttä, eivätkä roolimääritykset ole näissä yhtä selkeät. Osassa tapauksista on helposti erotettavissa, kuka asiassa toimi aloitteentekijänä. Osa luonteeltaan muodollisista tapauksista oli sellaisia, joissa ei edes ollut kahta osapuolta; myös tällaisissa jutuissa esiintyneet henkilöt voidaan usein määritellä aloitteentekijöiksi. Joissakin tapauksissa on kuitenkin mahdotonta tuomiokirjan tekstin perusteella määritellä kumpaakaan osapuolta toista selvemmin aloitteentekijäksi tapauksen käsittelemiseksi oikeudessa ja osapuolet katsotaan tällöin tasavertaisiksi.¹⁵²

Naisten rooleja oikeudessa on tutkittu aiemminkin, erityisesti 1600-luvun osalta, mutta aina naisia ei ole tutkimuksissa jaoteltu siviilisäädyn mukaisesti. Gudrun Andersson on kuitenkin tarkastellut naisten toimintaa myös leskien esiintymistä erilaisissa rooleissa

¹⁵¹Näin on myös aiemmassa naisten toimintaa käräjillä tarkastelevassa tutkimuskirjallisuudessa säännönmukaisesti tehty. Katso esimerkiksi Andersson 1998, Rautelin 1995, Taussi-Sjöberg 1992 ja 1996.

¹⁵²Oikeudellisten roolien jako ja määrittely vastaa Gudrun Anderssonin käyttämää. Andersson 1998, s. 80-81. Jako on tarkempi – ja siksi parempi – kuin yleisesti käytetty tapa erotella lähinnä kantajat (asianomistajat) ja vastaajat. Esimerkiksi oikeudessa tehtyjen sopimusten ollessa kyseessä eivät em. roolimääritykset ole sopivia.

oikeudessa.

Taulukko 9. Leskien roolit käräjillä Askersissa vuosina 1645–49, 1681–85 ja 1721–25 sekä Jämsässä 1761–65¹⁵³.

roolit	Askers						Jämsä	
	1645–1649		1681–1685		1721–1725		1761–1765	
	N	%	N	%	N	%	N	%
kantaja	1	25	5	33	21	20	40	43
vastaaja	3	75	6	40	51	49	28	30
aloitteentekijä	0	0	3	20	24	23	15	16
tasavertainen	0	0	1	7	5	5	10	11
todistaja	0	0	0	0	4	4	0	0
yhteensä	4	100	15	100	105	100	93	100

Selkein tapahtunut muutos oli leskien lukumäärän huomattava lisääntyminen.¹⁵⁴ Örebrolaisessa Askersin pitäjässä oli ihmisiä 1600-luvun loppupuolella ja 1700-luvun alussa noin 1650 henkeä, joten väestönkasvu ei selitä leskien kasvanutta määrää käräjillä. Jämsässä puolestaan oli 1760-luvulla noin 2400 henkeä, ja leskiä oletettavasti vastaavasti jonkin verran enemmän kuin Askersissa. Suhteessa määräänsä jämsäläisleskiä oli siis käräjillä vähemmän. Mitään johtopäätöksiä vähemmästä osallistumisesta ei voida kuitenkaan tehdä, sillä on mahdollista, että Jämsässä käräjillä käynti oli ylipäättään vähemmän vilkasta.

Poikkeava piirre on se, että Jämsässä lesket olivat kantajina useammin kuin vastaajina, päinvastoin kuin Askersissa. 1680- ja 1720-luvuilla leskiä oli Askersissa myös muissa kuin riita- tai rikosasioissa, joissa esiintyvät henkilöt voidaan määritellä joko kantajiksi tai vastaajiksi. Samoin Jämsässä 1760-luvulla naisia esiintyi suhteellisen paljon myös lähinnä taloudellisiin sopimuksiin ja erilaisiin muodollisiin asioihin liittyvissä aloitteentekijän ja tasavertaisen rooleissa. Paikkakunnille yhteinen ja ajallisesti säilyvä piirre on se, ettei leskiä esiintynyt todistajina juuri lainkaan.¹⁵⁵ Todistajien käyttö korvasi vasta suhteellisen

¹⁵³ Andersson 1998, s. 91-92, 95 ja Jämsän kärjäkunnan tuomiokirjat 1761–1765.

¹⁵⁴ Samaan suuntaan näyttäisivät viittaavan Mona Rautelinin tulokset, joskin hänen tutkimusjaksonsa on ainoastaan viitisentoista vuotta. Rautelin 1995, s. 19, 27.

¹⁵⁵ Jämsässä ainoa tapaus oli 1.3.1765, §85, jolloin talonpojan leski Valpuri Eskontytär olisi toiminut todistajana, mutta oikeus totesi hänet jääviksi. Tapausta ei ole laskettu mukaan.

myöhään muut todistuskeinot eli vannomismenettelyn ja lautakunnan päätöksen.¹⁵⁶ Jämsässä 1700-luvun loppupuolella kuitenkin hankalammissa riita-asioissa jo käytettiin yleensä todistajia – leskiä vain ei ollut heidän joukossaan. Sen sijaan joissakin tapauksissa, joissa lesket olivat osallisina, käytettiin todistajia.

Jämsästä vuosisadan loppupuolelta säilyneiden katkelmallisten tuomiokirjanpätkien perusteella ei voi juuri esittää kuin arveluja myöhemmästä kehityksestä, mutta kantajan ja vastaajan roolit olivat silloinkin selvästi yleisimmät, ja leskiä alkoi olla myös todistajina vuosisadan lopulla. Yhtään tapausta, jossa leski olisi ollut taloudellisia tai muodollisia asioita edellyttävässä aloitteentekijän tai tasavertaisen roolissa ei 1780-luvun tuomiokirjanpätkissä ole mukana – todennäköisempää kuitenkin on, että kyse on katkelmien lyhydestä johtuvasta sattumasta kuin todellisesta muutoksesta.

4.5 Edustajien käyttö

1700-luvulla oikeuden pöytäkirjoissa muotoseikoista pidettiin hyvin tarkasti kiinni, sillä oikeudellinen käytäntö oli jo huomattavasti vakiintuneempi kuin 1600-luvulla. Tämä tuli näkyviin myös niissä tilanteissa, joissa – syystä tai toisesta – oikeudessa joku käytti edustajaa, sillä protokollassa mainitaan huolellisesti joka kerta, mikäli joku toimi edustajana eikä omasta puolestaan. Siksi taulukoiden 7, 8 ja 9 luvuissa on mukana myös oikeusjuttuja, joissa joku toimi mainitun lesken puolesta valtuutettuna (fullmächtig) tai asiamiehenä (ombud) tai muun naisen puolesta edusmiehenä (målsman). Periaatteellisesti edusmiehen ja valtuutetun tai asiamiehen välillä on tärkeä ero: edusmiehellä saattoi olla valta toimia oman tahtonsa mukaisesti eli edusmiehen asemaan saattoi kuulua aineellinen päätösvalta, mutta valtuutettu ja asiamies toimivat aina päämiehensä antamien valtuuksien nojalla ja tämän tahdon mukaisesti. Kyse saattoi olla pikemminkin asianajajasta kuin edustajasta.¹⁵⁷ Lain mukaan asiamiehen tuli olla mies, mutta käytännössä nainenkin saattoi

¹⁵⁶Muutos legaaliseen todistusteoriaan tapahtui jo 1600-luvulla, ainakin Turussa, jossa hovioikeuden vaikutuksesta oikeudenkäyttö ammattimaistui ja siitä hävisivät suku- ja sovitteluoikeuden piirteet. Todistajia ei vielä juuri käytetty, vaan muut todistelukeinot olivat yleisempiä. Letto-Vanamo 1989, s. 127-249, erityisesti 221, 223; Letto-Vanamo 1991, s. 39-42. Silti vielä 1700-luvun lopullakin Jämsässä yleinen peruste tuomiolle oli se, ettei vastaaja kyennyt kiistämään syytöstä. Todistustaakka on tällöin vastoin legaalista todistusteoriaa vastaajalla.

¹⁵⁷Pykkänen 1990, s. 66. Asianajolaitos oli alkanut kehittyä jo edellisellä vuosisadalla, mutta yleisempää oli ei-ammattimainen sukulaisten edustaminen, Letto-Vanamo 1989,

toimia käräjillä asiamiehenä, vaikka tätä tapahtuikin suhteellisen harvoin.¹⁵⁸

Naimattoman naisen edustajana toimi hänen holhoojansa, joka saattoi olla isä tai isän puuttuessa muu oikeuden määräämä holhooja. Aviovaimoa edusti hänen miehensä. Leskelle sen sijaan ei laki määrännyt automaattisesti edustajaa, vaan hän saattoi laillisesti esiintyä omissa asioissaan oikeudessa itse. Tämä ei tietenkään estänyt leskinaisia halutessaan käyttämästä valtuutettua.

Taulukko 10. Eri sosiaaliryhmiin kuuluvien leskinäisten toimintatavat Jämsän käräjillä 1761–1765¹⁵⁹.

	Leski:		
	puhuu itse	käyttää edustajaa	ei toimijana
Säätyläisleski	16	12	4
Talonpojan, torpparin leski	35	10	8
Sotilaan, loisen, itsellisen leski	4	–	1
Ei mainita	7	1	1
Yhteensä	62	23	14

Pääosin lesket olivat oikeudessa paikalla itse ja puhuivat itse omasta puolestaan. Oikeudessa toimiminen nähtiin naiselle soveltuvana, sillä muuten lesket eivät välttämättä olisi laillista oikeuttaan esiintyä käräjillä käyttäneet hyväkseen. Edustajien käyttö oli kuitenkin selvästi yleisintä säätyläistöön kuuluvien leskien kohdalla, mutta myös talonpoikaislesket käyttivät oikeusasioitaan hoitaessaan edustajia suhteellisen usein. Sen sijaan erilaisten pieneläjien lesket olivat aina oikeudessa puhumassa itse. Ainoa edustajaa käyttänyt leskinainen, jonka sosiaalisesta ryhmästä tuomiokirja ei sisällä tietoa, oli Maria Taavetintytär, joka ilmeisesti kuului talonpoikaiseen väestöön. Hän oli nimittäin

erityisesti s. 33-34, 159-160; Esimerkiksi Eva Margareta Kihlin edustajana syyskäräjillä 1764 torppaa koskevassa tapauksessa toiminut hovioikeuden notaari Gotlieb John katsoi, että tapauksen käänteet ylittivät hänen valtuutensa. 8.10.1764, §37.

¹⁵⁸Andersson 1998, s. Syyskäräjillä 1763 Maria Reijontytär toimi miehensä asiamiehenä miehensä äidin jättämää perintöä koskevassa jutussa. Samassa tapauksessa miehen siskon puolesta oikeudessa oli puhumassa tämän mies, jonka edustusta ei pöytäkirjassa selitetty mitenkään. 8.10.1763, §39. Se, että miehet toimivat vaimojensa puolesta käräjillä, oli täysin normaalia lain mukaista edusmiehisyyttä, mutta jos nainen toimi miehensä puolesta, oli kyseessä järjestely, joka piti pätevöittää oikeudellisesti maininnalla edustussuhteen laadusta. Myös Kristianiassa (Oslo) 1600-luvulla nimenomaan vaimot saattoivat toimia – ja toimivat usein – valtuutettuina miestensä velka-asioissa käräjillä. Sandvik 1991, s. 287.

¹⁵⁹Jämsän kärjäkunnan tuomiokirjat 1761–1765.

kihlautunut talonpoika Taavetti Taavetinpojan kanssa ja tuon kihlauksen purkamisesta oli käräjillä kysymys.¹⁶⁰ Edustajan käyttö oikeudessa oli sitä yleisempää, mitä korkeammassa sosiaalisessa asemassa leski oli. Se onkin selvästi nähtävä tietoisesti valittuna strategiana, ei merkinä naisen toimintamahdollisuuksien rajoittuneisuudesta. Seuraavassa asetelmassa on tarkasteltu, ketkä leskiä oikeudessa edustivat:

Asetelma 2. Leskien edustajat oikeudessa 1761–1765¹⁶¹.

Oikeustapaus	Leski	Lesken edustaja oikeudessa	Edustaja leskelle
28.2.1761, §6	Anna Markuntytär	Talonpoika Matti Simonpoika	poika
2.3.1761, §19	Maria Taavetintytär	Lautamies Erkki Juhonpoika Pekkanen	–
22.10.1761, §80	Eva Kihl ¹⁶²	Kämnerinoikeuden notaari Gabriel Kekonius	poika
20.10.1762, §39	Eva Kihl	Kämnerinoikeuden notaari Gabriel Kekonius	poika
8.10.1763, §46	Maria Helena Kekonia	Kämnerinoikeuden notaari Gabriel Kekonius	veli
18.2.1764, §21	Eva Maria Kihl	Kämnerinoikeuden notaari Gabriel Kekonius	poika
8.10.1764, §37	Margaretha Kihl	Hovioikeuden notaari Gotlieb John	–
8.10.1764, §51	Eva Kihl	Kämnerinoikeuden notaari Gabriel Kekonius	poika
27.2.1765, §24	Eva Margaretha Kihl	Rykmentikirjuri Johan Rocsier	–
28.2.1765, §34	Maria Svanstrupe	Henkikirjoittaja Gustav Grönquist	lanko
8.10.1765, §35	Maria Taavetintytär	Lautamies Akseli Erkinpoika	–
8.10.1765, §36	Liisa Matintytär	Kalle Antinpoika	poika
8.10.1765, §47	Maria Eliaksentytär	Lääninkanslisti Carl Bargman	–
9.10.1765, §63	Liisa Matintytär	Kalle Antinpoika	poika
9.10.1765, §71	Maria Svanstrupe	Henkikirjoittaja Gustav Grönquist	lanko
9.10.1765, §72	Maria Svanstrupe	Henkikirjoittaja Gustav Grönquist	lanko
9.10.1765, §73	Maria Svanstrupe	Kirjuri Eilart Wilhelm Mentzer	–
10.10.1765, §100	Elina Juhontytär	Heikki Erkinpoika	vävy
10.10.1765, §101	Elina Juhontytär	Heikki Erkinpoika	vävy
10.10.1765, §102	Elina Juhontytär	Heikki Erkinpoika	vävy
10.10.1765, §103	Elina Juhontytär	Heikki Erkinpoika	vävy
10.10.1765, §104	Elina Juhontytär	Heikki Erkinpoika	vävy
10.10.1765, §107	Eva Margareta Kihl	Lääninkanslisti Carl Bärman	–

¹⁶⁰Jämsän kärjäkunnan tuomiokirja 2.3.1761, §19.

¹⁶¹Jämsän kärjäkunnan tuomiokirjat 1761–1765.

¹⁶²Jämsässä oli kaksi Eva Kihliä; Eva Margareta Kihl oli nimismiehen leski ja Eva Maria Kihl kruununvoudin leski. Naiset olivat sukua toisilleen, mutta tarkalleen ottaen mitä, on hämärän peitossa. Eva Maria Kihlin isä katselmuskirjuri Johan Kihl saattoi olla Eva Margareta Kihlin isän Georg I. Gabriel Kekoniuksen serkku. Pääsääntöisesti tuomiokirjoissa Eva Margareta Kihliä kutsuttiin koko nimellä ja Eva Maria Kihl saattoi olla joko Eva Maria tai pelkkä Eva. Joskus oikeuden kirjuri sekoitti naisten nimet, mutta sekaannuksen vaaraa ei tutkijalla ole, sillä sukulaisuus- ja maanomistussuhteista käy selvästi ilmi, kummasta on kulloinkin kysymys.

Edustetuista leskistä neljä oli säätyläisiä ja kuusi muita naisia. Säätyläisleskistä jokainen käytti edustajaa jossakin vaiheessa, mutta lukuun ottamatta kappalainen Johan Nordströmin leskeä Maria Helena Kekoniaa, he kaikki esiintyivät käräjillä myös itse, mikä vahvistaa kuvaa edustajien käyttämisestä strategiana. Aktiivisimmin henkilökohtaisesti käräjillä asioitaan ajoi nimismiehen leski Eva Margareta Kihl¹⁶³. Oikeudellisten asioiden hoito oli varmastikin tullut hänelle hyvin tutuksi miehen työn kautta. Hän oli riittävän perillä oikeudellisen toiminnan kiemuroista kyetäkseen hoitamaan suurimman osan asioistaan itse. Suhteellisen usein oikeudessa esiintyi itse myös kruununvoudin leski Eva Maria Kihl, jonka suhteen päti varmaan sama miehen työn kautta hankittu asiantuntemus.¹⁶⁴

Sillä, oliko edustajan ja edustetun välillä sukulaisuussuhde, vai oliko kyse valtuutetusta edustajasta, joka ei ollut sukua leskelle, saattoi olla suuri merkitys. Jos edustaja ei ollut sukua edustamalleen leskelle, on selvää, että kyseessä oli nimenomaan valtuutettu, jolla ei ollut mahdollisuutta eikä syytä käyttää edustajan asemaansa vallankäytön välineenä. Molemmilla, sekä säätyläisillä että alempien yhteiskuntaryhmien leskillä oli määrällisesti lähes yhtä paljon tapauksia, joissa edustajana oli joku muu kuin oma sukulainen – säätyläisillä neljässä tapauksessa ja talonpoikaisleskillä kolmessa. Talonpoikaisnaisia edustavat miehet olivat lautamiehiä, lukuunottamatta Maria Eliaksentytärtä edustanutta lääninkanslisti Carl Bargmania. Leskellä oli kuitenkin yhteinen asia appensa kanssa ja ammattimaisempi asiamies liittyi ilmeisesti siihen. Säätyläisleskistä paikkakunnan vallasnainen Eva Margareta Kihl käytti edustajia, jotka eivät olleet hänelle sukua. Muiden säätyläisleskien edustajat olivat heille sukua, lukuun ottamatta Maria Svanstrupen valtuutettua kirjuri Eilart Wilhelm Mentzeriä. Vuosisadan loppupuolella valtuutettujen käyttö oli jo yleistynyt siten, että talonpoikaislesket ja jopa torpparien lesket käyttivät

¹⁶³Eva Margareta Kihl esiintyy käräjillä vuosina 1761–1765 enemmän kuin kukaan muu nainen, itse seuraavissa tapauksissa: talvikäräjillä (tk) 1762; 6.3.1762, §17, 8.3.1762, §20, syyskäräjillä (sk) 1762; 20.10.1762, §29, 22.10.1762, §91, sk 1763; 8.10.1763, §27, sk 1764; 9.10.1764, §76, tk 1765; 26.2.1765, §6, sk 1765; 8.10.1765, §54, §58 sekä edustajan välityksellä seuraavissa jutuissa: sk 1764; 8.10.1764, §37, tk 1765; 27.2.1765, §24, sk 1765; 10.10.1765, §107. Jämsän kärjäkunnan tuomiokirjat 1761–1765.

¹⁶⁴Eva Maria Kihl oli vuosina 1761–1765 oikeudessa puhumassa itse 8.3.1763, §34, 18.2.1764, §21, §38, 9.10.1764, §76 ja 27.2.1765, §22. Jämsän kärjäkunnan tuomiokirjat 1761–1765.

asioitaan ajamaan ammattimaisia asianajajia¹⁶⁵.

Sukulaisista käytettiin – sekä säätyläisten että muiden leskien¹⁶⁶ parissa – valtuutettuna mieluiten omaa poikaa. Se oli varmasti luonnollisin valinta, sillä edustajan piti olla sopivan ikäinen ja tarpeeksi läheinen. Kyseeseen iältään tulivat joko oman sukupolven edustajat – veljet tai langot – tai etenkin vanhoilla leskillä seuraavan sukupolven edustajat, pojat tai vävyt. Ruotsulan rusthollin haltija Eva Maria Kihlin edustajana oli lähes aina hänen käräjillä esiintyessään oma poika, Helsingin kämnerinoikeuden notaari Gabriel Kekonius, joka edusti myös sisartaan, pitäjän kappalaisen leskeä Maria Kekoniaa, kun tämä ainoan kerran esiintyi oikeudessa.

Mielenkiintoisen esimerkin keskenään sukua olevien edustajien ja edustettujen välisestä suhteesta tarjoavat kappalaisen leski Maria Svanstrupe ja hänen edustajanaan toiminut lanko Gustav Grönquist. Madame Maria Svanstrupe oli Jämsän syyskäräjillä 9. lokakuuta 1765 osallisena kolmessa peräkkäisessä eri asioita käsittelevässä jutussa. Niistä kahdessa ensimmäisessä hänen edustajanaan toimi sukulaismies, lanko Gustav Grönquist. Gustavin ja Maria Svanstrupen suhde perustui kuitenkin muuhunkin kuin Marian sisaren naimakauppaan, he nimittäin jakoivat keskenään Kerkkolan rusthollin; Gustav Grönquist omisti siitä puolet ja Maria Svanstrupe asutti toista puoliskoa. Molemmat jutuista, joissa lanko puhui Marian puolesta, koskivat Kerkkolaa ja Gustav oli Marian – ilmeisen itseoikeutettu – edustaja. Ensimmäisessä tapauksessa Honkasen kruununtilan haltija talonpoika Yrjö Erkinpoika oli haastanut Rekolan kruununtilan ja Kerkkolan rusthollin omistajat oikeuteen; asia koski rajariitaa talojen välillä. Kiistan kohteena aiemminkin ollut Holmalahdenranta hiersi edelleen naapurusten välejä. Seuraavakin juttu liittyi rajariitoihin samojen naapurusten välillä. Tällä kertaa Gustav Grönquist omasta ja kälynsä Madame Maria Svanstrupen puolesta yhdessä Rekolan asukkaiden kanssa syytti Yrjö Erkinpoikaa siitä, että tämä oli kaskennut eripuraa aiheuttaneella, tuomioistuimen päätöksen mukaan

¹⁶⁵Muuramelaisen talonpojan lesken Maria Juhontyttären edustajana toimi Turun hovioikeuden notaari Carl Adolph Maexmontan, Jämsän kärjäkunnan tuomiokirja 7.2.1785, §38, Kauhkialan kylän Eskolan talon torppaa miehensä jälkeen asuvan Anna Tanelintyttären edustajana oli hovioikeuden asianajaja (advocat) ja maaviskaali (landtviscalen) Gustav Petter Adenius, 8.2.1785, §57, samoin talonpoikaisleski Liisa Matintyttären, 9.2.1785, §64.

¹⁶⁶Elina Juhontytär käytti edustajana vävyään viidessä erillisessä, mutta samaan riitavyyhteen liittyvässä jutussa ja tämän vuoksi tapauksia, joissa edustaja oli vävy, on enemmän kuin niitä, joissa edustaja oli poika. Poikaa käytti edustajana kuitenkin 2 talonpoikaisnaista.

Kerkkolan ja Rekolan nautinnassa olleella alueella.¹⁶⁷

Se, että Gustav Granquist toimi kälynsä edustajana oli tietysti luontevaa, sillä jututhan koskivat yhtä lailla myös häntä itseään Kerkkolan toisen puolikkaan omistajana. Mielenkiintoiseksi asian tekeekin vasta kolmas, heti edellisten jälkeen käsitelty juttu, joka kahdesta muusta poiketen koski irtainta omaisuutta. Talonpojan poika Jaakko Erkinpoika peri molemmilta Kerkkolan haltijoilta, Gustav Grönquistilta ja Maria Svanstrupelta vanhoja saataviaan, velkaa hevosesta. Gustav ei kuitenkaan toiminut kälynsä edustajana tässä tapauksessa, siitäkään huolimatta, että velkaa perittiin heiltä yhteisesti. Madame Maria Svanstruppen edustajana toimi sen sijaan kirjuri Eilart Wilhelm Mentzer, joka ei ollut mitään sukua Marialle, vaan ainoastaan valtuutettu.¹⁶⁸ Kiinteää omaisuutta, puoliksi hallitun tilan hoitoa koskevat asiat Maria Svanstrupe jätti langolleen ja katsoi niiden hoidon kuuluvan tälle, mutta irtainta omaisuutta koskevat asiansa hän tahtoi pitää langon asioista erillään. Syntyy helposti vaikutelma, että maaomaisuuden ollessa kyseessä lesket saattoivat olla asemassa, jossa joku muu käytännössä teki päätökset heidän puolestaan. Todennäköistä on kuitenkin, että tämä koski nimenomaan säätyläisiin kuuluvia leskiä – talonpoikaisleskien kohdalla ei vastaavanlaisia tapauksia näy.

5 Leskinaisten taloudellinen asema

5.1 Lesken oikeus omaisuuteen miehen kuoleman jälkeen

Mikä oli naisen asema omaisuuden suhteen, kun hänen miehensä kuoli? Millainen hänen oikeutensa puolisoitten yhdessä hyödyntämään omaisuuteen oli? Ennen vuoden 1734 lakia avioliitto ei luonut juridisessa mielessä yhteistä perheomaisuutta, vaan puoliset hallitsivat kumpikin viime kädessä itse omaa perintömaataan ja pysyivät myös oman sukunsa jäseninä. Uuden lain myötä aviomiehen asema korostui ja miehen ja naisen varat liitettiin selvemmin yhteen.¹⁶⁹ Selkeimmin tämä näkyy naimaosan kohdalla, sillä aiemmin naisella oli ollut naimaoikeus miehensä omaisuuteen ainoastaan, jos pariskunnalla oli yhteisiä lapsia, mutta vuoden 1734 lain mukaan sekä miehellä että vaimolla oli jo avioliiton

¹⁶⁷Jämsän kärjäkunnan tuomiokirja 9.10.1765, §71 ja 9.10.1765, §72.

¹⁶⁸Jämsän kärjäkunnan tuomiokirja 9.10.1765, §73.

¹⁶⁹Pylkkänen 1991a, s. 83-85; Pylkkänen 1996, s. 13-22; Sjöberg 1997a, s. 175-177; Vainio-Korhonen 1998, s. 158; Losman 1987, s. 63.

solmimisen perusteella syntynyt oikeus osaan toisen omaisuudesta. *Kun mies ja vaimo ovat yhteen vihityt, niin on kummallakin naimisenoikeus omaisuuksiin.* Eri säädyissä naimaoikeus oli säädelty eri tavoin. Talonpoikien ja aatelisten naimaoikeus oli samanlainen, vaimolla kolmasosa ja miehellä kaksi kolmannesta omaisuudesta, joka oli naimaoikeuden alaista. Naimaoikeus koski kaikkea irtainta omaisuutta, mutta vain sitä osaa kiinteästä omaisuudesta, joka oli avioliiton aikana hankittua, omaisuutta *kuin he pariskuntana yhteen kokoovat.* Miehen tai vaimon aikaisemmin hankkimaan ja ennen avioliittoon vihkimistä tai avioliiton aikana perimään omaisuuteen aviopuolisolla ei ollut naimaoikeutta, mutta niistä saatavat tulot laskettiin irtaimeksi ja siis naimaoikeuden alaiseksi omaisuudeksi. Papistolla naimaoikeus oli muutoin samanlainen, mutta naimaoikeus oli molemmilla aviopuolisoilla puolet sen omaisuuden määrästä, joka kuului naimaoikeuden piiriin.¹⁷⁰

Naimakaassa säädettiin myös huomenlahjasta. Huomenlahja – päinvastoin kuin naimaosa – oli pelkästään naispuoliselle leskelle lankeava etu. Huomenlahja kuului luvata vaimolle, olipa tämä sitten aikaisemmin naimaton tai leski, joten mikään korvaus neitsyyden menetyksestä se ei luonteeltaan ollut. Toisaalta huomenlahja käsitettiin miehen henkilökohtaiseksi lahjaksi morsiamelle. Toisaalta kuitenkin katsottiin, että huomenlahja kuului naimaosan tavoin jokaiselle leskelle, sillä mikäli mies kuoli, eikä ollut luvannut huomenlahjaa vaimolleen, tämä sai kuitenkin huomenlahjana puolet siitä määrästä, jonka mies lain mukaan enintään olisi voinut hänelle luvata.¹⁷¹

Huomenlahjaksi voitiin luvata joko kiinteää tai irtainta omaisuutta, mutta ei molempia yhtä aikaa. Kiinteää omaisuutta käsittävän huomenlahjan luonne oli selvästi lesken eläkkeen tapainen, sillä maaomaisuutta olevaan huomenlahjaan leskellä oli ainoastaan nautintaoikeus, joka säilyi voimassa *niin kauan kuin hän on leskenä, ja elää kunnialla.* Irtaimesta omaisuudesta koostuvaan huomenlahjaan leski sai sen sijaan omistusoikeuden: *Olkoon huomenlahja, joka on annettu irtaimessa kalussa, vaimon iäinen omaisuus.* Kiinteää omaisuutta olevan huomenlahjan suuruus ei saanut ylittää kolmasosaa miehen omaisuuden arvosta, irtainta käsittävä sai olla korkeintaan kymmenesosa omaisuuden

¹⁷⁰Pyllkkänen 1990, s. 317-318; Ruotzin waldacunnan laki 1734, NK 10:1, 10:2, 10:4.

¹⁷¹Ruotzin waldacunnan laki 1734, NK 9:2, 9:3, 9:7.

arvosta.¹⁷²

Edellisten omaisuutta koskevien oikeuksien lisäksi leskellä – sekä miehellä että naisella – oli oikeus ottaa etuosa jakamattomasta omaisuudesta, siis ennen perinnönjakoa. Etuosan sai ottaa irtaimesta omaisuudesta oman mielensä mukaan. Sen arvo ei kuitenkaan saanut nousta yli kahdeskymmenesosan koko omaisuuden arvosta. Vaikka omaisuus olisi ollut kuinka pieni tahansa, sai jälkeenjäänyt joka tapauksessa ennen perinnön jakamista ottaa kihlasormuksensa, vuoteensa ja tarpeelliset vaatteet, vaikka niiden yhteinen arvo olisikin noussut yli säädetyn osan omaisuuden arvosta.¹⁷³

Vaikka siis leskellä ei varsinaista perintöoikeutta miehensä omaisuuteen ollut, hän kuitenkin miehensä kuoleman jälkeen sai omaisuudesta osan – jakamattomasta omaisuudesta etuosan ja perinnönjaossa omaisuutta naimaosan ja huomenlahjan muodossa. Miten sitten käytännössä näitä lain määräyksiä sovellettiin? Mitä käytännössä tapahtui, kun aviopuolisoista mies kuoli ja vaimo jäi eloon?

5.2 Perinnönjako – talouden suhteiden uudelleenjärjestely

Naisen taloudelliseen asemaan vaikutti vielä aviomiehen kuoleman jälkeen leskenäkin ratkaisevasti se, mihin sosiaaliseen ryhmään mies oli kuulunut. Talonpoikaistalouksissa perinnönjako oli keskeinen taloudellisten resurssien uudelleenorganisoinnin väline. Perinnönjakotilanteessa määriteltiin talouden jäsenten roolit, työn- ja vallanjako sekä elatus.¹⁷⁴ Maalaisyhteisön alempiin kerroksiin kuuluvien, vailla maata olevien miesten perinnönjako ei ollut samalla tavoin keskeinen tapahtuma yhteisön organisoinnin kannalta, joskin se siirsi taloudellisia resursseja, jotka saattoivat käytännössä olla yhtä elintärkeitä, kuten työkaluja.

Perinnönjakoa ei välttämättä suoritettu toisen aviopuolison kuoleman jälkeen heti, vaan leski ja lapset saattoivat asua jakamattomassa pesässä, kuten esimerkiksi Kaisa Matintyttären hallitsemassa Hopsussa meneteltiin vuosina 1765–1771. Erikseen oli siksi

¹⁷²Ruotzin waldacunnan laki 1734, NK 9:2, 9:4, 9:5.

¹⁷³Ruotzin waldacunnan laki 1734, NK 17:1.

¹⁷⁴Winberg 1981, s. 278; Pylkkänen 1990, s. 339.

lailta määrätty, että kumpaakaan sukupuolta oleva leski ei saanut mennä puolisonsa kuoleman jälkeen naimisiin uudestaan ennen kuin perinnönjako tämän jäljiltä oli suoritettu ja lain määräyksen rikkomisesta oli määrätty ankarat sanktiot – myös parin vihkineelle papille. Näin pyrittiin varmistamaan se, ettei pesän omaisuus pääsisi sotkeutumaan uuden avioparin omaisuuteen, toisin sanoen lasten asema ja oikeus omaisuuteen.¹⁷⁵

Lesken perinnönjaossa saamaan osuuteen vaikutti omaisuuden luonne. Irtaimesta omaisuudesta, johon leskellä oli aina avio-oikeus, lesken osuus muodostui yleensä suurimmaksi, sillä – sen lisäksi, että hän sai ottaa jo arvioimattomasta omaisuudesta etuosan – naimaosa ja huomenlahja erotettiin jaettavasta omaisuudesta ensin. Huomenlahja oli Jämsässä 1700-luvun lopulla puhtaasti lain määräämä laskennallinen osa omaisuudesta, mitään lahjan luonnetta sillä ei ollut. Lesken osuuden erottamisen jälkeen jäljelle jäävä omaisuus jaettiin perillisten kesken lain mukaan, pojille 2/3 ja tyttärille 1/3. Lasten perintöosuus oli näin sitä pienempi, mitä useampia elossa olevia lapsia pariskunnalla oli, mutta lesken osuuden kokoon lasten lukumäärä ei vaikuttanut.¹⁷⁶

Usein ei irtaimen omaisuuden lisäksi muuta jaettavaa ollutkaan. Maattomien jälkeenyäännyt omaisuus koostui työkaluista ja joskus eläimistä, joita loisetkin saattoivat omistaa. Kaikkein köyhimpien jäljiltä jaettiin ainoastaan vaatteita, sänkyvaatteita ja työkaluja.¹⁷⁷ Kiinteää omaisuutta ei aina jaettu edes varsinaiseen talonpoikaisväestöön kuuluvien miesten perinnönjakotilaisuuksissa, sillä ainoastaan verotalonpojilla oli omistusoikeus tilaansa. Kruunun- ja rälssitilallisilla oli viljelemäänsä tilaan ainoastaan käyttöoikeus ja viljelyoikeuden siirto tapahtui muuten kuin perinnönjaon kautta; kruununtiloilla maaherran ja rälssitiloilla maan omistavan aatelisen antamalla päätöksellä. Kruununtiloilla isännöys

¹⁷⁵Winberg 1981, s. 290; Ruotzin waldacunnan laki 1734, NK 12:1. Kaisa Matintyttärestä kts. sivut 40-41 ja 80-82.

¹⁷⁶Laskennallisesti (ja olettaen, että leskellä olisi ollut naimaoikeus myös kaikkeen kiinteään) leski ei olisi saanut suurinta osaa omaisuudesta, mikäli perillisiä olisi ollut enintään kaksi ja vähintään toinen heistä olisi ollut tytär. Silloin pojan perimä osuus olisi muodostunut suuremmaksi kuin lesken naimaosa ja huomenlahja yhteensä. Ruotzin waldacunnan laki 1734, PK 2:1.

¹⁷⁷Korpilahtelaisen loisen Antti Mikonpojan perunkirjoituksessa luetteloihin 1 lehmä ja 3 lammasta. Adam Michelssonin perunkirjoitus 20.1.1795, Sm 153. Vanha mies ja kirkonköyhä Mikko Martinpoika omisti muutamia rautaisia ja puisia työkaluja sekä sänkyvaatteensa. Silti hän oli tehnyt omaisuudestaan testamentin nuorimman, 7-vuotiaan tyttärensä hyväksi. Michel Mårtenssonin perunkirjoitus 8.9.1774, Sm 150.

oli usein siirretty jollekin – yleensä vanhimmalle – pojista jo ennen vanhan isännän kuolemaa, mutta mikäli näin ei ollut menetelty, saattoi leski jäädä emännöimään tilaa.¹⁷⁸

Verotiloilla kiinteän omaisuuden suhteen oli olennaista, millä tavoin maa oli saatu. Vanhemmilta saatuun perintömaahan aviopuolisolla ei ollut naimaoikeutta, vaan se meni kokonaisuudessaan perintönä lapsille. Jos tila oli hankittu avioliiton aikana tai oli naisen vanhemmiltaan perimä eli aviomies oli aikanaan tullut taloon kotivävyksi, tilanne oli toinen. 1700-luvun loppupuolella ostettiin runsaasti kruununtiloja perinnöksi¹⁷⁹ ja tällaisesta tilasta 2/3 kuului miehelle ja jaettiin perintönä lasten kesken, mutta lesken osuus tilasta oli 1/3. Jos tila oli naisen perintömaata, se oli hänen yksityistä omaisuuttaan, eikä sitä jaettu lainkaan. Todennäköisesti perunkirjoitusta ei tällaisissa tapauksissa yleensä pidetty – ainakaan asiakirjoja niistä ei ole säilynyt.

Yleinen käytäntö perinnönjaossa oli se, että vanhin pojista jäi tilalle isännäksi ja muut lapset saivat perintöosansa irtaimena omaisuutena ja rahana – taloja jaettiin vain harvoin. Usein muille pojille kuitenkin annettiin lupa torpan perustamiseen talon maille.¹⁸⁰ Jo avioituneet tyttäret olivat saaneet myötäjäiset enakkoperintönä naimisiin mennessään ja myötäjäisten arvo laskettiin mukaan jakamattomaan omaisuuteen. Joskus kävi ilmi, että tyttärille oli itse asiassa annettu enemmän myötäjäisiä kuin heidän perintöosansa olisi edellyttänyt. Tällöin leskillä oli tapana lahjoittaa tyttärilleen omasta osastaan myötäjäisten ja perintöosan arvon erotus, niin ettei näiden tarvinnut palauttaa myötäjäisiä.

Lesken toimeentulo järjestettiin lähes poikkeuksetta siten, että leski teki sopimuksen elatuksesta, syytinkisopimuksen, tilan isäntänä jatkavan poikansa kanssa. Syytinkijärjestelmän ikää ei tunneta, mutta laajemmin sitä ryhdyttiin käyttämään juuri 1700-luvulla. Alunperin syytinki liittyi tilan siirtoon seuraavalle sukupolvelle ja sen saivat

¹⁷⁸Vuodesta 1795 lesken oikeus jäädä viljelemään kruununtilaa oli säädöksellä turvattu. Uusiin naimisiin mennessään lesken oli kuitenkin jätettävä tila. Jutikkala 1958, s. 329-330.

¹⁷⁹Isonvihan jälkeen tilojen perinnöksiostaminen alkoi yleistyä. Vuosina 1773–1789 se oli tosin kiellettyä. Jutikkala 1958, s. 198, 222-230, 296-301.

¹⁸⁰Tapa oli yleinen myös muualla. Tällöin torpan vuokraa ei ollut lainkaan tai se oli lähinnä muodollinen. Soininen 1974, s. 38; Jutikkala 1958, s. 333-334. Eri alueilla saattoi olla poikkeavia käytänteitä perinnönjaon suhteen, sillä lakiin ei vanhimman etuoikeutta ollut kirjattu. Jutikkala 1958, s. 328-329; Losman 1987, s. 78-79. Jämsässä noudatettiin lähes poikkeuksetta vanhinta miespuolista perillistä suosivaa linjaa.

ainoastaan ne vanhukset, joilla oli maaomaisuutta. Jo 1700-luvulla syytinki käsitettiin enemmän etuudeksi, jonka saivat myös ne talonpoikaisvanhukset, jotka eivät maata seuraavalle sukupolvelle vastineeksi voineet antaa.¹⁸¹ Yleensä leskinaisen syytinkisopimus tehtiin Jämsässä siten, että tämä lupasi kaiken omistamansa kuolemansa jälkeen sille perilliselleen, joka jäi pitämään tilaa ja samalla myös huolehtimaan hänen elatuksestaan. Sama käytäntö oli ollut yleinen jo pitkään.¹⁸² Syytingin vanhin muoto oli se, että vanhus asui samassa tuvassa ja oli samassa ruuassa muun väen kanssa. Myöhempiä syytingin muotoja olivat eläkkeellä olevalle maksettu sovittu määrä erilaisia luontaistuotteita sekä se, että syytinkiläinen sai pitää tilan hallinnasta väistymisensä jälkeen hallinnassaan omaisuutta, joka tuotti hänelle elantoa; viljeltävää maata tai kotieläimiä.¹⁸³

Jämsässä oli melko yleistä vielä 1700-luvun loppupuolella, että leskinaisten solmimissa syytinkisopimuksissa oli pyrkimyksenä järjestää lesken elatus samassa taloudessa taloa pitämään jäävän pojan tai vävyn – yhdessä tapauksessa myös leskityttären¹⁸⁴ – kanssa. Yleisesti leski oli sopimuksen mukaan "samassa asunnossa ja ruuassa" tilan haltijan kanssa. Siltä varalta, että järjestely muuttuisi mahdottomaksi, kun vanhaemäntä ja aktiivinen sukupolvi eivät enää tulisi toimeen keskenään, oli syytinkisopimuksissa kuitenkin usein sovittu, mitä leski erotessaan yhteistaloudesta elatukseksi saisi. Syytinkisopimuksen tärkeä osa olivat kunnialliset hautajaiset, joita tuskin yksikään leskinainen unohti kirjauttaa sopimukseen.¹⁸⁵

Poikien ja vävyjen hyväntahtoisuuden varaan tilan hallinnasta luopuva sukupolvi ei siis

¹⁸¹Jutikkala 1958, s. 321-322; Tommila 1959, s. 89. Marja Taussi-Sjöbergin tutkimassa ruotsalaisessa Njurundan pitäjässä syytinkiä koskevia asioita alkoi ainakin naisten osalta ilmestyä oikeuden käsiteltäviksi 1630-luvulla. Taussi-Sjöberg 1992, s. 153. Myöhemmin järjestelmä muodostui tärkeäksi osaksi talonpoikaista ajattelumaailmaa, miellyttäväksi ikäpäiviksi, joille siirryttiin säännönmukaisesti ja jo melko nuorina (keskimäärin alle 60-vuotiaina). Vilkuna 1999, s. 49; Jutikkala 1958, s. 321, 325.

¹⁸²Ainakin 1600-luvun loppupuolella käytäntö oli samanlainen. "Kaikkein tavallisimmalta näytti sopimus elatuksesta tilanjatkajan kanssa. Leskelle tunnustettiin oikeus elatukseen, mutta hän usein samalla luopui muista oikeuksistaan." Pylkkänen 1990, s. 338.

¹⁸³Jutikkala 1958, s. 322-324; Tommila 1959, s. 89; Andersson-Flygare 1997, s. 196-197.

¹⁸⁴Jöran Thomassonin perunkirjoitus 17.1.1771, Sm 148.

¹⁸⁵Pyrkimykset syytingin suhteen olivat samanlaiset muuallakin, vaikka rikkaimmilla alueilla solmituissa sopimuksissa ei enää 1700-luvun lopulla esiinny yhteistaloutta syytingin ensisijaisena muotona. Käytännössä sitä saatettiin silti noudattaa. Jutikkala 1958, s. 322-324.

yleensä jättäytynyt, vaan elatus järjestettiin sopimuksen puitteissa. Siitä huolimatta syytinki aiheutti usein myös konflikteja nuoremman sukupolven kanssa ja sitä koskevia riitoja käsiteltiin paljon käräjillä saakka. Talvikäräjillä 1762 vanhaksi mainittu talonpojan leski Maria Juhontytär, Kienolan kruununtilan entinen emäntä kertoi, että oli luovuttanut jonkin verran aikaisemmin asumisoikeuden Kienolan talossa Tuomas Iisakinpojalle ja saanut vastikkeeksi joitakin etuja – joita ei tuomiokirjassa tarkemmin määritellä – elatukseksi eli syytingiksi. Näiden joukossa oli ollut myös pieni, pinta-alaltaan kolmen kylvökapallisen kokoinen pelto¹⁸⁶. Tuomas Iisakinpojan vävy Kalle Hemminginpoika oli kuitenkin ominut pellon itselleen ja Maria Juhontytär vaati nyt, että saisi joko pellon takaisin käyttöönsä tai vuosittaisen korvauksen siitä. Kalle ei – vastahakoisuudestaan suostua kumpaankaan vaatimukseen huolimatta – voinut kieltää, etteikö pelto olisi kuulunut lesken syytinkiehtoihin ja oikeus määräsi, että Kalle Hemminginpojan maksamaan Marialle tämän elinajan korvaukseksi pellostä vuosittain puoli tynnyriä ruista.¹⁸⁷

Joskus vanhat leskinaiset joutuivat riitelemään syytingistä, mutta joskus vaikuttavat nuoremman polven edustajat olleen hyvinkin halukkailta maksamaan leskinaisille elatusta. Käräjilläkin tehtiin hyvässä sovussa syytinkiä koskevia sopimuksia, sen lisäksi että niitä solmittiin perunkirjoitusten yhteydessä. Jo edellä mainitun Kaisa Matintyttären anoppi Kaarina Tuomaantytär Hopsusta oli tehnyt jo vuonna 1760 miehensä perunkirjoituksen yhteydessä täysi-ikäisten, tilan jakaneiden poikiensa kanssa syytinkisopimuksen. Kaarina saisi, kumman luona sitten halusikaan asua, tältä tarpeelliset tilat itselleen ja eläimilleen sekä toiselta pojistaan tynnyrin ruista ja lisäksi rehua. Kaikki kolme ilmestyivät yksissä tuumin kuitenkin syyskäräjille 1762 tekemään uutta, entistä runsaampaa sopimusta, jonka mukaan hän asuisi Antin kanssa ja saisi yksinään käyttää yhtä aittaa, kellarihuonetta, lampolaa ja latoa. Lisäksi kumpikin pojista antaisi hänelle vuosittain puolitoista tynnyriä ruista sekä lanttuja ja kalaa ja vielä heinää rehuksi Kaarinan eläimille.¹⁸⁸

Vuosisadan loppua kohden talonpoikaisen väestönosan vaurastuessa leskien

¹⁸⁶Kapanala = n. 1,5 aaria. Halila 1985, s. 161.

¹⁸⁷Jämsän kärjäkunnan tuomiokirja 10.3.1762, §67.

¹⁸⁸Lars Johanssonin perunkirjoitus 22.1.1760, Sm 142; Jämsän syyskäräjät 22.10.1762, §83.

syytinkisopimusten mukaisesti saamat etuudet muuttuivat yhä runsaammiksi. Myös maininnat yhteisessä taloudessa elämisestä häviävät sopimuksista. Kun kruununvouti Eric Kekoniuksen perintö lähes kaksi vuosikymmentä hänen kuolemansa jälkeen vuonna 1773 jaettiin, sopi leski Madame Eva Maria Kihl saavansa Ruotsulan rusthollin haltijoilta, pojaltaan notaari Gabriel Kekoniukselta ja toisen poikansa leskeltä Maria Helena Depneriltä elatukseksi vuosittain 11 tynnyriä viljaa, 6 kappa herneitä, neljäsosatyynyin suolaa, 6 leiviskää¹⁸⁹ suolakalaa sekä yhden voita, lehmän teuraaksi, 2 naulaa tupakkaa ja 2 kappa pellavaa. Lisäksi talon puolesta hoidettaisiin hänen kaksi lehmäänsä ja kaksi lammastaan.¹⁹⁰ Yhtä runsaaseen elatukseen tavallisilla talonpoikaisleskillä ei edes vuosisadan lopulla ollut mahdollisuuksia, mutta leveästi Kaarina Tuomaantytäreeseen verrattuna eli esimerkiksi Juho Matinpojan leski Liisa Yrjöntyttö, jolle luvattiin tarpeellisten tilojen, polttopuun ja lämmityksen lisäksi vuosittain kaksi ja puoli tynnyriä ruista, tynnyri ohraa, 10 kappa herneitä, neljännes suolakalaa, 3 kappa suolaa, puolikas sika, leiviskä tuoretta kalaa, kahden kapallisen kokoinen pellavamaa ja rehu lehmälle ja kahdelle lampaalle.¹⁹¹

Perinnön ja perinnönjaon keskeinen merkitys naispuolisten leskien taloudellisen aseman määrittelijöinä näkyi niiden suurena määränä kaikista leskinaisten käräjillä käsitellyistä asioista. Perintöasiat aiheuttivat paljon riitoja leskinaisten ja ympäristön välillä, sillä perinnöllä oli yhteiskunnassa keskeinen merkitys taloudellisten resurssien siirtäjänä yksilöltä ja sukupolvelta toiselle. Siksi naispuolisia leskiä oli perintöasioissa usein sekä syytettynä että syyttäjänä; leskinaisten perintökiistat olivat kuitenkin lähes poikkeuksetta irtainta omaisuutta koskevia. Mieheensä jälkeen jääneen omaisuuden suhteen lesket olivat erikoisasemassa, sillä perunkirjoitustilaisuudessa oli nimenomaan lesken velvollisuus luetteloida ja ilmoittaa kaikki se irtain omaisuus, jonka aviopuolisot olivat omistaneet. Siksi heitä saatettiin helposti syyttää miehensä omaisuuden pimittämisestä, kuten Anna

¹⁸⁹Leiviskä = 20 naulaa = 8,5 kilogrammaa, naula = 425 grammaa, tynnyri = n. 165 litraa, kappa = n. 6 litraa, tynnyrinala = 32 kapanalaa = 0,494 hehtaaria. Kapanala = n. 1,5 aaria. Tynnyri rukiita painoi noin 115 kiloa ja kalaa (lohta) noin 125 kiloa. Halila 1985, s. 161.

¹⁹⁰Eric Kekoniuksen perunkirjoitus 3.2.1773, Sm 149.

¹⁹¹Johan Matssonin perunkirjoitus 5.10.1795, Sm 153. Talonpoikaisväestön lisääntynyt vauraus näkyi 1800-luvulla myös syytinkisopimuksissa. Esimerkiksi voita syytinkiläiset saivat silloin jo melko yleisesti. Högnäs 1938, s. 134-135. Oma talous ei edellyttänyt välttämättä omaa asumusta, vaan eläkeläinen saattoi asua kammarissa ja käyttää talon liettä ja uunia. Jutikkala 1958, s. 323.

Markuntytärtä helmikuussa 1764. Annan kaksi poikaa ja vävy yhdessä väittivät, ettei hän ollut ilmoittanut miehensä perunkirjoituksessa kaikkia tämän rahoja, minkä Anna myönsikin todeksi.¹⁹²

Aina ei edes perunkirjoitusta ollut pidetty, mikä helpotti kiistojen syntymistä.¹⁹³ Syksyllä 1762 torpparin leski Anna Hannuntytär Kaipolan tilan Taivassalon torpasta nousi käräjillä puhumaan ja vaati poikiaan Matti ja Pauli Mikonpoikaa luovuttamaan Matin luona, yhdessä Kaipolan ratsutilan useista torpista, kuolleen poikansa Juho Mikonpojan jäämistön perinnönjakoon. Matti väitti, ettei äidin vaatimus ollut oikeutettu, sillä veli oli luvannut hänelle jäämistönsä korvaukseksi hoidosta ja hautauksesta aiheutuneista kuluista. Samalla Matti ja Pauli Mikonpoika puolestaan syyttivät äitiään siitä, että heidän isänsä perintö oli edelleen tämän hallussa. Kun Juho Mikonpojan jäljiltä ei perunkirjoitusta ollut tehty, ei oikeuskaan ei tehnyt asiassa minkäänlaista ratkaisua. Asia siirrettiin seuraaville käräjille ja määrättiin lautamiehet tekemään selvitys pesästä. Kun kiistan käsittelyä jatkettiin talvikäräjillä seuraavana vuonna, Mikko Matinpoika ilmoitti hänellä olevan mukanaan perunkirjoitusasiakirjat sekä veljensä että isänsä jälkeen jättämästä omaisuudesta. Ne luettiin ääneen, mutta riita ei ottanut ratketakseen, sillä Anna Hannuntytär väitti, ettei hänen poikansa Matti ollut ilmoittanut kaikkea veljelle kuulunutta omaisuutta – Matti ja Pauli puolestaan väittivät samaa isänsä omaisuudesta. Oikeus katsoi, että koska osapuolet eivät kyenneet pääsemään sopimukseen, oli parempi antaa heille mietintäaikaa seuraaville käräjille saakka, jolloin sovinto oli saavutettu ja Anna ja hänen poikansa ilmoittivat haluavansa jättää kiistan sikseen.¹⁹⁴

Omaisuuuden pimittämisestä leskiä syytettiin myös muiden kuin miehensä kohdalla. Talonpoika Matti Juhonpoika väitti talvikäräjillä 1762 tyytymättömänä, että hänen äitinsä Kaisa Vilpuntytär oli ominut itselleen kaiken sen omaisuuden, joka oli Matin naimattomana kuolleelta sisarelta jäänyt. Oikeus yhtyi Kaisan kertomaan, jonka mukaan sairaalloisen ja ansioon kykenemättömän Kirstin hoitoon oli kulunut enemmän kuin hänen

¹⁹²Jämsän kärjäkunnan tuomiokirja 22.2.1764, §90.

¹⁹³Vaikka laki määräsi että kaikkien jälkeen piti tehdä perunkirjoitus, käytännössä köyhimpien kuolinpesistä perunkirjoitusta ei useinkaan pidetty. Vuorimies 1994.

¹⁹⁴Jämsän kärjäkunnan tuomiokirja 21.10.1762, §63, 10.3.1763, §70, 11.10.1763, §84; Jämsän henkikirjat 1762, VA 8338.

perintönsä arvo, ja katsoi, että Kaisalla oli oikeus pitää kaikki mitä edesmenneen tyttärensä omaisuudesta käsiinsä oli saanut.¹⁹⁵ Samoilla käräjillä torppari Juho Simonpoika syytti talonpojan leski Kaarina Juhontytärtä perintöasiassa. Juhon isänpuoleinen täti, vanha, ilmeisesti naimaton loismainen Maria Erkintytär oli kuollut Laukalan talossa Kaarina Juhontyttären luona, mutta tehnyt ennen kuolemaansa sydäntalvella testamentin, jossa määräsi veljenpoikansa Juhon perimään suurimman osan omaisuudestaan – vaatteita ja viljaa. Muut perijät olivat Marian sisar ja Laukalan emäntä Kaarina Juhontytär. Juho Simonpoika väitti kuitenkin käräjillä, että Kaarina oli ominut itselleen Juholle testamentin mukaan kuuluvaa omaisuutta. Oikeus totesi, että mitään perunkirjoitusta Maria Erkintyttären jäämistöstä ei ollut tehty ja siirsi asian seuraaville käräjille. Juttua ei kuitenkaan enää sen jälkeen käsitelty, vaan seuraavilla käräjillä sitä lykättiin, koska vastaaja ei ollut paikalla ja sen jälkeen tapaus näyttää vaipuneen unohdukseen, mikä oli melko tavallista, sillä asioita selviteltiin ja sovittiin epävirallisesti käräjien väliaikoina.¹⁹⁶

5.3 Leskinaiset maaomaisuuden hallitsijoina

Vuoden 1762 syyskäräjillä "Vitikkalan rusthollin haltija nimismiehen leski Madame Eva Margaretha Kihl" teki tiedustelun Asemen kylässä sijaitsevan Köykan kruununtilan veroarviosta. Köykä oli määrätty Vitikkalan augmenttitilaksi ja Eva Margareta Kihl tarkastutti käräjillä kruununvouti Gustav Levanderin, nimismies Eric Cautonin ja lautamies Juho Paulinpoika Heikkilän edellisenä kesänä tekemän tilanarvion. Asia tutkittiin, toimituksesta tehty asiakirja luettiin ääneen ja lautamiehet sekä paikalla olleet käräjärahvaan edustajat, jotka tunsivat Köykan tilan todistivat, että tila oli asiakirjassa kuvailtu hyvin ja huolellisesti. Lisäksi Madame Kihl halusi antaa rusthollilla olevan kruununtilan verolleosto-oikeuden Köykan tilaa vanhempiensa jälkeen viljelevälle Joonas Yrjönpojalle.¹⁹⁷

Edellinen juttu ei ollut missään mielessä poikkeuksellinen. Eva Margareta Kihl esiintyi käräjillä hyvin runsaasti, lähes joka vuosi ja yleensä hänellä oli samoilla käräjillä useampia kuin yksi juttu hoidettavana. Useimmiten hän oli ajamassa asiaansa itse, mutta toisinaan

¹⁹⁵Jämsän kärjäkunnan tuomiokirja 5.3.1762, §6.

¹⁹⁶Jämsän kärjäkunnan tuomiokirja 8.3.1762, §26, 20.10.1762, §44.

¹⁹⁷Jämsän kärjäkunnan tuomiokirja 20.10.1762, §29.

asialla oli hänen valtuuttamansa edustaja. Kaikki tapaukset olivat taloutta koskevia ja luonteeltaan suuren talon moninaiisiin hoidettaviin asioihin liittyviä. Hänellä oli kaikesta päätellen huomattavan paljon vaikutusvaltaa pitäjässä, mikä ei ole ihme, sillä hänen hallitsemansa säteriratsutila, Vitikkala oli paikkakunnan ehdottomasti suurin.¹⁹⁸

Maan merkitys talonpoikaisyhteisössä oli suuri. Se oli keskeinen taloudellinen resurssi, toimeentulon lähde ja perusedellytys. Samalla sen voi katsoa olleen maalaisyhteisössä keskeinen valtaa tuottava resurssi.¹⁹⁹ Maanomistus oli organisoitunut tiloittain – ja oli siten kytköksissä yhteisön sosiaaliseen rakenteeseen – niin, että lopulta keskeinen valtaa tuottava resurssi oli tilan hallinta. Tilan isännyydessä tiivistyi näin monta tekijää; taloudellisten resurssien hallinnan mukanaan tuoma valta, tosiasiallinen sosiaalinen johtajuus sekä kolmisäätyopin mukainen jumalallisen järjestyksen mukainen johtajuus. Emäntä puolestaan oli hierarkkisesti isännästä seuraava, sillä lapset ja palvelijat asettuivat käskyvaltasuhteissa talonpoikaistilan isännän ja emännän alapuolelle. Kun isäntä kuoli, saattoi emäntä tarvittaessa astua "suurempiin saappaisiin", hoitamaan niitä tehtäviä ja käyttämään sitä valtaa, joka varsinaisesti kuului isännälle.²⁰⁰

Kuinka tavallista käytännössä oli leskinaisen siirtyminen miehensä kuoleman jälkeen tilan johtoon isännän sijaiseksi on epäselvää. Isäntinä toimineiden leskinaisten tarkan määrän tai osuuden selvittäminen on varsin hankala tutkimustehtävä, sillä eri lähteet antavat hyvin erilaisen kuvan tilanteesta.²⁰¹ Henkikirjoja että rippikirjoja on aiemmin tutkimuksessa käytetty vastaamaan kysymykseen, kuinka paljon leskinaisia oli talouksissa johtajan asemassa.²⁰² Vaikka henkikirjoihin ei henkirahaa maksamattomia vanhoja ihmisiä kirjattu,

¹⁹⁸Katso alaviite 162.

¹⁹⁹Sjöberg 1996.

²⁰⁰Mäkelä 1989; Pylkkänen 1990; Räisänen 1997; Österberg 1980.

²⁰¹Maan omistussuhteet ovat olleet myös vanhemmassa suomalaisessa historiankirjoituksessa varsin keskeinen tutkimuskysymys, tärkein esimerkki lienee Jutikkalan Talonpojan historia (1958). Paikkakuntatasollakin on laadittu isäntäluetteloita, joista näkyvät kutakin taloa hallinneet henkilöt. Myös Jämsän talojen osalta on osana Jämsän paikallishistorian tutkimusta tehty isäntäluettelo, joka kattaa ajanjakson vuodesta 1539 vuoteen 1860. Tähän Liisa Poppiuksen laatimaan luetteloon on merkitty myös leskien hallinta-ajat talouksissa. Poppius 1954. Isäntäluettelo on kuitenkin kritisoitu voimakkaasti tulkintavirheistä. Talonhaltijaluettelon tasosta kertoo se, että Suur-Jämsään kuuluneen Muuramen osalta on laadittu myöhemmin kokonaan uusittu luettelo. Hämäläinen 1993, s. 189-190.

²⁰²Esimerkiksi Pylkkänen 1990; Räisänen 1997b.

piti lain mukaan tilan isäntä merkitä henkikirjaan iästä riippumatta. Voisi siis olettaa, että henkikirjasta luotettavasti näkyvät kaikki talouksissa isäntinä toimineet lesket.²⁰³

Tuomiokirjoista saatavien tilojen hallintasuhteista kertovien epämättömän luotettavien tietojen vertailu henkikirjaan osoittaa kuitenkin, ettei näin ole. Vitikkalan verorusthollin haltija Eva Margareta Kihl oli henkikirjassa merkitty äidiksi; Vitikkalan isännäksi oli merkitty hänen poikansa Georg Palander. Elisabet Erkintytärtä, joka yhdessä poikansa kanssa piti Alhojärven rusthollia vuosina 1756–1765, ei henkikirjoihin ole merkitty lainkaan. Osa tiloja hallinneista naisista merkittiin myös henkikirjassa talouden pääksi, kuten kappalaisen leski, Kerkkolan rusthollin puolikkaan haltija Maria Svanstrupe ja Kaisa Matintytär Hopsusta. Toisaalta tuomiokirjojen heikkoutena on se, ettei niistä ole saatavissa järjestelmällistä tietoa, sillä niissä eivät tietenkään ole mukana kaikki tiloja hallinneet lesket. Esimerkiksi Kirsti Matintytär oli 1760-luvun alussa Kopisevan tilan pää, mutta käräjille hänellä oli asiaa vasta vuonna 1765, kun hän oli jo syytingillä oleva vanhaemäntä. Könnön kestikievarin emäntä Maria esiintyi ainoastaan henkikirjoissa.²⁰⁴ Se, kuinka paljon leskinaisia erilaisten tilojen isännän velvollisuuksia hoitavina emäntinä oli, jää siis lopultakin arvioiden varaan. Missään tapauksessa leskestä ei pääsääntöisesti tullut tilan hallitsijaa miehen kuoleman jälkeen.

Henkikirjojen tarkastelu osoittaa kuitenkin, että oli olemassa naisryhmiä, jotka toimivat omien ruokakuntiansa päinä, mutta joita ei juuri käräjillä näy. Osa heistä saattoi kuulua eri siviilisäätyihin, kuten ne itselliset naiset, jotka hoitivat vanhoja vanhempiaan, pieniä lapsiaan tai sairasta miestänsä. Toinen ryhmä olivat torppien emännät, joista todennäköisesti enin osa oli leskiä. Heitä oli esimerkiksi vuoden 1761 henkikirjassa 12 naista:

²⁰³Jutikkala 1957; Sirén 1999, s. 169-171; Vilkkuna 1999, s. 48. Anu Pylkkänen perustaa tarkastelunsa leskistä tilojen haltijoina juuri tälle olettamukselle. Pylkkänen 1990, s. 314.

²⁰⁴Jämsän kärjäkunnan tuomiokirja 29.2.1765, §47, 21.10.1762, §66–69, 26.2.1765, §12, 5.10.1765, §8, 7.10.1765, §21, 14.10.1766, §53, 15.10.1766, §82; Jämsän henkikirjat 1761–1766, VA 8334–8535.

Asetelma 3. Jämsässä 1761 henkikirjoitetut naispuoliset torpan haltijat²⁰⁵.

Talo	Torppa	Emäntä	Muut henkikirjoitetut
Ruotsula	Räinä	Liisa	–
Kaipola	ei mainita	Liisa	–
Yijälän Könnö	ei mainita	Sofia	–
Veijon Eskola	Kärkäs	Kaisa	piika Leena
Niemolan Kaukola	Murtokoski	Sofia	–
Niemolan Pängälä	Petkelniemi	Kaisa ²⁰⁶	–
Murajärven Pekkonen	ei mainita	Liisa	–
Rutalahden Hasiainen	ei mainita	Anna	–
Kintauden Räihä	ei mainita	Kaisa	–
Juokslahden Lahnamäki	ei mainita	Kirsti	–
Korpilahden Hurtia	ei mainita	Sofia	–
Muuramen Dominus	ei mainita	Kirsti	–

Lähes poikkeuksetta torpparinainen oli itse ainoa työikäinen ja -kykyinen henkilö taloudessaan; ainoastaan Eskolan talon torpparilla Kaisalla oli apunaan Leena–piika. Naisesta tuli torpan emäntä lähinnä siinä tapauksessa, että taloudessa ei ollut miespuolista työntekijää. Isännän korvaaminen tilanhaltijana ei välttämättä ollut talonpoikaisnaisen näkökulmasta toivottavaa. Käytännössä se nimittäin usein tarkoitti sitä, että nainen hoiti paitsi tavalliset emännän velvollisuudet, myös kaikki ne tehtävät, jotka normaalisti kuuluivat isännän työsarkaan – näin kävi sitä useammin, mitä alempana sosiaaliselta asemaltaan leski oli. Alempiin yhteiskunnan ryhmiin kuuluvilla leskillä ei ollut välttämättä varaa palkata ylimääräistä apu työvoimaa talouteen. Tavanomaisesti kahdelle kuuluvien velvollisuuksien hoitaminen yksin oli varmasti erittäin raskasta.²⁰⁷

Mikäli sopivassa iässä olevia poikia tai poikien puutteessa vävyjä vain oli, naiset mieluummin jättäytyivätkin yleensä syrjään tilan hallinnasta. Syrjään jäämistään naiset perustelivat usein vanhuudella tai sairaalloisuudella.²⁰⁸ Joskus miehen perunkirjoitus oli lesken mielestä sopiva aika siirtyä vanhaksi emännäksi, vaikka tila olisi kuulunutkin perintömaana hänelle. Valpuri Antintytär Korpilahdelta jätti perintötilansa Tissolan

²⁰⁵Jämsän henkikirjat 1761, VA 8334.

²⁰⁶Aina ei kyse kuitenkaan ollut leskestä, vaan isäntä on jostain muusta syystä jätetty merkitsemättä lähteisiin. Petkelniemessä saivat Kaisa Juhontytär ja torppari Erkki Yrjönpoika 17.2.1761 Matias–pojan ja 9.11.1763 Katariina–tyttären. Jämsän srk:n kastettujen luettelo. Jos isäntä oli esimerkiksi sairauden takia työkyvytön, ei häntä merkitty henkikirjoihin.

²⁰⁷Apo 1995, s. 117-118; Losman 1987, s. 59.

²⁰⁸Henrich Eskilssonin perunkirjoitus, 26.3.1757, Sm 140; Michell Matssonin perunkirjoitus, 28.2.1760, Sm 142; Erich Michelssonin perunkirjoitus, 17.10.1769, Sm 147.

vanhimmalle, leskeytyneelle tyttärelleen Marialle, joka maksoi kahdelle naimisissa olevalle sisarelleen näiden perintöosat irtaimena omaisuutena.²⁰⁹

Silloin kun leski jäi tilan haltijaksi, hän oli usein vielä suhteellisen nuori ja aktiivisessa iässä. Näillä leskillä oli usein myös pieniä lapsia, joiden tulevaisuuden he halusivat turvata – paras keino oli pyrkiä varmistamaan se, ettei kukaan muu kykenisi esittämään vaatimuksia tilan perimyksestä. Simolan talon Maria Hemmingintyttären lapset olivat kymmenen tietämällä, samoin kuin Hopsun Kaisa Matintyttären vanhimmaisat.²¹⁰ Kun lapset olivat pieniä, ei heistä vielä edes ollut ottamaan huolehtiakseen tilasta – tai lesken elatuksesta. Jos lapset olivat lähes täysi-ikäisiä, saattoi leski emännöidä tilaa muutaman vuoden ennen kuin seuraava sukupolvi otti johdon käsiinsä. Korpilahtelaisen Kaisa Yrjöntyttären kahdeksasta lapsesta vanhin oli Tuomas-poika, joka oli 19-vuotias; koska kaikki lapset olivat alaikäisiä, ei taloa perunkirjoituksessa jaettu.²¹¹

Virallisesti huushollin pidosta syrjään jääminen ei kuitenkaan välttämättä tarkoittanut sitä, että leski olisi käytännössä luopunut tai halunnut luopua sananvallastaan taloudessa. Jo iäkäs, mutta hyvävoimainen Anna Markuntytär Hardus eli leskenä poikansa Matti Simonpojan ja tämän vaimon Elina Juhontyttären isännöimällä ja emännöimällä Harduksen kruunutilalla. Mahdolliset konfliktit pojan eläessä eläessä eivät ole jättäneet itsestään jälkiä lähteisiin. Todennäköisesti jonkinlainen valtakamppailu naisten välillä kuitenkin oli, sillä Matti Simonpojan kuoltua ristiriidat etenivät siihen pisteeseen, että 78-vuotias Anna Markuntytär Hardus toisen poikansa Riston kanssa anoi vuonna 1764 maaherralta tilan jakamista ja sitä, että saisi pitää isännyyden ja hallinnan toisessa talon puolikkaista elinaikansa. Anna sai tahtonsa läpi, mutta kovin pitkäksi ei hänen elinaikansa enää muodostunut, sillä hän kuoli jo kolme vuotta myöhemmin – varsin korkeassa 81 vuoden iässä kylläkin.²¹² Jotkut leskinaiset eivät halunneet luopua virallisestikaan

²⁰⁹Jöran Thomassonin perunkirjoitus 17.1.1771, Sm 148.

²¹⁰Jämsän kärjäkunnan tuomiokirjat 1.3.1765, §57, §67, 5.10.1765, §8, 15.10.1766, § 82; Jämsän srk. syntyneiden luettelo 1752–1765.

²¹¹Johan Henrikssonin perunkirjoitus 23.2.1759, Sm 141. Henrich Matssonin perunkirjoitus 18.1.1771, Sm 148.

²¹²Anna Markuntytär vaati kärjillä miniältään Elinalta elatusta, mihin tämän edustajana toiminut vävy vastasi, ettei ymmärrä kuinka Elina voisi olla velvollinen elättämään Annaa, kun "...hon (Anna) då Twist om Hardus hemmans klyfning warit, påståt at jämte sin Son Christer få bebo hälften af hemmanet och therstädes förestå wårdskapet och styrelse i sin lifstid,

emännyydestään miehensä kuoleman jälkeen. Esteri Heikintytär, Härkölahden isännän Heikki Matinpojan leski halusi säilyttää emännyyden talossa niin kauan kuin kykenisi. Vasta ollessaan niin raihnainen, ettei jaksaisi enää olla emäntänä, hän saisi itselleen vuosittain tarpeellisen elatuksen.²¹³

Emäntinä ja samalla isännän sijaisina taloudessa toimineiden leskinaisten asema oli sikäli ristiriitainen, että yhteiskunnan uskonnollinen normisto asetti miehen naisen yläpuolelle. Talouden isäntä oli huoneentaulun kuvaamassa maailmanhahmotustavassa aina mies. Esimodernin ajan yhteiskunnassa naiset tai miehet, jotka astuivat ulos heille kuuluvista rooleista muissa kuin hyvin epätavallisissa olosuhteissa nähtiin uhkana paitsi sukupuolten suhteille myös koko sosiaaliselle järjestykselle²¹⁴. Talouksia yksin emännöiviä leskiä ei kuitenkaan pidetty yhteisössään uhkana, vaan he olivat suhteellisen tavallinen ja hyväksytyt ilmiö. Luterilaisen perheihanteen mukaisesti isän velvollisuuksina oli huolehtia vaimosta ja lapsista, hoitaa taloutta ja hallita kaikkia siihen kuuluvia – vaimoan, lapsiaan ja palkollisiaan vahvalla, mutta oikeudenmukaisella kädellä²¹⁵. Missä määrin taloudesta päättäminen ja missä määrin isännän arvovalta, auktoriteetti ja kotikurioikeudet käytännössä siirtyivät leskelle, ovat kaksi eri asiaa.

Useimmiten lesket saivat hoitaa tilojaan ilman, että kukaan asetti heidän oikeuttaan siihen kyseenalaiseksi. Samanlaista itsestäänselvää oikeutta ja auktoriteettia tilan hallinnointiin heillä ei kuitenkaan ollut kuin oikeilla, miespuolisilla isännillä. Syksyllä 1764 riitelivät oikeudessa Ruotsulan ratsutilaa hallinnut kruununvoudin leski Eva Maria Kihl ja hänen poikansa Helsingin kämnerinoikeuden notaari herra Gabriel Kekonius. Viimemainittu syytti käräjillä muutamia äitinsä torppareita siitä, että nämä olivat käyttäneet luvatta rusthollin ulkotiluksia kaskenpolttoon. Torpparit puolustautuivat kuitenkin kertomalla, että heillä oli ollut kyllä käyttölupa. Gabriel Kekoniuksen äiti, Madame Eva Maria Kihl oli nimittäin antanut sen heille. Alunperin torpparien ja notaari Kekoniuksen välisestä jutusta

och hon sedermera jämte Sone Christer hos Konungens Befallninghafwande wunnit samme hemmans klyfning;...", Jämsän kärjäkunnan tuomiokirja 10.10.1765, §100; Jämsän srk:n haudattujen luettelo 26.3.1767.

²¹³Leski Esteri Heikintyttären kahdeksasta lapsesta (4 poikaa ja 4 tytärtä) ainoastaan yksi oli täysivaltainen, rakuuna Erkki Heikinpojan kanssa naimisissa oleva tytär Leena.

²¹⁴Wiesner 1993, s. 252.

²¹⁵Sogner&Sandvik 1989, s. 438; Vilkuna 1996a, s.12.

kehkeytyikin valtataistelu äidin ja pojan välillä.²¹⁶

Erimielisyys vallitsi siitä, kumpi – äiti vai Gabriel veljineen – lopulta omisti Ruotsulan rusthollin ja kummalla oli lopullinen oikeus päättää sen asioista. Eva Maria Kihl katsoi rusthollin kuuluvan hänelle, koska hän oli saanut sen vanhempiensa perintönä. Gabriel Kekonius myönsi että tämä oli totta, mutta väitti tilan olleen tällöin kruunutila, verolle sen olivat hankkineet vasta Eva Maria ja hänen miehensä. Lisäksi Gabriel väitti, että Ruotsula oli jo perinnönjaossa jaettu poikien kesken – äidillä oli siihen ainoastaan käyttöoikeus elinaikanaan. Tätä kaikkea Eva Maria Kihl ei voinut kiistää, mutta lopulta omistussuhteet eivät olleet ratkaiseva tekijä jutussa, sillä rusthollin omistajallakaan ei olisi ollut oikeutta kasketa mailla, saati sitten antaa siihen lupaa torppareilleen.²¹⁷ Oikeus olisi tehnyt samanlaisen päätöksen tilan haltijan sukupuolesta riippumatta, mutta olennaista onkin se, että miespuolisen isännän päätöksistä ei todennäköisesti kukaan olisi tullut käräjille valittamaan.

Naispuolisen tilan haltijan miestä vähemmän itsestäänselvä hallintaoikeus ja auktoriteetti tulevat vielä paremmin esille seuraavassa tapauksessa, jonka käräjät saivat ratkaistavakseen syksyllä 1765. Toivilan kylässä sijaitsevan Simolan eli Skrifvarin kruunutilan talonpojan Erkki Samuelinpojan leski Maria Hemmingintytär ja hänen lastensa holhooja Heikki Erkinpoika Sakari tulivat valittamaan, että lesken nuorin lanko Juho oli kaksi kuukautta aiemmin elokuussa asettunut taloksi tämän luo ja ominut itselleen avaimet sekä ryhtynyt isännöimään tilaa estäen näin Mariaa hallitsemasta omaisuuttaan ja hoitamasta taloaan itsensä ja lastensa parhaaksi.²¹⁸

Marialla oli kuitenkin maaherran toukokuuisen päätöksen mukaan oikeus toiseen puoleen Simolan talosta; saman päätöksen mukaisesti toinen puolikas oli hänen langollaan Mikko Samuelinpojalla, jonka kanssa yhdessä lesken mies, Erkki, oli Simolaa viljellyt. Juho puolustautui sanomalla, että sen jälkeen kun hänen veljensä edellisenä vuonna oli kuollut,

²¹⁶Jämsän kärjäkunnan tuomiokirja 9.10.1764, §76.

²¹⁷Jämsän kärjäkunnan tuomiokirja 9.10.1764, §76. Perintö- ja kruunutiloilla kaskenpolttö oli lain mukaan kiellettyä. Sallittua se oli vain seuduilla, joilla oli runsaasti metsiä ja sielläkin ainoastaan maaherran luvalla. Jutikkala 1958, s. 227.

²¹⁸Jämsän kärjäkunnan tuomiokirja 8.10.1765, §51; Jämsän srk:n haudattujen luettelo 26.5.1764.

hän oli nähnyt ettei Maria Hemmingintytär kykenisi pitämään taloa, ellei menisi uudelleen naimisiin. Hän ei sietänyt ajatusta, että jostakusta vieraasta tulisi talon isäntä ja siksi hän oli hakenut ja saanut elokuussa maaherralta oikeuden Simolan talon puolikkaaseen – sekä leskestä ja lapsista huolehtimiseen. Päätöksen perusteella Juho katsoi olleensa oikeutettu ottamaan talon haltuunsa väkisin, kun Maria Hemmingintytär ei sitä halunnut hänelle hyvällä luovuttaa.²¹⁹

Oikeudessa luettu, maaherran Juhon hyväksi tekemä päätös perustui kuitenkin vääriin tietoihin, sillä Mikko Samuelinpojan väitettiin kuolleen jo puolitoista vuotta aiemmin – kuolleeksi hän esiintyi yllättävän eläväisesti oikeudessa. Oikeuden päätöksen mukaisesti Marialla olikin oikeus tilaan ja Juhon piti hetimiten lähteä sieltä asumasta, että Maria saisi hoitaa talonpitoaan kuten parhaiten taisi ja halusi. Maaherran lesken ja hänen lankonsa Mikon hyväksi tekemän, aiemman päätöksen mukaisesti Maria Hemmingintyttären tilanhallinnan ehtona oli ollut takaajien hankkiminen itselleen – Marialla ei ollut siinä minkäänlaisia vaikeuksia, sillä välittömästi Juhon ja hänen välisensä riidan ratkaisun jälkeen kaksi talonpoikaa ilmoittautui takaajiksi.²²⁰

Kaikkein lähin piiri oli se, joka leskien hallintaoikeuden emännöimiinsä tiloihin saattoi asettaa kyseenalaiseksi – heillähän oli itsellään eniten intressejä saman maan suhteen. Käräjät ja maaseutuyhteisön kauemmat jäsenet saattoivat asettua lesken puolelle kiistoissa – muut tekijät olivat ratkaisevampia kuin sukupuoli. Leskien maaomaisuuden hallinta ei uhannut millään tavoin yhteisön arvoja tai maailmankuvaa. Sensijaan jos leskiemäntä sattui olemaan jonkun omien, henkilökohtaisten etujen esteenä, hänen arvovaltansa ja oikeutensa päättää tilan asioista asetettiin helposti kyseenalaiseksi.

5.4 Turvattomat ja köyhät

Pelkästään lain suomiin oikeuksiin ja niiden toteutumiseen käytännössä keskittyminen leskiä tutkittaessa on johtanut siihen, että leskeytyminen on välillä nähty suorastaan positiiviseksi tapahtumaksi naisen elämässä. Tällöin on korostettu leskeyden mukanaan

²¹⁹Jämsän kärjäkunnan tuomiokirja 8.10.1765, §51.

²²⁰Jämsän kärjäkunnan tuomiokirja 8.10.1765, §51 ja §52.

tuomaa itsenäisyyden mahdollisuutta ja pidetty sitä tavoiteltavana ja positiivisena asiana.²²¹ Aikalaiset eivät kuitenkaan pitäneet leskeyttä edes taloudellisesti toivottavana, vaan naisen leskeys nähtiin päinvastoin hyvin turvattomana elämänvaiheena. Kirkossa vuoden jokaisena sunnuntaina luetussa yleisessä kirkkorukouksessa mainittiin erityisesti naislesket. Arkirukouksia varten oli olemassa rukouskirja, jossa myös oli leskenrukous.²²²

Agraarisessa, maataloudesta elävässä yhteiskunnassa työvoima oli yksi tärkeimpiä toimeentulon lähteitä.²²³ Isäntä oli yleensä – ellei ollut jo vanhuuttaan heikko – taloudessa työkuntoinen mies, jonka työpanoksen menettäminen saattoi aiheuttaa taloudellisia ongelmia. Tilattomalla väestöllä, jolla ei ollut omaisuuden suoma turvaa, ainoa toimeentulon lähde oli työ. Miehen työpanoksen ja sen tuomien tulojen menettäminen oli usein myös yhteisön talollisväestöön kuuluville vakava taloudellinen kriisi, kuten Kaisa Matintyttären tapaus osoittaa: Jämsän syyskäräjillä 5.10.1765 talonpojan leski Kaisa Matintytär Hopsusta astui esiin tehdäkseen sopimuksen. Hän kertoi oikeudessa jääneensä edellisenä keväänä yksin useiden pienten lasten kanssa, kun hänen miehensä kuoli. Hän asutti lapsineen Hopsun talon puolikasta, samaa jossa oli miehensä kanssa asunut ennen tämän kuolemaa. Vailla miehistä apua hän ei kuitenkaan pystynyt pitämään tilaa pystyssä ja oli sen vuoksi ottanut avukseen erään nuoren miehen. Tämä, Jaakko Juhonpoika nimeltään, oli työskennellyt talossa ja pelastanut sen autioitumiselta sekä maksanut velan, jonka lesken edesmennyt mies Mikko Laurinpoika oli ottanut Hopsun kruununtilan verolleostoa varten.

Jaakko Juhonpoika oli myös sanonut haluavansa mennä naimisiin Kaisan vanhimman tyttären, silloin kaksitoistavuotiaan Eeva Mikontyttären kanssa, kunhan tämä ehtisi lailliseen ikään²²⁴. Siksi Kaisa halusi jättää Hopsun talon Jaakko Juhonpojalle ja

²²¹Esimerkiksi Anu Pylkkänen kirjoittaa: "Holhouksesta ja edusmiehisyydestä vapautuminen ei käytännössä merkinnyt naiselle itsenäisyyden ja vahvan aseman alkua." Pylkkänen 1991b, s. 103. Vaikka siis itsenäistä asemaa ei keskimääräisesti ottaen saavutettu, nähdään leskeys naisen elämässä positiivisena mahdollisuutena, vapautumisena.

²²²Sama yleinen kirkkorukous oli käytössä vuosina 1599–1934. Räisänen 1997b, s. 50.

²²³Työvoiman merkityksestä maatalouselinkeinolla elävässä taloudessa kts. esim Gaunt 1983, s. 167-169 ja Levi 1992; Räisänen 1997, s.50, Viikuna 1996a, s. 73-77.

²²⁴Laillinen naimikä oli miehelle 21 vuotta ja naiselle 15 vuotta. Ruotzin waldacunnan laki 1734, NK 1:6.

tyttärelleen Eevalle. Vastaavasti Jaakon ja Eevan täytyi asiaankuuluvasti pitää huolta lesken ja hänen muiden lastensa ylöspidosta sekä jälkimmäisten kasvatuksesta. Jaakko Juhonpoika sanoi olevansa tyytyväinen sopimukseen ja lupasi täyttää nämä – kieltämättä varsin epämääräiset – ehdot, jotka leski sopimuksessa asetti.²²⁵

Miksi Jaakko Juhonpojan kanssa tehty ensimmäinen sopimus ei kestänyt, ei tuomiokirjoista selviä, mutta vuoden kuluttua, seuraavana syksynä leski Kaisa Matintytär tuli käräjille uudestaan tekemään samanlaista sopimusta. Tällä kertaa hän oli ottanut tuekseen lastensa holhoojan²²⁶, miehensä veljen Antti Laurinpojan. Uusi sopimus renki Matti Samuelinpojan kanssa tehtiin edellistä tarkemmin ja sen ehdot sovittiin hyvin yksityiskohtaisesti. Matti Samuelinpoika menisi aikanaan naimisiin sopimuksen tekohetkellä 13-vuotiaan Eeva Mikontyttären kanssa. Ehkä Jaakon kanssa oli tullut ongelmia tilan töiden teossa, sillä Matin kanssa tehdyssä sopimuksessa korostettiin, että hänen oli osoitettava talon hoidossa vävyille sopivaa huolellisuutta. Kuten edelliselläkin kerralla, Eeva ja tämän tuleva aviopuoliso saivat oikeuden jäädä asuttamaan tilaa, mutta heidän oli aikanaan maksettava muille lapsille näiden perintöosa. Yhdelle pojista – kenelle, sitä ei tarkemmin sovittu – piti tämän kasvettua erottaa torppa tilan mailta ja kaikille lapsille piti taata elatus siihen saakka kunnes nämä olisivat tarpeeksi vanhoja pitämään itsestään huolta. Lisäksi sovittiin erityisesti, että niin kauan kuin Kaisa Matintytär ja hänen tuleva vävynsä Matti Samuelinpoika voisivat elää samassa asunnossa ja ruuassa, säilyttäisi Kaisa isännyyden ja hallinnan (wårdskapet och styrelsen) talossa, mutta kun hänen olisi pakko erota vävystään, hän saisi erillisen sopimuksen mukaan tältä syytingin.²²⁷

²²⁵Jämsän kärjäkunnan tuomiokirja 5.10.1765, §8.

²²⁶Yleensä talonpoikaisilla leskinaisilla oli lastensa holhooja oikeudessa mukanaan, kun he hoitivat näiden kiinteään isänperintöön vaikuttavia asioita eli tilan käsittävän jakamattoman pesän hallintaan liittyviä asioita. Huomattavaa onkin siksi se, että Kaisa Matintytär sai tehdä sopimuksen Jaakko Juhonpojan kanssa ilman että oikeus olisi vaatinut holhoojan läsnäoloa.

²²⁷15.10.1766, §82. Jutikkala kirjoittaa, että syytinkisopimukseen, "joita tehtiin vierassukuisten kanssa, liittyi joskus monimutkaisia määräyksiä avioliitosta luovuttajan ja vastaanottajan alaikäisten, jopa syntymättömien lasten välillä." Jutikkala 1958, s. 322. Tapaus muistuttaa Jutikkalan mainitsemia, mutta itse katsoisin avioliittolupausten liittyvän tilan perimyksen, ei niinkään syytinkisopimukseen. Tilan siirtäminen ulkopuoliselle oli laitonta lasten perintöoikeuden vuoksi, mutta tyttären perintöoikeuden kautta tapahtuva omaisuuden siirto – tosiasiallisesti vävyille – oli laillinen.

Hopsun Kaisa Matintyttären vanhin tytär Eeva oli isänsä kuollessa vain kahdentoista ikäinen, ja hänen osakseen tuli naida kotivävyksi taloon tullut Matti Samuelinpoika. Hänellä tuskin oli paljoakaan valinnanvapautta tilanteessa, tuleva puolisoahan vaihtuikin kerran. Hänen osansa ei kuitenkaan ollut huono, sillä paitsi että hänen toimeentulonsa varmistui, hän ei myöskään joutunut sosiaalisen "tipahduksen" vaaraan. Hänestä tulisi aikanaan talon emäntä ja hän säilyisi varmasti yhteisön maata omistavan väestön piirissä. Muiden lasten kohtalo jäi huomattavan paljon enemmän sattuman varaan. Toisaalta sopimuksen tekovaiheessa leski pyrki mahdollisuuksien mukaan varmistamaan Eevan lisäksi myös muille lapsilleen toimeentulon.

Kun talonpoikaisleski jäi tilalle asumaan yksin pienten lasten kanssa, saattoi tilanne olla hänelle varsin hankala, mutta monenlaisia selviytymisstrategioita oli kuitenkin tarjolla. Hopsun Kaisa Matintyttären valinta oli eräs mahdollisuus, joka avautui leskinaiselle, kun vuoden 1734 laissa leskelle annettiin oikeus toimia tytärtensä naittajana. Hän saattoi käyttää naittajan asemaansa ja siihen liittyvää valtaa hyväkseen ja antaa tyttärensä kautta lupauksen tulevasta avioliitosta ja tulevasta tilan isännyydestä. Kotivävyysteemi paitsi auttoi tässä konkreettisesti hätätilanteessa, ja taloon saatiin kipeästi tarvittua työvoimaa myös piti tilan suvussa. Muitakin mahdollisuuksia vastaavista tilanteista selviämiseen oli olemassa. Leski saattoi tietenkin avioitua uudelleen²²⁸, esimerkiksi rengin kanssa, tai ottaa palkkarengin isännäksi taloon. Toinen mahdollisuus selvitä hankalasta tilanteesta oli antaa tila vuokralle siihen saakka, kunnes lapset olivat kasvaneet riittävästi ja seuraava sukupolvi saattoi ottaa tilan hallintaansa. Lamputeja talonpoikaistiloilla olikin yleensä juuri silloin, kun tilan omistajana oli leski alaikäisine lapsineen²²⁹.

Naisen leskeyden pitäminen taloudellisesti turvattomana elämänvaiheena ei ollut pelkkä aikalaisten mielikuva, sillä iäkkäät yksinäiset naiset, vanhatpiiat ja lesket, olivat esimodernissa yhteiskunnassa se ihmisryhmä, jonka piti eniten olla huolissaan toimeentulostaan.²³⁰ Kun köyhäinhoito kehittyi Ruotsi-Suomessa 1700-luvulla, sen

²²⁸Uudelleen avioitumista on joskus pidetty ainoanakin selviytymiskeinona. Pylkkänen 1990, s. 330, 338-339.

²²⁹Pulma 1994, s. 25; Nygård 1989, s. 123; Viikuna 1996a, s. 73; Soininen 1974, s. 32.

²³⁰Räisänen 1997a, s. 7-11; Sandvik 1991, s. 283-284; Sogner&Sandvik 1989, s. 459-460; Viikuna 1996a, s. 73-77; Viikuna 1999, s. 51.

tavoitteena oli toisaalta pakottaa työkykyiset köyhät töihin ja toisaalta huoltaa ne "todelliset köyhät", jotka eivät kyenneet huolehtimaan itsestään, entistä tehokkaammin.²³¹ Oli tärkeää erotella toisistaan ne köyhät, jotka eivät olleet kykeneväisiä työhön eivätkä siis pitämään huolta itsestään ja niin ollen olivat oikeutettuja saamaan köyhäinapua ja toisaalta ne, joiden katsottiin olevan kykeneväisiä tulemaan toimeen työllään. Köyhäinhoitoa Suomessa perusteellisimmin tutkinut Panu Pulma on tarkastellut suomalaisen yhteiskunnan köyhiä 1700-luvulla tutkimalla, kenelle kirkon köyhäinkassasta annettiin avustuksia. Miesten, naisten ja lasten osuudet avustusten saajista eli köyhistä eri alueilla Suomessa selviävät seuraavasta taulukosta:

Taulukko 11. Köyhäinkassasta avustuksia saaneet eräillä alueilla n. 1750–1770²³².

	naisia		miehiä		lapsia	
Varsinais-Suomi						
1750-luku	145	69,4 %	46	22,0 %	18	8,6 %
1760-luku	141	61,0 %	55	23,8 %	35	15,2 %
1770-1772	162	50,2 %	80	24,7 %	81	25,1 %
Läntinen Uusimaa						
1759-1772	42	52 %	30	37 %	9	11 %
Satakunta ja Häme						
1760-luku	61	58,7 %	28	26,9 %	15	14,4 %
1770-1772	70	67,3 %	22	21,2 %	12	11,5 %

Kirkon köyhille jakamien avustusten saajista – niistä köyhistä, joiden ajateltiin olevan kykenemättömiä saamaan toimeentuloaan omasta työstään ja siksi todellisessa köyhäinavun tarpeessa, suurin osa oli naisia. Köyhäinkassan avustusten saajista heitä oli jatkuvasti yli puolet ja heistä suurin osa oli leskinaisia. Porvoon seudulla, jota Pulma on tarkastellut yksityiskohtaisemmin, noin 60 % virallisesti köyhistä oli naisia ja näistä noin puolet leskiä; toisin sanoen yksi kolmasosa yhteiskunnan kaikkein köyhimmistä ja avuttomimmista ihmisistä oli naispuolisia leskiä.²³³

Jämsän osalta ei ole ennen vuotta 1778 mahdollista selvittää, ketkä pitäjässä olivat kaikkein köyhintä, avustusten tarpeessa olevaa väkeä, sillä pitäjän köyhäinhoidon tilit

²³¹Pulma 1985, s. 39.

²³²Pulma 1985, s. 56-57.

²³³Pulma 1985, s. 57.

alkavat harvinaisen myöhään, vasta kyseisenä vuonna. Vuosien 1778 ja 1800 välillä sai köyhäinavustusta Jämsässä 58 naista ja 33 miestä, lisäksi sitä saivat muutamat lapset tai aikuiset lapsia varten. Naiset olivat Jämsässäkin miehiä selvästi alttiimpia köyhyydelle. Leskien köyhyyden tutkimista hankaloittaa se, että köyhäintileihin ei siviilisäätystä merkitty kuin muutamassa harvassa poikkeustapauksessa – suurimmassa köyhyydessä olevien siviilisäädyltä tai sosiaalisilla sidoksilla ei ollut yhtä suurta merkitystä kuin muiden ihmisten kohdalla. Yhdistelemällä eri lähdesarjojen antamia tietoja saadaan asiaan kuitenkin selvyyttä. Seurakunnan haudattujen luettelot sisältävät useimmiten merkinnän kuolleen ihmisen siviilisäädystä. Ruotuköyhien kohdalla se jätettiin keskimääräistä useammin merkitsemättä, mutta silti tarkastelemalla rinnakkain näitä kahta lähdettä on mahdollista löytää pitäjän köyhiä leskinaisia – joita ei juurikaan toimijoina muissa yhteyksissä näy. Leskiä oli joka tapauksessa suhteellisen suuri osa pitäjän köyhistä naisista; vähintään 24 oli leskiä, 14 oli merkitty joko naimattomiksi, piioiksi tai nimikkeellä 'dejan', karjakko, joka tarkoitti naimatonta vanhaa maalaisnaista. Naisia, joiden siviilisäätystä on mahdoton selvittää, oli parikymmentä. Silti voi sanoa varmasti, että lesket olivat suurin köyhäinapua saava naisryhmä.²³⁴

Vanhuuden mukanaan tuomat heikkous, raihnaisuus ja sairaalloisuus olivat kaikesta päätellen leskinaisten köyhyyden suuria syitä, sillä köyhäinapua saivat enimmäkseen vanhat leskinaiset. Naimattomat naiset sen sijaan saattoivat saada avustusta huomattavankin nuorina, kuten 18-vuotiaasta kuolemaansa 56-vuotiaana asti tileissä vuosittain mukana ollut Maria Yrjöntyttä Heinäselästä. Suuri osa köyhäintilien naimattomista naisista todennäköisesti kantoi todennäköisesti jotain psyykkistä tai fyysistä heikkoutta, joka vähensi heidän mahdollisuuksiaan avioitua samalla kun aiheutti avun tarvetta.²³⁵

Nuorimmat leskistä alkoivat esiintyä köyhäinapuluetteloissa viisissäkymmenissään, kuten 48-vuotias Maria Matintytär Kattilajärveltä, 54-vuotias Kaisa Simontytär Pajulahdelta tai 55-vuotias Maria Reijontytär Luomajärveltä. On vaikea sanoa, miksi osa leskistä tarvitsi

²³⁴Jämsän srk:n vaivaskassan tilikirja 1778–1809; Jämsän srk:n haudattujen luettelo 1778–1825.

²³⁵Vielä 1700-luvulla ja 1800-luvun alussa lähes kaikki kynnelle kykenevät menivät naimisiin. Todennäköisin naimattomaksi jäämisen syy oli jokin fyysinen tai psyykkinen vamma tai heikkous. Losman 1987, s. 69, 77.

jo niin varhain köyhäinapua, tilikirjan lyhyet merkinnät eivät kerro siitä mitään. Osa heistä eli vielä pitkään, esimerkiksi Maria Matintytär kuoli 72-vuotiaana vuonna 1802 verensyöksyyn saatuaan köyhäinapua 24 vuoden ajan. Yleensä lesket kuitenkin kykenivät hankkimaan elantonsa melko korkeaan ikään tarvitsematta turvautua köyhäinapuun. Useimmiten leskinainen sai avustusta ensimmäisen kerran kuusissa-seitsemissäkymmenissä. Sen ikäisiä ja sitä vanhempia naisia oli köyhäinapua saavissa leskissä jo paljon. Liisa Heikintytär Kerkkolan Kontumäen torpasta sai vuonna 1780, ollessaan 69 vuotta, ensimmäisen kerran kirkonapua. Sofia Matintytär Ylä-Kelhästä 65 ja Kristiina Simontytär Honkalan kylästä 77-vuotias turvautuessaan ensimmäisen kerran köyhäinapuun. Harduksessa ilmeisesti loisena tai itsellisenä asunut vanhan sotilaan Juhon Åbergin leski Anna Antintytär sai ensi kertaa avustusta vuonna 1790 ollessaan 68; hänen miehensä oli kuollut edellisen vuoden keväällä. Joku saattoi olla jo hyvinkin korkeassa iässä saadessaan avustusta, kuten vuonna 1784 tileihin ilmestynyt, silloin 91-vuotias Maria Yrjöntyttä Lukkalasta.²³⁶

Kaikkia leskiä köyhyys ei uhannut samalla tavoin. Suurin yksittäinen kirkon köyhäinkassasta avustuksia saanut leskiryhmä olivat sotilaiden lesket. Vain harvoin entisiä emäntiä oli köyhäin avustusten saajina ja vielä harvemmin säätyläisiä. Pappien ja sotilasvirkamiesten lesket sen sijaan saivat avustuksia joskus.²³⁷ Tämä johtaakin kysymään, mikä erotti näitä leskiryhmiä toisistaan. Mistä saivat toimeentulonsa ne lesket, joita ei avustusten saajina näy ja miksi puolestaan toiset olivat alttiimpia hädälle ja köyhyydelle?

Vastauksen tarjoaa suhde kiinteään omaisuuteen, maahan. Entiset emännät saivat avustuksia köyhäinkassasta vain harvoin. Siitä, että näitä leskiä olisi ollut vain pieni osa kaikista leskinaisista, avustusten saajien vähäinen määrä ei johdu.²³⁸ Selitys epäsuhtaan löytyy siitä, että talonpojilla oikeus maahan, jolla he asuivat, ei liittynyt samalla tavoin miehen maasta riippumattomaan työpanokseen kuin papeilla, virkamiehillä tai sotilailla. Oikeus maahan säilyi suvulla, vaikka sen yksittäinen jäsen ei voinutkaan enää

²³⁶Jämsän srk:n vaivaiskassan tilikirja 1778–1809; Jämsän srk:n haudattujen luettelo 1778–1825.

²³⁷Pulma 1985, s. 57.

²³⁸Pulma 1985, s.57; Vertaa taulukko 4, s. 36.

työpanostaan antaa joko vanhuuden tai kuoleman vuoksi. Vaikka kruununtiloilla tila ja maa olivat kruunun, eivät talonpojan omistuksessa, ei näidenkään tilojen asukkaita vaihdeltu kovin usein, vaan käytännössä sama suku säilyi asuttamassa tilaa polvesta toiseen²³⁹. Sama maa elätti myös vanhukset, jotka eivät olleet enää työhön kykeneväisiä seuraavan sukupolven työpanoksen kautta.

Avustuksia eniten saaneet leskiryhmät, sotilaiden, pappien ja virkamiesten lesket, olivat sellaisten miesten leskiä, joiden suhde maahan ei ollut kovin kiinteä. Nämä miehet saivat toimeentulonsa ainakin osittain palkan muodossa ja heidän hallitsemansa kiinteä omaisuus oli myös palkan luontoista. Ruotsin armeija oli ruotuarmeija; tilat oli jaettu ruotuihin, joista kukin varusti aina sotilaan. Sotilaat saivat tärkeimpänä osana palkkaustaan viljeltäväkseen torpan jonkun heidät varustavan talan mailta, mutta oikeus torppaan oli sidoksissa sotilaspalvelukseen. Kun sotilas tuli liian vanhaksi ja raihnaiseksi palvelukseen ja hänen tilalleen ruotuun palkattiin uusi sotilas, hänen oli vaimoineen luovuttava torpasta. Jos sotilas kuoli, hänen leskensä oli tehtävä tilaa miehensä seuraajalle ja lähdeävä torpasta. Vaikka entisen sotilaan etuihin kuului joskus vanhan miehen tupa, jossa sotilas tai hänen leskensä sai asua sotilaspalveluksen jälkeenkin, oli sotilaiden leskien taloudellinen tilanne usein hankala ja epävarma.²⁴⁰ Heinäkuussa 1758 Gabriel Orren leski Leena Yrjöntyttä haki lääninkansliasta päätöstä siitä, että saisi asua sotilastorpassa seuraavaan Mikkelinpäivään saakka. Oikeus oli turvattu kuninkaallisella asetuksella, mutta lesken halusta saada henkilökohtainen päätös asiasta voi päätellä, että talonpojilla oli kiire saada hänet pois torpasta aikaisemmin. Kaapon torpan maille kylvämä vuoden sato oli leskelle tärkeä talvesta selviämiseen, mutta sotilaan varustaneet talonpojatkin olisivat mielellään nähneet sen aitoissaan.²⁴¹

Pappien ja virkamiesten palkkaus oli järjestetty samantapaisesti. Virkaan kuului palkkana tila, pappila tai virkamiehillä ja upseereilla puustelli. Kun palvelusuhde seurakuntaan tai kruunuun loppui, myös oikeus palkkatilaan menetettiin. Virkoihin liittyi kyllä eläke-etuja; sotilassääty sai 1750-luvulla oikeuden palkkansa suuruiseen eläkkeeseen ja papistolla oli

²³⁹Jutikkala 1958, s. 196, 294-295, 322, 329; Tommila 1959, s. 90.

²⁴⁰Niemelä 1990, s. 139, 148-155; Niemelä 1995, s. 219-220; Vilkuna 1999, s. 51.

²⁴¹Anders Johan Nodenskiöllin antama resoluutio 3.7.1758, Sm 141, 196v.

tapana jäädä eläkkeelle viimeistään 65-vuotiaana²⁴², mutta kun mies kuoli, leski jäi ilman toimeentuloa. Pappissäätyyn laskettavien miesten leskillä oli turvanaan armovuosijärjestelmä - kuolleen perhe sai nauttia virkaan kuuluvista palkkaeduista armovuoden ajan. Usein armovuoden päätyttyä seuraava viransaaja nai edeltäjänsä lesken, mutta milloin niin ei menetelty, oli lesken toimeentulo melko epävarmalla pohjalla ja seurauksena saattoi olla köyhyys.²⁴³

6 Leskinaisten sosiaalinen ja emotionaalinen todellisuus

6.1 Pojat, tyttäret, vävyt, langot ja miniät

Sosiaalisten suhteiden ja niiden muodostamien ihmissuhdeverkostojen merkitystä on alettu viime aikoina korostaa myös historiantutkimuksessa. Esimodernin ajan maalaisyhteisössä keskeisimmän osan näistä verkostoista muodostivat erilaiset sukulaisten väliset suhteet – sukusiteet olivat kiinteitä jo senkin vuoksi, että sosiaalinen ja maantieteellinen liikkuvuus olivat suhteellisen pieniä eivätkä näin ollen höllentäneet suuresti sukusiteitä. Toinen, edelliseen liittyvä syy oli se, että pienessä yhteisössä, jossa ihmiset pysyivät melko paikoillaan, yksinkertaisesti oli paljon sukulaissuhteita ihmisten välillä.²⁴⁴

Ikä ja sukupuoli määrittivät ihmisen sosiaalista piiriä. Leskinaisten elämää määrittävistä sosiaalisista siteistä keskeisimpiä olivat heidän ja seuraavan sukupolven edustajien väliset suhteet. Tärkeysjärjestyksessä ensimmäisenä olivat pojat, sillä he olivat naisen vanhuuden turva. Näin oli etenkin talonpoikaisväestön keskuudessa, jossa tila – tai kruununtiloilla viljelyoikeus – siirtyi perintönä ensisijaisesti vanhimmalle pojalle.²⁴⁵ Tyttäret siirtyivät avioituessaan useimmiten muualle asumaan ja pois äitien lähimmistä piiristä. Heille oli ensisijainen se sosiaalinen piiri, johon he aviomiehen myötä siirtyivät. Naimattomat tyttäret saattoivat kuitenkin olla tärkeitä leskinaisille, sillä vanhojen ja sairaiden ihmisten

²⁴²Sotilassäätyyn kuuluvien miesten, upseereiden, aliupseereiden ja sotilasvirkamiesten eläkkeen ehtona oli 30 vuoden palvelus täysi-ikäisenä (yli 20-vuotiaana). Vilkuna 1999, s. 49-50; Wirilander 1950, s. 231-239; Kääpä 1999, s. 32.

²⁴³Vainio-Korhonen 1998, s. 181; Widén 1988.

²⁴⁴Esimerkiksi Davis 1996; Levi 1992; Vainio-Korhonen 1998, s.159.

²⁴⁵Vilkuna 1996a, s. 76-77. Pojat nähtiin erityisen tärkeiksi juuri siksi, että he eivät avioituessaan siirtyneet toisen talon vaikutuspiiriin, vaan toivat morsiamensa kotiinsa. Jutikkala 1958, s. 337.

hoivaaminen kuului naisen sosiaaliseen rooliin. Vanha syytingillä oleva leski Kirsti Matintytär Kopisevasta anoi syyskäräjillä 1765, että hän saisi pitää luonaan palveluksesta vapaana tyttärensä piika Maria Tuomaantytären. Pyynnön – johon oikeus suostui – syynä oli se, että Kirsti oli niin sairaaloinen ja kykenemätön, että tarvitsi päivittäistä huolenpitoa ja hoitoa. Henkikirjoista vanhuksia ja sairaita hoitaneita naisia löytyy enemmänkin, esimerkiksi Ruotsulaan oli 1761 merkitty itsellinen Eeva, joka hoiti äitiään.²⁴⁶ Vanhuuden turvan kannalta oli olennaisinta se, että oli lapsia – poikia tai tyttäriä. Lasten olemassaolo oli erityisen tärkeää köyhemmälle väelle, jolla ei ollut maata, talonpoikaisvanhuksehan saattoivat tehdä syytinkisopimuksen vieraankin kanssa. Työkykynsä vanhuuden vuoksi menettäneellä itsellisellä ei ollut mitään tarjota elatuksen vastineeksi, mutta aikuisten lasten velvollisuuksiin kuului huolen pitäminen vanhemmistaan.²⁴⁷

Avioituneetkin tyttäret saattoivat olla keskeisessä roolissa lesken sosiaalisessa ympäristössä, sillä jos poikia ei ollut, tila siirtyi tyttären perintönä vävyn isännöitäväksi. Poikien puutteessa avioituneen tyttären kautta taloon tuleva vävy saattoi korvata pojan joissakin suhteissa – ei kuitenkaan emotionaalisesti. Samanlaista tunnesidettä vävyyn tuskin syntyi kuin omaan poikaan. Michelle kuuluvissa tehtävissä, kuten talon isännöinnissä, lesken vanhuuden turvaamisessa sekä talon – ja lesken – oikeudellisten asioiden hoidossa vävyt sensijaan korvasivat pojat hyvin. Langon rooli saattoi joissakin muistuttaa vävyn vastaavaa, sillä langot saattoivat toimia esimerkiksi leskien edustajina oikeudessa.²⁴⁸ Siskojen aviomiehinä langot olivat kuitenkin jo hiukan etäämmällä leskinaisten lähimmästä sosiaalisesta piiristä. Poikien korvikkeita he eivät olleet samalla tavoin kuin vävyt, sillä heidän keskeinen roolinsa liittyi lesken elämänvaiheeseen, jossa tämä oli suhteellisen nuori ja pojat ja tyttäret vielä alaikäisiä.

Anopin ja miniän suhteet eivät olleet useinkaan ongelmattomia. Useimmiten naisten väliset suhteet jäävät lähdeaineistossa piiloon, sillä niiden näyttämönä oli vain harvoin

²⁴⁶Jämsän kärjäkunnan tuomiokirja 26.2.1765, §12, 7.10.1765, §21; Jämsän henkikirjat 1761, VA 8334. Periaatteessa lähes kaikki aikuiset työkykyiset ihmiset olivat palveluspakon alaisia ja heidän oli otettava pesti piikana tai renkinä. Isacson 1997, s. 201; Jutikkala 1958, s. 236-237.

²⁴⁷Niemelä 1990, s. 155; Losman 1987, s. 62. Talonpoikaisyhteiskunnan normien mukaan aktiivisen sukupolven tuli huolehtia vanhuksista yhtä lailla kuin lapsistakin. Andersson-Flygare 1997, s. 197.

²⁴⁸Kts. asetelma 2, s. 60.

käräjätalo. Historiantutkijalle näkyviksi ongelmat tulivat vasta ilmentyessään sellaisilla elämäalueilla, jotka kuuluivat yhteisön oikeudellisen säätelyn piiriin. Lähinnä näin saattoi tapahtua silloin, kun molemmat naiset – sekä anoppi että miniä – olivat leskiä, muulloin pohjimmiltaan mahdollisesti anopin ja miniän väliset erimielisyydet ilmenivät äidin ja hänen poikansa välisinä. Ristiriitojen näkyminen tuomiokirja-aineistosta edellyttää lisäksi, että molemmat naiset olivat vielä aktiivisessa iässä ja kunnossa. Siksi jo muutamillakin esiin tulevilla riitaisilla suhteilla anopin ja miniän välillä on suuri todistusarvo.

Lokakuussa 1765 talonpojan leski Anna Markuntytär tuli käräjille vaatimaan poikansa Matti Simonpojan leskeltä Elina Juhontyttäreltä syytinkiä ja elatusta elinajakseen. Anna Markuntytär katsoi miniänsä olevan elatusvelvollinen, kun tämä kerran emännöi puolikasta Harduksen talosta, jonka Annan poika Matti oli saanut isänsä jälkeen. Elina Juhontytär kiisti valtuutettunsa välityksellä olevansa velvollinen elättämään anoppiaan. Harduksen talon jaosta oli näet kiistelty ja Anna Markuntytär oli vaatinut, että hänen toinen poikansa Risto saisi itselleen isännöitäväksi toisen puolen talosta. Anna ja Risto olivat saaneet tahtonsa läpi, sillä maaherran päätöksellä talo oli jaettu Riston ja Matin kesken. Siksi oikeus ei hyväksynyt Annan vaatimusta elatuksesta. Riitely ei suinkaan loppunut tähän, vaan erimielisyyksiä oli myös edellisen kesän sadosta sekä talonpaikasta – kuka saisi pitää itsellään vanhan ja kuka joutuisi muuttamaan. Lisäksi Elina syytti anoppiaan ja lankoaan siitä, että nämä olivat omineet itselleen muutamia Elinan miehen perintöön kuuluneita työkaluja ja juomatynnyrin. Anna ja Risto kiistivät syytökset ja Risto veljineen väitti puolestaan, että Elinalla oli samaisesta perinnöstä hallussaan heille kuuluvaa omaisuutta.²⁴⁹

Vaikka muutkaan talon ihmissuhteet eivät sopuisilta vaikuta, olivat Annan ja Elinan välit varsin riitaiset. Poika ja aviomies Matti Simonpoika oli eläessään ilmeisesti toiminut yhdistävänä lenkkinä naisten välillä niin, että samassa talossa asuminen oli pitkään mahdollista, vaikkeivat välit varmasti lämpimät olleetkaan.²⁵⁰ Näyttää kuitenkin siltä, että

²⁴⁹Jämsän kärjäkunnan tuomiokirja 10.10.1765, §100, §101, §102, §103, §104.

²⁵⁰Riidassa viinapannusta pappilan renkin Juho Antinpojan kanssa Matti Simonpoika edusti äitiään Anna Markuntytärtä ensimmäisellä kerralla ja Anna Markuntytär puhui itse toisella kerralla. Jonkinlainen yhteisymmärrys äidin ja pojan välillä siis vallitsi. Jämsän kärjäkunnan tuomiokirja 28.2.1761, §6, 22.10.1761, §73. Riidattomat heidänkään välinsä eivät kuitenkaan olleet, sillä helmikuussa 1764 kiisteltiin Annan miehen perinnöstä; torppari Juho Simonpoika

kun Matti Simonpoika kuoli, välit tulehtuivat pahemman kerran. Ehkä Anna Markuntyttären oli vaikea sietää sitä, että Harduksen talon toista puolta hallitsi vieras, ulkopuolinen tulokas – ei enää hänen poikansa, vaan tämän leski.

Maalaisyhteisössä oli yhtä aikaa voimassa kaksi keskenään osittain ristiriitaista hierarkiaa, joista molemmat saivat ilmaisunsa myös kolmisäätyopissa. Toisaalta sukupuolten välillä vallitsi hierarkkinen suhde, jonka mukaisesti mies oli avioliitossa naisen pää, toisaalta vaatimuksessa vanhempien kunnioittamisesta ja tottelemisesta ilmeni sukupolvien välinen hierarkia.²⁵¹ Nämä kaksi hierarkiaa tukivat joissakin ihmissuhteissa toisiaan (isän suhde lapsiinsa), mutta toisissa ne olivat ristiriitaisia ja vaihtelevasti toinen toistaan voimakkaampia. Sukupuolten välinen hierarkia mahdollisti sen, että pojat nuoremman sukupolven edustajina saattoivat hankaluuksitta toimia tilojen isäntinä ja olla hierarkkisesti äitiään korkeammalla. Sukupolvien välinen hierarkia vaikutti kuitenkin niin, ettei leskinaisille emännyydestä luopuminen aina ollut helppoa. Toivilan kylästä olevan Samuel Juhonpojan leski Liisa Samuelintytär halusi miehensä perintöä jaettaessa, että hänen tilan pitoa jatkava poikansa Erkki perisi hänen omaisuutensa hänen kuolemansa jälkeen säädyllistä hautausta ja sitä vastaan, että Liisa kuolemaansa saakka säilyttäisi emännyyden Simolan talossa. Liisa Samuelintyttären suunnitelmat eivät kuitenkaan toteutuneet, kun Erkki kuoli ennen häntä. Erkin leski, Liisan miniä Maria Hemmingintytär sai hallintaansa ja emännöitäväkseen toisen puolen talosta – Liisan toisen pojan hallussa olevassa puolikkaassakaan Liisa ei emäntänä saanut olla, vaan joutui käräjillä vaatimaan itselleen syytinkiä ja elatusta.²⁵²

Konfliktit anoppien ja miniöiden johtuivat osaltaan siitä, että sukupolvihierarkian mukaisesti anopin olisi kuulunut olla suhteessa se, jolla oli määräysvalta. Jos ja kun näin

veljensä Matin kanssa ja Annan lanko sotilaskorpraali Johan Jimselin väittivät, ettei Anna Markuntytär ollut ilmoittanut perunkirjoituksessa miehensä jälkeen kaikkia tämän rahoja. Jämsän kärjäkunnan tuomiokirja 22.2.1764, §90.

²⁵¹Kuoppala, s. 22-23, 30-31, 33-34, 50, 54; Wirilander 1974, s. 25-32, erityisesti s. 27.

²⁵²"...emot thet Erick åfre henne framdeles och til hennes dödedag, värdinneskapet på thetta Simola hemman behålla,...", Samuel Johanssonin perunkirjoitus 20.3.1760, Sm 142; Jämsän kärjäkunnan tuomiokirja 1.3.1765, §57, §67, 10.10.1765, §113. Haudattujen luettelossa Liisa Samuelintytär on tosin merkitty emännäksi. Jämsän srk:n haudattujen luettelo 23.3.1767. Kyseessä lienee kuitenkin virhe – tuomiokirjan tiedot ovat luotettavampia.

ei kuitenkaan ollut, saattoi se olla monesti katkera paikka vanhemman sukupolven edustajalle. Taustalla saattoi usein olla mustasukkaisuuttakin – olihan miniä "vienyt" anopiltaan – paitsi tietenkin pojan – myös tilaa yksin emännöidessään talon, johon vanhempi nainen oli vähintään tullut miniänä aikaisemmin tai joka saattoi olla suorastaan syntymäkoti.

6.2 Seksuaalisuus ja uudet avioliitot

Naishistoriassa leskiin on useimmiten liitetty nimenomaan taloudelliset kysymykset ja seksuaalisuuteen ja siveellisyyteen liittyvien asioiden on katsottu olevan enemmän naimattomia naisia koskettava asia. Kirkon oppien mukaan seksuaalisuus oli tiukasti avioliiton sisäpuolelle rajoitettua ja avioliiton ulkopuolinen seksuaalisuus oli myös maallisen lain vastaista. Myös lesket olivat siksi naisryhmä, jolla ei kirkon ja yhteiskunnan ihanteiden mukaan olisi saanut olla lainkaan sukupuolielämää. Naisen seksuaalisuus ei kuitenkaan hävinnyt, kun hänen miehensä kuoli. Monet naispuolisista leskistä olivat suhteellisen nuoria²⁵³, eikä kirkon tarjoama ihanne – hurskas ja miestään sureva leski – välttämättä ollut todellisuutta heidän kohdallaan vuosikymmeniäkin kestäneen leskeyden aikana. Vaikka tutkimuskirjallisuudessa ei liiemmin leskien luvattomaan seksuaalisuuden harjoitukseen viitatakaan, näyttää leskiä olleen salavuoteudesta syytetyistä naisista 1600-luvulla noin joka kahdeskymmenes.²⁵⁴ Jämsäläinen torpparin leski Maria Yrjöntyttä jäi kiinni luvattomista puuhista, kun heinäkuussa 1787 synnytti eloon jääneen tyttölapsen.²⁵⁵

Seksuaalisuuttaan leskinainen saattoi luvallisestikin vielä miehensä kuoleman jälkeen toteuttaa, sillä hän saattoi avioitua uudelleen. Siirtyminen uuden avioliiton kautta takaisin vaimon siviilissäytyyn teki seksuaalisuudesta taas sallittua. Huolimatta siitä, että lesket

²⁵³Vaikka leskeys ilmiönä yhdistettiin vanhuuteen. Oletuksena oli, että leski oli suhteellisen iäkäs, mikä näkyy esimerkiksi oikeuden kirjurin tekemistä virheistä: nuoret leskinaiset kirjattiin helposti ensin naimattomiksi.

²⁵⁴Aalto 1996, s. 71-90, 232-235. (Myös piiosta ja etenkin irtolaisista osa saattoi olla leskiä). 1600-luvun loppupuoliskolla Savo-Karjalassa, Pohjois-Pohjanmaalla ja Ala-Satakunnassa noin 5 % alioikeuksissa käsitellyissä salavuoteusjutuissa osallisina olleista naisista oli leskiä. Lisäksi itsellisnaisista (10 %) ja vailla tarkempaa määrettä olleista naisista (53 %) todennäköisesti osa oli leskiä. Mikäli 'piika' tarkoitti palkkapiikaa (kuten Pylkkänen arvelee olleen Lounais-Suomessa), saattoi piiosta (22 %) osa olla leskiä. Pylkkänen 1990, s. 368.

²⁵⁵Jämsän srk:n rikosilmoituksia, nro 30.

muodostivat oman, selvästi erottuvan ryhmänsä väestöstä, oli leskeys vain eräs vaihe kunkin yksilön elämässä – vaihe, joka saattoi päättyä joko uuteen avioliittoon tai kuolemaan²⁵⁶. Side entiseen aviomieheen ei suinkaan katkennut tämän kuollessa. Kyse oli moniulotteisesta suhteesta, jonka vaikutukset – taloudelliset, sosiaaliset, oikeudelliset ja emotionaaliset – eivät lakanneet olemasta, kun tämä kuoli. Näin leski säilyi "sen ja sen puolisona" miehensä kuoleman jälkeenkin, ei enää vaimon ominaisuudessa, vaan nyt lesken. Aviopuolisoiden välisen siteen säilyminen vaikutti yhteisön asenteisiin leskiä ja heidän toimintaansa kohtaan. Se määritteli niitä sopivuuden rajoja, jotka yhteisö leskien toiminnalle asetti ja vaikutti siten näkyvästi esimerkiksi leskinaisten uudelleen avioitumiseen.

On ilmeistä, että leskinaisten uudet avioliitot eivät olleet oikein hyväksytyjä. Sananlaskuissa varoiteltiin leskeä liehittelmästä, saatettiin sanoa vaikka *hullu leskelle lehuu, ennen naineelle nauraa*. Syytä varoiteluun olikin, sillä tiedettiin yleisesti, että *lieheellä on lesken mieli ja että leski on terävä toista miestä etsimään*²⁵⁷. Leskien ajateltiin olevan kovin miesten perään, eikä sitä pidetty suotavana. Sananlaskujen asenne leskien pyrkimyksiä kohtaan toisen sukupuolen suhteen oli varsin paheksuva. Paikallistason yhteisön normisto oli leskien avioitumisen suhteen yhteneväinen kirkon yhteiskunnallisen normiston kanssa, jonka mukaan lesken tuli pidättäytyä naimasta uudelleen. Myös vuoden 1734 laissa kosketeltiin kysymystä lesken uudelleen avioitumisesta. Laissa oli säädetty säädyllinen suruaika, jonka kulumista ennen ei saanut avioitua uudelleen. Tämän suruajan pituus oli naisilla vuosi, miehillä puoli vuotta. Erikseen oli vielä säädetty, että suruajan kuluessa kihloissa oleva pari ei saanut ilman vihkimistä muuttaa yhteen asumaan²⁵⁸.

Tärkeää huomata on se, että vaikka leskeys elämänvaiheena päättyikin uuteen avioliittoon ja naisesta tuli jälleen siviilisäädyltään vaimo, niin tavallaan nainen säilyi avioitumisensa jälkeenkin myös leskenä. Side aiempaan aviomieheen ei katkennut vaan säilyi ja niin nainen oli yhtä aikaa "sen ja sen leski" ja "sen ja sen vaimo". Ajatus havainnollistuu esimerkiksi kun käräjillä otti asiansa esille "talonpojan poika Matti Matinpöika, joka oli

²⁵⁶Leskeys saattoi olla joko lopullinen elämänvaihe tai siirtymävaihe kahden avioliiton välissä. Bringéus 1987, s. 262-263.

²⁵⁷Gananderin sanakirja, 'lehun', 'lieheellä' = leveällä, 'terävä' = näppärä, nopea.

²⁵⁸Ruotzin waldacunnan laki 1734, NK 12:3.

avioitunut edesmenneen talonpoika Juho Yrjönpojan lesken Maria Samuelintyttären kanssa²⁵⁹. Ensisijaisesti merkitsevä oli tietysti uusi avioliitto, sillä se määrätti naisen siviilisäädyn ja säädyn²⁶⁰, mutta avioliiton luoma side myös ensimmäiseen aviomieheen oli katkeamaton. Olihan avioliitolla muiden miehen kuoleman jälkeen säilyvien – taloudellisten ja oikeudellisten – seurausten lisäksi useimmiten myös varsin konkreettisia, eläviä ja hengittäviä "seurauksia", nimittäin avioliitosta syntyneet lapset. Leskinainen oli lähes poikkeuksetta paitsi leski, myös äiti ja anoppi. Lähimmälle piirille äidin uusi avioliitto oli hyvin henkilökohtainen asia. Suhtautumiseen vaikuttivat mahdollisesti hankalatkin taloudelliset järjestelyt ja pelko perintöomaisuuden hukkaamisesta, mutta myös mustasukkaisuus, hylkäämisen ja rakkauden menettämisen pelko.

Kaikesta huolimatta osa leskinaisista meni uudelleen naimisiin. Hierarkkisesti järjestyneessä yhteiskunnassa avioliitot noudattelivat säädynmukaisia rajoja kuin koko yhteiskunnallinen ajattelu. Yleensä aviopuoliso valittiin melko tarkasti oman sosiaalisen ryhmän sisältä – säätyläiset naivat säätyläisiä, talonpojat talonpojan tyttäriä ja vähäväkisemmät menivät naimisiin toistensa kanssa.²⁶¹ Samoja rajoja noudatettiin myös leskien solmimissa uusissa avioliitoissa. Mies- ja naispuolisten leskien uudelleenavioitumisessa oli huomattavia eroja. Sen lisäksi, että miehet menivät suhteellisesti huomattavasti useammin naimisiin uudelleen kuin naiset, niin myös uusissa aviopuolisoissa oli eroja. Vaikka sekä naiset että miehet leskinä avioituivat usein leskien kanssa, oli se selvästi yleisempää naisten kohdalla. Vuosisadan loppupuoliskolla, vuosina 1750–1800 avioituneiden jämsäläisten leskinaisten sulhasista noin 40 % oli leskiä, mutta leskimiesten morsiamista leskiä oli huomattavasti pienempi osuus, alle 30 %.²⁶²

Aikaisemmin naimattomista leskien sulhasista oli talonpoikia ja torppareita sekä erilaisia sotilashenkilöitä – sotilaita, reserviläisiä, rakuunoita tai vanhoja luopuneita sotilaita – molempia yli 40%. Talonpojat ja torpparit sisältyvät taulukossa 12 samaan sarakkeeseen, sillä 1700-luvun loppupuolella ryhmien välinen sosiaalinen etäisyys oli vielä hyvin pieni.

²⁵⁹"Bondesonens Mats Matsson, som trädt i gifte med afl Bonden Johan Jöransson Sipiläs Enka Maria Samuelsdotter...", 7.10.1765, §15.

²⁶⁰Ruotzin waldacunnan laki 1734, NK 9:1.

²⁶¹Mäkeläinen 1972, s. 90, Ylikangas 1968.

²⁶²Jämsän emäseurakunnan vihittyjen luettelot 1750–1800.

Oma lukunsa oli tietysti leskiruostinna Maria Grundströmin ja pitäjän uuden kirkkoherran, Carl Östbergin avioliitto. Papin lesken konservointi oli yleinen, mutta 1700-luvulla jo kritisoitu ja häviämässä ollut tapa, jossa seurakunnan uusi viranhaltija nai armovuoden jälkeen edeltäjänsä lesken²⁶³. Itsellisiä ja palkollisia oli leskien uusista aviopuolisoista ainoastaan muutama.

Taulukko 12. Leskinaisen kanssa vihityt naimattomat miehet Jämsässä 1750–1800²⁶⁴.

	1750–1759	1760–1769	1770–1779	1780–1789	1790–1800	yhteensä
kirkkoherra	1					1
talolliset ja torpparit	2	2	5	3	10	22
sotilaat	3	3	6	3	7	22
itselliset ja palkolliset	1		2		1	4
	7	5	13	6	18	49

Jämsä kuului Hämeen ratsuväkirykmentin alueeseen ja siksi pitäjässä olevista sotilaista suuri osa oli rakuunoita. He muodostivatkin leskien sulhasista suurimman yksittäisen ryhmän (14). Torppia alettiin suuremmissa määrin perustaa Jämsässä vasta 1700-luvun viimeisinä vuosikymmeninä, ja poikia torppareilla alkoi olla naimaiässä vasta vuosisadan lopulla. Vaikka torpparin poikia esiintyi leskinäisten uusina aviopuolisoina vasta 1780-luvulta eteenpäin, muodostivat he jo vuosisadan loppuun mennessä suhteellisen suuren ryhmän leskien sulhasista. Ensimmäisen avioliittonsa lesken kanssa solmivista oli torppareiden poikia seitsemän. Todennäköisesti heidän osuutensa joko kasvoi tai vähintään säilyi samalla tasolla 1800-luvulla. Vaikka talollisia ja torppareita oli sulhasmiehinä yhtä usein kuin sotilaita, jälkimmäisten osuus on silti nähtävä korostuneempana – olihan heitä pitäjän väestöstä huomattavan paljon edellisiä pienempi osuus. Vihkiluetteloon merkittiin naisen osalta vain siviilisääty, joten heidän sosiaalista asemaansa on vaikea tietää. Todennäköistä kuitenkin on, että monet heistä olivat sotilaiden leskiä, näillä kun oli usein tapana avioitua uudelleen. Sotilaanlesken elämän taloudellinen epävarmuus oli siihen vahva kannustin.²⁶⁵

²⁶³Pulma 1994, s. 43-45; Suolahti 1919, s. 84-89; Vilkuna 1999, s. 49; Widén 1988, erityisesti s. 33-116, 288, 295; Häggman 1994, s. 153-156.

²⁶⁴Jämsän emäseurakunnan vihittyjen luettelot 1750–1800.

²⁶⁵Oja 1954a; Aaltonen 1963, s. 24-25; Niemelä 1990, s. 155; Vuorimies 1989; Vuorimies 1990.

Taulukko 13. Leskinaisen kanssa vihityt leskimiehet Jämsässä 1750–1800²⁶⁶.

	1750–1759	1760–1769	1770–1779	1780–1789	1790–1800	yhteensä
talolliset ja torpparit	4	3	3	5	9	24
sotilaat	1			1	2	4
itselliset ja palkolliset			1	1	1	3
	5	3	4	7	12	31

Leskimiesten kanssa avioituneista leskinaisista selvästi useimmat menivät naimisiin talonpoikien kanssa – onpa sulhasmiesten joukossa yksi rusthollarikin. Sotilas, itsellinen tai palkollinen leskinaisen uusi aviopuoliso oli suhteellisen harvoin silloin kun oli leskimies. Lesket ja naimattomat miehet aviokumppaneina poikkesivat selvästi toisistaan. Ne leskinaiset, jotka avioituivat leskimiesten kanssa, saattoivat solmia sosiaalisesti varsin edullisenkin liiton.

Leskimiehen kanssa solmittu avioliitto oli ehkä yhteisön silmissä soveliaampi kuin avioliitto ennestään naimattoman kanssa; sulhasina olevien leskimiesten korkeampi sosiaalinen asema antaisi olettaa näin. Yhteisön alemmissa kerroksissa sosiaalisten normien sitovuus ei ollut niin vahva kuin ylemmissä kerroksissa – tai ehkä asia pitäisi pikemminkin ilmaista niin, etteivät sosiaaliset normit olleet yhtä tiukkoja. Erityisesti sotilaita on usein pidetty muita yhteiskunnan ryhmiä vapaampina normisidoksista. Eri yhteiskuntaryhmissä vallitsi erilainen suhtautuminen uudelleenavioitumiseen, säätyläiset noudattivat tiukempia rajoituksia myös avioliittoja solmiessaan. Leskiruustinnan ja uuden kirkkoherran avioliitto oli ainoa selvästi säätyläistöön kuuluvan leskinaisen solmima avioliitto.²⁶⁷ Leskiruustinnan ja uuden kirkkoherran avioliittoa lukuun ottamatta ennestään naimattomien miesten kanssa vihityt joutuivat leskimiesten kanssa avioituneita suuremmassa määrin tyytymään puolisoihin, jotka sijoituivat yhteisön sosiaalisessa portaikossa suhteellisen alas – erityisesti sotilaat ovat näitä.²⁶⁸ Torpparien ja talonpoikien pojat saattoivat – siitä huolimatta, että vihkiluetteloon merkitty statusta osoittava määre oli sama – olla käytännössä varsin erilaisessa sosiaalisessa asemassa. Oli varsin eri asia naida

²⁶⁶Jämsän emäseurakunnan vihittyjen luettelot 1750–1800.

²⁶⁷Säätyläistön parissa miehet avioituivat yleensä nopeasti uudelleen, mutta naisleskien avioliitot olivat harvinaisia. Häggman 1994, s. 84-85 ja 98, alaviite 162; Ylikangas 1968, s. 23-26; Vainio-Korhonen 1998, s. 144-159.

²⁶⁸Yleensäkin naisten avioliitot suuntautuivat sosiaalisesti alaspäin enemmän kuin miesten. Ylikangas 1968, s. 25; Tommila 1959, s. 294.

talonpojan nuorempi poika, joka ei perinyt tilaa, kuin vanhempi, josta tuli isänsä jälkeen talonpoika ja tilan isäntä.

Myös lesken ikä vaikutti epäilemättä sekä siihen, avioituiko hän uudelleen, että siihen, millaisen miehen kanssa hän avioitui. Vaikka puolisoitten väliset suuretkaan ikäerot eivät olleet harvinaisia, maaseudun väestön keskuudessa avioliitot solmittiin pääasiassa samaan ikäryhmään kuuluvien ihmisten välillä. *Vanha vanhahan vanuaa*²⁶⁹, tiesi sananlaskukin. Sama viisaus päti yleensä myös leskinaisiin. Taivalsalon torpassa pidettiin vuonna 1760 kahdet häät, joista molemmissa morsiamena oli leskinainen nimeltään Maria. Huhtikuussa meni naimisiin ennestään naimaton 30-vuotias torppari Matti Jaakonpoika viisi vuotta vanhemman Maria Tuomaantytären kanssa ja kaksi kuukautta myöhemmin, kesäkuussa, Matin leski-isä, jo 76-vuotias Jaakko Yrjönpoika 70-vuotiaan Maria Mikontytären kanssa. Kymmenen vuotta uutta aviomiestään vanhempi leskinainen saattoi olla, mutta sitä suurempi ikäero naisen hyväksi alkoi jo olla harvinainen. Vanhatkin naiset menivät melko usein uudelleen naimisiin, torpparin leski Helena Iisakintytär oli 57-vuotias avioituessaan kesäkuun alussa vuonna 1779 saman ikäisen entisen sotilaan Sauli Antinpoika Fogelbergin kanssa. Useimmiten uudelleen avioituva leskinainen oli kuitenkin nuorempi, noin kolmissa-neljissäkymmenissä, kuten Eeva Olavintytär, 32-vuotias leskinainen, joka meni toisena joulupäivänä 1756 naimisiin kymmenen vuotta iäkkäämmän talollisen leskimiehen Asemen Matti Yrjönpojan kanssa.²⁷⁰

6.3 Rakkaus ja menetyksen tuska

Historiantutkimuksessa on keskusteltu siitä, ovatko tunteet historiallisesti muuttumaton ilmiö. Esimerkiksi rakkauden on katsottu syntyneen vasta suhteellisen myöhään, romantiikan myötä 1800-luvulla.²⁷¹ On sanottu, että rakkaus on tuontitavaraa

²⁶⁹Vanuta / vanua = naida, mennä naimisiin. Gananderin sanakirja, 'wanun'.

²⁷⁰Vuorimies 1989; Vuorimies 1990; Jämsän srk:n vihittyjen luettelo 1750–1800, kuolleiden luettelo 1750–1820. Norjalaisen tutkimuksen mukaan nuoremmissa ikäluokissa sekä nais- että miespuoliset lesket avioituivat nopeasti uudelleen, mutta vanhemmilla leskillä sukupuolten ero oli selvä: yli 50-vuotiaat naiset eivät avioituneet juuri koskaan, vanhemmat miehet jatkoivat 70 ikävuoteen saakka. Sogner&Sandvik 1989, s. 459. Jämsäläiset ja keskisuomalaiset lesket eivät kuitenkaan sen paremmin aina menneet nopeasti uusiin naimisiin kuin lopettaneet uudelleen avioitumista 50 ikävuoden jälkeen.

²⁷¹Karlsson 1987, s. 34-35.

suomalaisessa talonpoikaiskulttuurissa ja nähty esimodernin ajan maalaistalous pelkästään taloudellisena tai yhteisön toimintaa jäsentävänä yksikkönä.²⁷² Huolimatta siitä, että talon väkeen kuului usein miehen, vaimon ja lasten lisäksi paljonkin muita ihmisiä, palvelusväkeä ja mahdollisesti loisia, talouden rakenteen pohjana oli aviopari, miehen ja naisen liitto. Talonpoikaisessa parinmuodostuksessa on katsottu olleen kysymys lähinnä välttämättömän työvoiman hankkimisesta talouteen – tilan ylläpitoon tarvittiin sekä isännän että emännän työpanosta ja siksi avioliitot perustuivat pikemmin taloudellisiin kuin emotionaalisiin seikkoihin.²⁷³ Jos kyseessä olisi ollut näin puhtaasti taloudellinen toimi, jossa tunteilla ei ollut suurtakaan osuutta, niin miksi esimerkiksi Hopsun Kaisa Matintytär ei mieluummin mennyt itse naimisiin kuin naittanut tytärtään?²⁷⁴ Halukkaan aviokumppanin löytäminen Kaisalle itselleen olisi varmasti ollut helpompaa kuin 12-vuotiaalle tyttärelle Eevalle; olisihan Kaisa Matintyttären aviomiehestä tullut isäntä saman tien, kun kotivävyksi otetun miehen piti odottaa isännyyttä vuosia.

Mistä tällainen näkökulma on tutkimukseen syntynyt? Tutkimuksessa käytettyjen lähteiden luonne on vaikuttanut varsin vahvasti tutkijoiden näkemyksiin. Esimodernin ajan maalaisyhteisöön kuuluvista ihmisistä kertovat lähteet ovat kaikki hallinnon synnyttämiä; kirkollisetkin lähteet ovat syntyneet maallisen esivallan käskystä, ihmisten rekisteröimistarkoituksessa. Hallintoa kuitenkin kiinnostavat lähinnä yhteisön taloudelliset ja järjestyksen ylläpitoon liittyvät asiat. Näin ollen lähteiden välittämä kuva vääristyneesti korostaa näitä puolia maalaisyhteisön elämästä ja puolet, jotka eivät olleet valtiollisen, kirkollisen tai paikallisen hallinnon kiinnostuksen kohteina jäävät piiloon²⁷⁵. Koska hallinto oli luonteeltaan rationaalista ja järjestykseen pyrkivää, esittävät hallinnon luomat lähteet säädellyn yhteisön samanlaisena – säännönmukaisena, järkevänä ja rationaalisena. Kyseessä on siis pikemminkin lähteiden luoma harhakuva kuin menneisyyden todellisuus.

²⁷²Apo 1995, s. 54-55; Pylkkänen 1994; Sjöberg 1996, s. 370, alaviitteessä: "...att hushållet inte bara var en produktionsenhet utan också en disciplinerande organisation." Kursivointi minun.

²⁷³Aalto 1996, s. 30-37, erityisesti s. 31; Frykman & Löfgren 1979, s. 76; Ylikangas 1968. Myös päinvastaisia näkemyksiä on toki esitetty ja korostettu aviopuolisoiden välillä vallinnutta emotionaalista lämpöä. Esimerkiksi Karlsson 1987, s. 38-43; Losman 1987, s. 64.

²⁷⁴Katso s. 39-40, 78-80.

²⁷⁵Nenonen 1995 viittaa samaan ongelmaan: "Vanhemman ajan historian tutkimuksen perusongelmia on se, miten kansanomaisen kulttuurin piirteet voidaan löytää silloin, kun lähteet ovat yksinomaan esivallan, hallinnon ja hallitsijoiden tarpeiden ja tavoitteiden synnyttämät", s. 150.

Kun ihmisten sanavarastoon kuului sellaisia ilmauksia kuin *kulta*, *kultasirkkuseni* ja *kultamuruinen* ja tunteisiin liittyviä sanontoja, kuten *hepo hellä varsallensa*, *ukko hellä akallensa*²⁷⁶, on selvää, etteivät ne olleet tyhjää täynnä – hellittelysanat ja sanonnat olivat kielellinen vastine jollekin ei-kielelliselle. Emootiot olivat olemassaolevaa todellisuutta myös esimodernin ajan maalaisihmisille.

Vahva konstruktivismi, joka olettaa tunteiden olevan konstruoituja ja historiallisesti muuttuvia ei ilmeisesti ole kestävä kanta. Toisaalta olisi kovin uskaliaista ja vastoin laajaa todistusaineistoa väittää, että tunteet ovat säilyneet samanlaisina vuosisadoista toisiin. Ratkaisun täytyy olla näiden ääripäiden välissä – ja sellaisen tarjoaakin konstruktivismi lievemässä muodossaan: Rakkauden kulttuuriset ilmenemis- ja tulkintamallit ovat konstruoituja, mutta itse tunne ei. Toisin sanoen pohjimmiltaan sama tunne voi näyttäytyä monin erilaisin kasvoin kulttuurikontekstista riippuen²⁷⁷.

Kun tunteet ovat niitä asioita, jotka hallinnon synnyttämässä historiankirjoituksen lähteistössä jäävät lähes täysin näkymättömiin, ja kun talonpoikaiset ihmiset eivät vielä 1700-luvun lopulla tavanneet ilmaista itseään kirjallisesti²⁷⁸ – eikä tutkijan käytettävissä siis ole tutkittavien tuottamaa lähdemateriaalia, joka kertoisi sisältäpäin heidän tavastaan jäsentää maailmaa – niin onko kyseessä täydellinen tutkimuksellinen umpikuja? Eikö esimodernin ajan talonpoikaisväestön tunteista löydy vihjeitä mistään?

Eräs paikka²⁷⁹, josta voi ryhtyä etsimään merkkejä ihmisten tunteista, on käytössä ollut virsikirja. Kirkko ei ollut pelkästään maallisen hallinnon käsikassaranaan käyttämä organisaatio, vaan sillä oli myös omia päämääriä. Se oli kiinnostunut ihmisen sielusta ja sen autuudesta. Kirkko pyrki olemaan läsnä jokaisessa ihmisen elämän tilanteessa. Näin

²⁷⁶Gananderin sanakirja, 'kulda', 'kulta sirkkunen', 'kuldamuruinen', 'hellä'.

²⁷⁷Esimerkiksi Orvar Löfgren muotoilee vastaavan ajatuksen: "Kärleken existerade i bondesamhället, men knappast kärlekskulturen." Löfgren 1979, s. 77.

²⁷⁸Joskin talonpojat alkoivat pitää vähäisessä määrin päiväkirjoja jo 1700-luvulla, tuli se yleisemmäksi vasta 1800-luvulla. Lisäksi talonpoikien pitämien päiväkirjojen luonteen vuoksi niistä ei ole mahdollista juuri tunne-elämää jäljittää. Talonpojat tekivät merkintöjä työstä, säästä ja ihmisten tapaamisista ja yhteenvedot ja kommentit ovat päiväkirjoissa harvinaisia. Liljewall 1995, s. 31, 35-36. Talonpojista ja tunteista puhuttaessa päiväkirjat eivät siis ole hedelmällinen lähde.

²⁷⁹On muitakin mahdollisuuksia. Arne Jarrick on käyttänyt lähteinä kirkollisia oikeuslähteitä eli tuomiokapitulien pöytäkirjoja, joista kirjoittaa: "Det är tydligen där man ska söka efter den folkliga kärlekskulturen." Jarrick 1997, s. 7-20, lainaus s. 12.

ollen kirkon oli otettava ihmiset huomioon kokonaisvaltaisina olentoina, joilla oli myös tunteita. Ihmisten kärsimys oli otettava huomioon ja pyrittävä myötäelämään surussa ja kärsimyksessä. Vuoden 1701 suomalainen virsikirja sisälsikin erilaisiin elämän vaikeuksiin avuksi tarkoitettuja virsiä, muiden muassa osaston *leskien ja orpolasten valitusvirsiä*. Osastoon kuului kolme virttä, joista yksi oli arkkivirsi²⁸⁰. Ero sen ja kahden muun virren välillä on selvä; siitä puuttuu kokonaan opettavainen raamatunhistoriallinen aines, jota kahdessa muussa valitusvirressä on runsaasti ja se on otteeltaan subjektiivinen, ihmisen tunteita ja sisäistä maailmaa kuvaava:

1. *Murhettani koska muistelen, Eläissäni tässä ilmas', Itkupisaroiita pyyhiskelen; Sillä suuressa olen vaivassa, Jonka kuolema on päälleni tuonut, Puolison minulta pois ottanut, Jättäin minut leskeks' köyhäks'.*

2. *Kuinka olen surullinen Jälkeen tain lankeemuksen, Sydämeni on murheellinen, Kohdannut ahdistuksen; Kuin lintu oksallaan yksinänsä Visertää surkealla äänellä Niin itken minä myös vaikeasti.*²⁸¹

Arkkivirren ilmaukset ovat kyllä hiukan kömpelöitä, mutta silti sanoista välittyvä aito suru ja tuska puolison kuolemasta. Kirjoittaja kuvaa syvää surua, joka on muuttanut koko emotionaalisen maailman synkkäsävyyseksi, niin ettei elämässä tunnu olevan jäljellä mitään iloa: *Riemuni on murheeksi muutettu, Ilo minulle itkuksi kääntynyt, Ahdistus päälleni tuotettu, Oikeus vääryydeksi vääntynyt: Murhe sydämen särkee, Suru sen sisällä kulkee, Ah onnetonta aikaa!*²⁸²

Näin syvässä surussa olevaa ihmistä on ympäristön vaikea lohduttaa. Surun kanssa saattoi helposti jäädä yksin. *Apua ehkä etsin ihmisiltä, Suvulta, tuttavilta täällä, Kuitenkin saan kuulla jokaiselta Kovuutta koko maan päällä. En löydä turvaa kestäkään, Enkä lohdutusta yhdestäkään; Kaikki ovat minua vastaan.*²⁸³ Syvästi surevaa ihmistä on vaikeaa ymmärtää ja lohduttaa. Syvä suru saattoi saada ihmisen keskittymään tuonpuoleisiin asioihin

²⁸⁰ Arkkiveisut ja -virret olivat painoarkista taitetussa vihkosessa julkaistuja tuttuun säveleeseen tehtyjä lauluja tai virsiä ja sekä säätyläistön että rahvaan kulttuuria vielä 1700-luvulla. Niinimäki 1998, s. 36-38. Kun arkkivirsi otettiin virsikirjaan, voi sen olettaa olleen suosittu virsi ja katsoa siten sen heijastaneen ihmisten tuntemuksia.

²⁸¹ Vuoden 1701 suomalainen virsikirja, virsi 330: suomalainen arkkivirsi vuodelta 1683, virsikirjaan 1685.

²⁸² Vuoden 1701 virsikirja, virsi 330.

²⁸³ Vuoden 1701 suomalainen virsikirja, virsi 330.

maanpäällisten sijasta – osittain ehkä siksi, että surevaa ihmistä ei välttämättä pyrittykään ymmärtämään, vaan häneen suhtauduttiin ehkä kärsimättömästäkin. Tuhahdus *immen itkut, lesken lenget (huokaukset), ei miehen parrattoman*²⁸⁴ pyrki ensisijaisesti opettamaan pojalle miehistä käytöstä – mies ei itke – mutta samalla se sisälsi arvotuksia; itkeminen ja sureminen oli heikkojen puuhaa. Kirkko pyrki tarjoamaan yksin jätetyille surevalle taivaallista lohdutusta: *Mutta kuitenkin tässä suuressa surussa, Virvoittakaamme itsemme visusti, Että Jesus Christus Orpoja auttaa, piinansa kautta, Leskein murheen iloksi muuttaa*²⁸⁵. On selvää, että tavallisen kansan käytössä oli runsaasti käsitteitä, jotka sisälsivät erilaisia tunnelatauksia – ja se on riittävä todiste sille, että ihmisen emotionaalisuus ei ole muutaman viime vuosisadan aikana kehittynyt piirre, vaan emotionaalinen puoli oli myös niissä tavallisissa maaseudun ihmisissä, joiden on usein ajateltu olleen täysin taloudellisen (tai talonpoikaisen) rationaliteetin ohjaamia.

Joskus – kylläkin harvoin – kirjuri saattoi jättää kirjattavansa kääntämättä virkakielelle ja silloin hallinnon kielen alle tavallisesti jääviä asioita voi olla luettavissa asiakirjoista; ihmisten oma ääni kuuluu lähteissä tavallista paremmin. Näin kävi helmikuussa 1758, kun Mattilan rälssitalon lampuoti Erkki Mikonpojan jäljiltä pidettiin perunkirjoitusta. Leski oli tavan mukaan se henkilö, jonka kertoman perusteella kuolleen omaisuus kirjattiin ylös. Sen vuoksi lesken piti valallisesti vakuuttaa ilmoittaneensa kaikki omaisuus. Maria Matintytärkin vannoi valan ja – poikkeuksellista kyllä – kirjuri lakkasi kesken kaiken kääntämästä Marian sanoja kolmanteen persoonaan: "Että minä, kaiken sen omaisuuden, joka minulta edesmenneen rakkaan (kära) miehen kuoleman aikaan, meidän asumukseemme on ollut, olen nyt oikein esittänyt ja ilmoittanut, haluan minä vaatimuksesta vahvistaa Valalla."²⁸⁶

²⁸⁴Gananderin sanakirja, 'impu', 'lenges'.

²⁸⁵Vuoden 1701 virsikirja, virsi 331: Laurentius Petri Aboicus, virsikirjaan 1674.

²⁸⁶'Kära' merkitsee myös 'hyvää'; itse asiassa 'meidän asumuksemme' kuulostaa vakuuttavammalta yhteisyyden tunteen osoitukselta. Perunkirjoissa on usein omaisuuden arvion ja mahdollisen jaon jälkeen kirjattuna ylös perillisten tekemiä sopimuksia tms. olosuhteita selventäviä lausuntoja sekä omaisuuden luettelointia varten ilmoittaneen (yleensä lesken) vala, jolla hän vahvisti, ettei ollut jättänyt omaisuudesta osaa ilmoittamatta. Yleensä ne – kuten kaikki viralliset tekstit – kirjattiin kuitenkin kolmannessa persoonassa – tässäkin tapauksessa kirjuri aloitti siten. Koko leski Maria Matintyttären sanoma kuuluu seuraavasti: "Änckan Maria Matsdotter förklarade sig nögd, att uppå förmyndarens och dess Swärsons begiäran, denne nu upptecknade ock värderade ägendomen uti dess om wärdat tagan så länge hon med sine barn uti bort kan åtsämjas, men i annor händelse, sade hon, så skall dett som nu befinnes mig ock mina Barn imellan gienast stå skiftas; hwilcket uppå begiäran anteknades.

On tietysti eri asia, merkitsivätkö emotionaalisia latauksia sisältävät käsitteet 1700-luvun lopun ihmiselle samoja asioita kuin meille. Vaikka 'kära' tarkoitti myös 'hyvää', on Marian valassaan käyttämien ilmausten sisältämä emotionaalinen lämpö ja aviopuolisoiden välillä vallinnut yhteisyyden tunne ilmeinen – yhteinen koti oli 'meidän asumuksemme'. Tavallisesti käytetyn erittäin muodollisen ja jäykän virkakielen keskellä ilmausten todistusarvo on suuri. Käsitteiden mahdollisesta muuttuneesta sisällöstä huolimatta ajan ilmaukset tuntuvat puhuvan meillekin tutuista asioista, *suuresta surusta* kärsivä saattoi olla *mielellä suruisella sangen*. On myös helppo ymmärtää, millaiseen syvään surun kokemukseen viittaavat *surusta sumeammat hetket*. Toisaalta surusta puhuttiin varsin usein selvästi uskonnollisessa sävyssä. Sureva oli *syntejänsä katuva, sydämestä sureva*, ihminen joka *suri synteinsä yli*. Suru ja suruttomuus olivat vastakkaisia käsitteitä, joista edellisellä oli sekä maallisia että uskonnollisia merkityksiä, mutta jälkimmäinen oli puhtaasti uskonnollinen termi; *lihallsessa suruttomuudessa* eläville piti *saarnata parannusta*. Uskonto hyväksyi ihmisen surun – jota lähimmät eivät välttämättä aina ymmärtäneet – ja teki siitä normin; suru ja katumus yhdistyivät uskonnollisessa heräämisessä, ja ihminen lakkasi olemasta *suruton syntinen*. Syntejään katuvalle oli olemassa lohtua tuskaansa, sillä olihan Kristus *suruisten syntisten, lohduttaja murheellisten*²⁸⁷. Ei ihme, jos miestään surevat lesket kääntyivät uskonnon puoleen lohdutusta saadakseen.

7 Leskeyden monet kasvot

Jokaisen leskinaisen elämäntilanne oli yksilöllinen ja ainoalaatuinen. Erilaiset sosiaaliset ja taloudelliset olosuhteet, sattuma ja omat elämänvalinnat erottivat heitä toisistaan. Silti on mahdollista löytää erilaisia institutionaalisia, taloudellisia, sosiaalisia ja emotionaalisia tekijöitä, jotka yhdistivät erilaisia leskiä ja vaikuttivat tavalla tai toisella – jos ei kaikkien, niin ainakin monien – leskien elämään. Leskelle asetetut yhteiskunnalliset normit ja uskonnolliset ihanteet olivat universaaleja ja koskettivat kaikkia leskinaisia samalla tavoin.

Att jag, all den ägendom, som wid mig afledne kiära mans timade död, uti vårt Boo, befunnit, nu richteligen framlaggt och upgifwit, will jag wid på fordran med liflig Ed bestyrcka." Erich Michelssonin perunkirjoitus 9.2.1758.

²⁸⁷Gananderin sanakirja, 'sumia', 'suru', 'suren', 'surewa', 'suruinen l. surullinen', 'surutoin', 'suruttomuus'.

Yhteiskunnan kahdesta virallisesta tahosta kirkko oli valtiota lähempänä tavallista kansaa ja sen normisto oli kokonaisvaltaisempi, tarkoitettu kattamaan kaikki elämänalueet. Kirkon ihanteen mukaisesti leskinaisen tuli olla ihanteellinen ja hurskas hahmo, pidättäytyä avioitumasta uudelleen ja toimia esikuvana aviovaimoille.

Valtio oli kiinnostunut säätelemään lähinnä yhteiskunnan taloudellisia ja järjestyksen pitoon liittyviä asioita. Leskinaisen itsenäiset toimintaoikeudet oikeudellisissa asioissa olivat luettavissa laista käänteisesti – laissa ei asetettu naiselle leskenä rajoituksia. Sen sijaan laki säänteli hänen suhdettaan omaisuuteen ja lapsiinsa. Itseään ja omaisuuttaan koskevissa asioissa hänen oikeutensa olivat verrattavissa mieheen, mutta suhteessa lapsiinsa hänen viralliset toimintavaltuutensa olivat rajoitetummat. Lastensa holhoojana ja tyttäriensä naittajana leskiäiti ei toiminut yksin, vaan joko miehensä sukulaisten tai määrätyn holhoojan kanssa. Jos hän avioitui uudelleen, hän menetti holhoojuuden kokonaan. Kirkon ja valtion normistot olivat kuitenkin vielä 1700-luvun lopulla varsin yhteenkietoutuneita, mikä tulee harvinaisen selvästi näkyviin tarkasteltaessa lain määrittämiä holhoojan velvollisuuksia, jotka sisälsivät omaisuuden ja oikeudellisten asioiden hoidon lisäksi velvollisuuden kasvattaa holhottava jumalaapelkääväksi, kunnialliseksi ja ahkeraksi kristityksi.

Leskeys ilmiönä esimodernissa yhteiskunnassa oli varsin vahvasti sukupuolisidonnainen. Valtaosa leskistä oli naispuolisia – 1700-luvun puolivälissä ainoastaan joka kymmenes leski oli mies. Vuosisadan kuluessa kohti loppuaan tilanne tasoittui hiukan, niin että joka viides leski oli miespuolinen. Leskinaisten huomattavasti suurempaan osuuteen vaikuttivat monet tekijät. Ensinnäkin naisten keskimääräinen elinikä oli korkeampi kuin miesten, toiseksi naiset avioituivat nuorempina kuin miehet. Kun todennäköisesti pidempään elävä nainen meni naimisiin itseään muutaman vuoden vanhemman miehen kanssa, oli todennäköistä, että leskeksi jäävä osapuoli liitossa oli nainen. Kolmas samaan suuntaan vaikuttava tekijä oli se, että leskimiehet avioituivat uudelleen selvästi useammin kuin leskinaiset.

Naispuoliset lesket olivatkin maaseudulla merkittävän kokoinen ihmisryhmä. 1700-luvun puolimaissa heitä oli noin 7–8 % väestöstä. Vuosisadan vaihdetta kohti heidän osuutensa väestöstä väheni niin, että 1770-luvulta eteenpäin kolme jämsäläistä sadasta oli leskinaisia.

Heidän lukumääränsä ei kuitenkaan pienentynyt, vaan ryhmän suhteellisen osuuden pieneneminen johtui valtaisasta väestönkasvusta, joka kosketti Jämsää samalla tavoin kuin koko valtakuntaa 1700-luvun loppupuoliskolla. Leskiä oli eniten yhteisön ylimmissä ja alimmissa kerroksissa, säätyläisissä sekä itsellisissä ja loisissa. Säätyläisten suhtautuminen naisten uudelleen avioitumiseen oli kielteisempää kuin yhteiskunnan alempien ryhmien. Kaikkein köyhimmillä taas ei ollut aina mahdollisuksiakaan avioitua uudelleen. Talonpoikaisväestöstä leskinaisia oli huomattavasti pienempi osa.

Leskien toiminta käräjillä oli lähes yksinomaan taloudellista luonteeltaan. Talouden korostuneisuus leskinaisten käräjätoiminnassa kuvastaa kuitenkin vähintään yhtä paljon – ellei enemmän – itse käräjien luonnetta 1700-luvulla kuin leskien elämässä keskeisiä asioita. Kun käräjät olivat yhteisön taloudelliseen sääteilyyn keskittynyt elin, oli luonnollista, että talous korostui myös leskien toiminnassa. Monet leskien oikeuteen tuomat asiat keskittyivät ensinnäkin erilaisiin vanhuuteen tai miehen kuolemaan liittyviin seikkoihin. Perintö ja syytinki olivat taloudellisesti ensisijaisen tärkeitä asioita monen lesken elämässä ja niitä koskevia asioita käsiteltiin runsaasti myös käräjillä. Lesket, jotka ovat perintö- tai syytinkiasioissa käräjillä eivät useinkaan esiinny käräjillä yleensä kovin monta kertaa. Toisen suhteellisen suuren ryhmän leskien oikeudellisesti säädellyistä asioista muodostivat erilaiset tilojen hallintaan liittyvät asiat. Talon yksin emännöimiseen liittyvissä asioissa toimineet lesket olivat ilmeisen ylikorostuneesti esillä käräjäpöytäkirjojen, tuomiokirjojen muodostamassa lähdeaineistossa. Etenkin ne säätyläistöön kuuluvat leskinaiset, jotka hallitsivat maaomaisuutta itsenäisesti, esiintyivät käräjillä erittäin usein. Heidän asiansa veivät myös varsin paljon aikaa. Ne käsiteltiin tavallista perusteellisemmin, mikä kuvastaa paitsi säätyläisten nauttimaan korkeaa statusta ja heidän oikeudenkäyntiensä suurempaa ammattimaisuutta, myös maahan ja sen hallintaan liittyneiden asioiden sääteilyn keskeisyyttä käräjäinstituution toiminnassa. Suuren maaomaisuuden hallintaan liittyvät kysymykset nähtiin tärkeiksi. Vuosisadan loppua kohden oikeudellinen toiminta kokonaisuudessaan alkoi muuttua yhä ammattimaisemmaksi ja koulutettuja edustajia – jo oikeastaan asianajajia – käytettiin yhä useammin. Kun vuosisadan puolivälin tienoilla asianajajia oli lähinnä säätyläisillä ja joskus talonpoikaisilla miehillä, oli 1780-luvulla jo talonpoikien ja jopa torpparien leskillä asianajajia.

Pitäjän naisista leskiä esiintyi käräjillä määräänsä nähden paljon. Heidän suhteellisen vilkas esiintymisensä käräjillä on kuitenkin nähtävä pikemminkin käräjien luonteen ja yhteisön sukupuolittain määräytyneen sosiaalisen rakenteen kuin lain suomien erikoisoikeuksien seurauksena. Naimattomia naisia ja vaimoja ei nimittäin estetty toimimasta itsenäisesti oikeudessa 1700-luvullakaan. Kun käräjät säätelivät pääasiassa taloudellisia asioita ja taloudelliset asiat kuuluivat ensisijaisesti miehille, esiintyivät naiset – niitä leskiä lukuun ottamatta, joilla oli runsaasti tilan hallintoon liittyviä asioita hoidettavanaan – oikeudessa vähemmän.

Leskenä naisen taloudellinen asema saattoi olla hyvin monenlainen. Leskeyteen liittyi suuri köyhyyden riski ja kirkon köyhäinavun saajista melkoinen osa oli leskinaisia. Aviomies merkitsi naiselle turvaa ja suojaa ja miehen puuttuminen turvattomuutta ja suojattomuutta. Nuoremmat leskinaiset kykenivät elättämään itsensä, mutta vanhana, sairaana ja raihmaisena tilattomaan väestöön kuuluva leski joutui helposti yhteisön hyväntahtoisuuden varaan. Hänestä tuli pitäjän varoilla elätettävä ruotuköyhä. Toisaalta lesken taloudellinen asema saattoi muodostua vahvaksikin, sillä leskellä oli mahdollisuus hallita omaisuuttaan yksin, jota ei lain mukaan ollut muilla naisilla. Leskinainen saattoi toimia suurenkin tilan yksin asioista vastuussa olevana ja päättävänä emäntänä, isännän korvaajana. Osa leskinaisista oli taloudellisesti turvattuja, eläkkeelle emännyydestään vetäytyneitä syytinkiläisiä. Se, millaiseksi naisen taloudellinen asema hänen leskeydyttyään muodostui, riippui pääasiassa siitä, mihin sosiaaliseen ryhmään hän aviomiehensä mukana kuului. Talonpoikaistoon ja säätyläisiin kuuluville naisille oli avoinna mukavien eläkepäivien mahdollisuus syytinkiläisenä, jonka elatuksesta poika tai vävy – joskus harvoin myös tytär tai miniä – huolehti. Samoilta leskille oli mahdollista myös korvata miehensä tämän kuoleman jälkeen ja emännöidä tilaa isännän sijaisena – tehtiinkö tilalla näin, riippui lähinnä lesken ja hänen lastensa iästä sekä lesken omasta halusta. Maalaisyhteisön vähäosaisempien miesten vaimot olivat myös leskenä köyhimpiä; ne, joilla ei ollut maata turvanaan, tulivat toimeen niin kauan kuin olivat nuoria ja työtäpelkäämättömiä.

Sukusiteiden muodostama verkosto määritteli vahvasti myös leskinaisten toimintamahdollisuuksia ja elämäntulkua. Etenkin vanhemmanpuoleisten leskien keskeisimmät sosiaaliset suhteet olivat heidän ja heidän lastensa välisiä – tärkeitä olivat

toki myös suhteet lasten aviopuolisoihin. Tärkeimpiä ainakin talonpoikaisten leskien näkökulmasta olivat suhteet poikiin – erityisesti vanhimpaan poikaan, joka yleensä jatkoi kotitilan viljelyä vanhempiensa jälkeen. Pojat olivat naisen vanhuuden turva. Myös tyttäret olivat vanhalle leskelle hyviä olemassa, sillä kun leski tuli niin vanhaksi ja heikoksi, että tarvitsi jatkuvaa huolenpitoa ja apua päivittäisissä toimissaankin, olivat tyttäret niitä, jotka äitejään hoitivat. Jos talonpoikaisleskellä ei ollut yhtään poikaa, korvasi pojan usein taloudellisessa mielessä vävy. Vanhin tyttäristä peri silloin tilan ja hänen aviomiehensä muutti taloon huolehtimaan tilan isännyydestä ja siihen liittyvistä velvollisuuksista, esimerkiksi vanhanemännän elatuksesta. Pojattomuus ei vielä merkinnyt turvatonta vanhuutta, mutta lapsettomuus merkitsi.

Niillä leskillä, jotka menivät uudelleen naimisiin, muodostui myös suhde uuteen aviomieheen ja sen luomat olosuhteet ja siteet olennaisiksi elämää määrittäviksi tekijöiksi. Suurin osa heistä oli nuoria tai keski-ikäisiä, mutta ikä ei ollut este avioliitolle, sillä vanhatkin leskinaiset saattoivat astua alttarille kuulemaan papin aamenta. Näin oli siitä huolimatta, että yhteisön – ja ehkä erityisesti lähimmän piirin – suhtautuminen leskien uudelleen avioitumiseen noudatteli kirkon kielteistä suhtautumistapaa. Leskinaisten uudelleen avioitumiseen suhtauduttiin ilmeisen paheksuvasti. Toista – tai kolmatta – avioliittoaan solmiva nainen meni todennäköisemmin naimisiin leskimiehen kanssa kuin vastaavassa tilanteessa oleva mies leskinaisen. Uusi avioliitto leskimiehen kanssa oli ymmärrettävämpi kuin ennestään naimattoman kanssa solmittu liitto ja leskien kanssa avioituneiden liitot olivat sosiaalisesti varsin edullisia. Ne naislesket, jotka menivät naimisiin poikamiehen kanssa, naivat useimmiten sotilaita sekä talollisten ja torpparien poikia. Avioliitot solmittiin pääasiassa samaan ikäryhmään kuuluvan miehen kanssa.

Maalaisyhteisön ihmisten tunne-elämän tutkiminen on vaikeaa. Ihmisten suullisesta itseilmaisusta ei ole jäänyt historiantutkimukselle lähteitä ja vielä 1700-luvulla paikallisyhteisön toiminnasta syntyneet kirjalliset dokumentit liittyvät valtaosin erilaisiin taloudellisiin, oikeudellisiin ja hallinnollisiin tarkoituksiin. Niiden kieli on virkakieltä ja sisältö julkinen, mikä tekee niistä lähes toivottoman lähteen tunteita tutkittaessa. Siksi historiantutkimuksessa on pitkään katsottu tunteiden olemassaolokin epäilyksenalaiseksi. Kaikesta huolimatta erilaisten emootioiden olemassaolo esimodernin ajan maalaisihmisen elämässä on selvää. Hellyys ja ilo, suru ja tuska olivat käsitteinä olemassa ja todellisia

myös menneisyyden ihmisille. Joskus ne pilkahtavat lyhyeksi hetkeksi myös tutkijan näkyviin jäykän virkakielen koukeroiden alta. Lesken tunteet, suru, ikävä ja yksinäisyys rakkaan miehen kuoleman jälkeen saivat ilmaisunsa myös virsien sanoissa. Uskonto pyrki tarjoamaan surevalle leskelle lohdutusta ylhäältä.

Virallinen ja staattinen valta on huomattavan paljon helpommin havaittavaa kuin epävirallinen ja dynaaminen valta. (Kts. kaavio 1, s. 4). Edellinen liittyy erilaisiin virallisiin yhteiskunnallisiin järjestelmiin, kuten lakeihin ja siitä säilyy helpommin ja enemmän dokumentteja. Epävirallinen valta, joka ilmenee ainoastaan käytännön toiminnassa, arkipäivän tasolla, on vaikeampaa hahmottaa lähteistä. Jotain siitä voi lukea lähteiden rivien välistä, mutta suoraan siitä ei puhuta.

Kaavio 4. Lesken vallat.

	Virallinen valta				Epävirallinen valta		
	Kolmisäätyoppi		Laki		Vaikuttaminen		
					lapset	— alue —	itse
Säätyläisleski		Emännän lainattu "isäntävalta"	N	H	↓	Koko pitäjä	↓
	T		A	O	V		M
	V		I	L	A		V
	O						A
Talonpoikais- leski	A	Emännän lainattu "isäntävalta"	T	H	L	Oma talonpoikaistila	A
	T		T	O	T		H
	H		A	O	A		L
	E						D
	L		J	J			I
Torpparin leski	M	Emännänsä torpassa	A	A	L	Torpan piiri	N
	P		N	N	A		L
	M						A
	I				P		I
	I						N
Itsellisleski	E	—	V	V	S	Oma itsellis- tai syytinkimökki, aitta, huone tai nurkka	U
Syytinkiläis- leski	N		A	A	I		U
	E		L	L	I		D
	N		T	T	N		E
Leski			A	A	↓	Oma mökki, aitta, huone tai nurkka	↓
ruotuköyhänä						Tilapäinen asunto – siirtyminen talosta taloon	T

Yhteiskunnallista ajattelua leimasi vielä 1700-luvullakin voimakas hierarkkisuus. Ollessaan isännän sijaisena taloudessa leskinainen oli kolmisäätyopin hierarkkisen maailmankuvan valtarakenteessa niin korkealla kuin maalaisnainen saattoi päästä.

Talouden isännän valta oli virallista, yhteiskunnan normien legitimoimaa valtaa. Se saattoi, päinvastoin kuin vaikutusvalta, saada myös pakkovallan piirteitä, sillä isännällä oli kotikurioikeus taloutensa muihin jäseniin nähden. On vaikea tietää, missä määrin isännän sijaisina toimineilla emännillä oli tilan taloudellisen hallinnan lisäksi isännälle kuuluvaa auktoriteettia. Ne lesken lähipiiriin kuuluvat miehet, joiden etujen tiellä naisen käyttämä hallintavalta oli, pyrkivät ainakin joskus kyseenalaistamaan sen.

Leskeys antoi naiselle virallista valtaa myös silloin, kun siihen ei liittynyt tilan hallintaa, sillä hän oli lastensa holhooja ja tyttäriensä naittaja. Lapsiinsa leskinaisella oli melkoisesti valtaa, erityisesti tyttäriinsä. Dynaamisesti ymmärrettyä valtaa saattoi olla muillakin naisilla, paljonkin mahdollisuuksia vaikuttaa ympäristöönsä. Lesken valta isännän sijaisena ja lastensa suhteen oli naiselle poikkeavaa, sillä se oli yhteiskunnan virallisen hallintokoneiston takaamaa. Silti se jäi leskien elämässä vasta toissijaisesti vaikuttavaksi tekijäksi, sillä monta leskinaisen sosiaalista ja taloudellista asemaa koskevaa ehtoa oli jo täyttynyt, jos hänestä miehensä kuoleman jälkeen tuli tilan itsenäinen emäntä. Vain harvoilla oli mahdollisuus tilan hallintaan ja useimmat heistäkin halusivat siitä luopua. Olennaisinta mahdollisuuden kannalta oli, että leskinainen kuului joko säätyläistöön tai talonpoikaistoon, mutta myös lasten iällä oli merkitystä. Useimmiten talonpoikaistilaa emännöi nainen, jolla oli nuoria lapsia. Säätyläisnaiset sen sijaan säilyttivät ratsutilojensa emännyyden yleensä vanhoinkin. Alempiin sosiaalisiin kerroksiin kuuluvien leskinäisten hallussa olevat torpat ja asumukset eivät tuoneet samanlaista valtaa mukanaan; torpan emännästä voidaan vielä puhua, mutta useimmiten leskenä hän oli taloutensa ainoa aikuinen työntekijä. Mäkituvan tai itsellismökin asukasta ei emännäksi voi edes nimittää.

Vaikutusvaltaa kasautui omaisuuden hallinnan, keskeisen aseman taloudessa (emännöisyys) ja sosiaalisessa verkostossa (äiti) kautta. Myös vaikutusvalta oli suurimmillaan yhteisön yläkerroksissa, säätyläislesket saattoivat olla koko pitäjänkin mittakaavassa vaikutusvaltaisia hahmoja. Vaikutusvallan piiri kapeni tultaessa sosiaalisessa ryhmityksessä alaspäin. Itsellisen leskellä tai ruotuköyhällä oli sanomista vain vähäisellä alueella, omassa aitassaan, mökissään tai nurkassaan – kaikilla ruotuköyhillä ei edes vaatimatonta omaa tilaa ollut, sillä he saattoivat siirtyä talosta toiseen, tilapäisestä asumuksesta toiseen. Kun aineelliset ja sosiaaliset resurssit olivat pienet, olivat myös vaikutusvalta omiin lapsiin ja valinnan mahdollisuudet omassa elämässä pienet. Silti

täysin vailla valtaa eivät olleet edes ne vanhat ja raihnaiset leskinaiset, jotka eivät tulleet toimeen ilman tyttären päivittäistä huolenpitoa; hekin saattoivat vähintään heittäytyä hankaliksi.

Olivatko lesket sitten työn otsikon mukaisesti jälkeen jätettyjä? Toisaalta kysymykseen voidaan vastata myöntävästi. Ihmiset itsekin jakoivat uskonnon käsityksen avioparin suhteesta, jonka mukaan aviopuolisot olivat Jumalan yhdistämät – siis yhdistetyt pyhällä, purkamattomalla tavalla – ja kumpikin aviopuolisoista oli siis oikeastaan vain parin puolikas. Leskeytyminen usein pitkäänkin kestäneen avioliiton jälkeen ja puolison kuoleman aiheuttama suru saattoivat aiheuttaa yksin- ja jälkeenjäämisen tunteen – aviopuolisohan oli jo edeltä siirtynyt tuonpuoleiseen. Toisaalta samaan kysymykseen on vastattava myös kieltävästi, sillä leskeytyminen saattoi tapahtua hyvinkin nuorena. Se ei tietenkään välttämättä vähentänyt puolison kuolemasta tunnettua surua, mutta antoi toki paljon aikaa toipua surusta. Kun leskeysaika saattoi olla hyvinkin pitkä, siitä suuri osa ehti olla aktiivista elämää. Lesket eivät viettäneet loppuelämänsä odotellen, että pääsisivät miehensä jälkeen. Etenkin nuoren leskinaisen elämässä oli vielä paljon tehtävää, päivittäinen lasten hoito, mahdollisen tilan hoito ja elannon hankkiminen itselle ja lapsille veivät aikaa ja ajatuksia. Myös vanhemmilla leskinaisilla oli paljon jäljellä elämässä, lapset, naapurien ja pitäjän väen muodostama sosiaalinen verkosto. Leskeys ei sen paremmin nuorilla kuin vanhoillakaan leskinaisilla jäänyt aina lopulliseksi, vaan oli naisen elämässä usein vain siirtymävaihe – leskeyden jälkeen löytyi uusi aviopuoliso.

LÄHTEET

1. Alkuperäislähteet

Arkistolähteet

Kansallisarkisto (VA)

Sääksmäen kihlakunnanoikeus:

–Jämsän kärjäkunnan tuomiokirjat 1761–1774 ja 1783–85:

Niteet Sm 121–126a (ES 3462–3465). mf JyHL.

–Ylimääräiset käräjät 1724–1770:

Nide Sm 127 (ES 3466). mf JyHL.

–Sääksmäen tuomiokunnan perunkirjat 1737–1796:

Niteet Sm 138–153 (ES 3618–3630). mf JyHL.

Uudenmaan ja Hämeenlinnan läänin läänintilit:

–Jämsän henkikirjat 1761–1766:

Niteet VA 8334 (ES2607), VA8338 (LT769), VA8341 (LT770), VA8344 (LT770), VA8348 (ES2608), VA8353 (LT771–LT772). mf JyMA.

Jyväskylän maakunta-arkisto (JyMA)

Jämsän kirkonarkisto:

–Kastettujen, vihittyjen ja haudattujen luettelot 1707–1800.

(TK452–453). <http://www.genealogia.fi>.

–Penkkijärjestys 1763.

–Rikosilmoituksia 1726–1830. (TK458).

–Vaivauskassan tilikirja 1778–1809.

–Väkilukutaulukot 1749–1801.

Painetut ja sähköisesti julkaistut alkuperäislähteet

Gananderin sanakirja. Christfrid Ganander, Nytt Finskt Lexicon. Toim. Liisa Nuutinen. SKS:n toimituksia 676. Hämeenlinna 1997.

Gezeliuksen katekismus. Gezelius, Johannes vanh., Yxi paras lasten tawara. Turusa:

prändätty Petar Hannuxen pojalta, 1666. Helsingin yliopiston kirjaston Helmi tietokanta, <http://hul.helsinki.fi/~muisti/helmi.html>

Ruotzin waldacunnan laki hyväxi luettu ja watan otettu Herrain Päiwillä Wuonna 1734. Pränttijn annettu GEORG SALONIUXelda/ Cuning. howrätin Actuariuxelda omalla culutuxella, Wuonna 1759. TURUSA, Präntätty DIRECTEURildä ja Cuningalliselda kirjanpräntäjäldä Suuren=Ruhtinanmaasa Suomesa, JACOB MERCKELLildä. Näköispainos. WSOY, Porvoo 1984.

Vanha virsikirja. Vuoden 1701 suomalainen virsikirja. Toimittanut sekä johdannon ja selitykset laatinut Tauno Väinölä. Kirjaneliö, Helsinki 1995.

Lähdejulkaisut

Vuorimies 1989. Vuorimies, Heikki, Jyväskylän seudun ruotusotamiehet vuodesta 1710 Ruotsin valtakauden loppuun. Jyväskylä.

Vuorimies 1990. Vuorimies, Heikki, Laukaan ruotusotamiehet vuodesta 1710 Ruotsin valtakauden loppuun. Jyväskylä.

Vuorimies 1994. Vuorimies, Heikki, Keski-suomalaisia perukirjoja 1700-luvulta. I:1. Sääksmäen tuomiokunnan suur-jämsäläisiä perukirjoja vuosilta 1738–1796. Jyväskylä 1995. Toinen painos.

2. Kirjallisuus

Aalto 1996. Aalto, Seppo, Kirkko ja kruunu siveellisyyden vartijoina. Seksuaalirikollisuus, esivalta ja yhteisö Porvoon kihlakunnassa 1621–1700. Bibliotheca Historica 12. SHS, Helsinki.

Aaltonen 1963. Aaltonen, Esko, Väestö ja yhteiskunta. Teoksessa Suur-Jämsän historia III. Suur-Jämsän historia uuden ajan alusta 1860-luvulle III. Hämeenlinna.

Alapuro 1994. Alapuro, Risto, Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890–1933. Hanki ja jää, Helsinki.

Andersson 1995. Andersson, Hans, Genus och rättskultur. Kvinnliga brottslighet i stormaktstidens Stockholm. Historisk Tidskrift 1995:2.

Andersson 1996. Andersson, Gudrun, Myndig eller omyndig? Kvinnans rättsliga ställning under stormaktstiden. Teoksessa Granström, Andersson, Jansson, Oja, Kvinnorna och

- rätten. Från stormaktstid till rösträttsstrid. Hallgren&Fallgren Studieförlag AB. Uppsala.
- Andersson 1997.** Andersson, Gudrun, Kvinnans underordning: axiom eller öppen fråga? Historisk Tidskrift 1997:3.
- Andersson 1998.** Andersson, Gudrun, Tingets kvinnor och män. Genus som norm och strategi under 1600- och 1700-tal. Studia Historica Upsaliensia 187. Uppsala.
- Andersson&Ågren 1996.** Andersson, Gudrun ja Ågren, Maria, Kvinnor och ägendom under tidigmodern tid – forskningsläge och forskningsstrategier. Scandia 1996:1, s. 25-53.
- Andersson-Flygare 1997.** Andersson-Flygare, Iréne, Gård, hushåll och familj jordbruk. Teoksessa Larsson, Bengt M. P., Morell, Mats, Myrdal, Janke (red.), Agrarhistoria. Lts Förlag, Stockholm.
- Annars 1965.** Humanitet och rationalism. Studier i upplysningstidens strafflagsreformer – särskilt med hänsyn till Gustav III:s reformlagstiftning. Skrifter utgivna av Institutet för rättshistorisk forskning. Serien I. Rättshistoriskt bibliotek, Tionde bandet. Lund.
- Apo 1995.** Apo, Satu, Naisen väki. Tutkimuksia suomalaisen kansanomaisesta kulttuurista ja ajattelusta. Hanki ja jää. Helsinki.
- Beckmann 1989.** Beckmann, Svante, Sorterad makt. Teoksessa Petersson, Olof (red.), Maktbegreppet. Carlssons, Helsingborg.
- Blomstedt 1963.** Blomstedt, Yrjö, Henkilötietoja Suur-Jämsän vakinaisesta papistosta v:een 1867. Teoksessa Suur-Jämsän historia III. Suur-Jämsän historia uuden ajan alusta 1860-luvulle. Hämeenlinna.
- Bringéus 1987.** Bringéus, Nils-Arvid, Livets högtider. Lts förlag, Stockholm.
- Bull 1986.** Bull, Ida, Enkers levebrød i et førindustrielt bysamfunn. Historisk tidsskrift for Norge 1986:3.
- Carlsson 1977.** Carlsson, Sten, Fröknar, mamseller, jungfrur och pigor. Ogifta kvinnor i det svenska ståndssamhället. Studia Historica Upsaliensia 90. Uppsala.
- Davis 1996.** Davis, Natalie Zemon, Sosiaal historian haasteet. Teoksessa Matkoja moderniin. Toim. Marjatta Rahikainen. Historiallinen Arkisto 107. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Degerman 1997.** Degerman, Henrik (toim.), Suomen ritariston ja aatelin kalenteri 1998. Ritarihuonejohtokunnan toimeksiannosta. Espoo.
- Edgren 1997.** Edgren, Monika, Makt, sexualitet och våld. Lagen, rätten och det sociala livet genom ett våldtäktsmål i Helsingborgs kämnärsrätt 1821. Scandia 1997:2.
- Gaunt 1983.** Gaunt, David, Familjeliv i Norden. Malmö.

- Ginzburg 1992.** Ginzburg, Carlo, *The Cheese and the Worms. The Cosmos of a sixteenth-century miller.* Penguin Books, England.
- Halijoki 1988.** Halijoki, Juha, *Uskottu mies ja edunvalvonta. Tutkimus holhouslain mukaisista uskotuista miehistä ja niiden suhteesta eräisiin muihin edunvalvontamuotoihin.* Lakimiesliiton Kustannus, Helsinki.
- Halila 1985.** Halila, Aimo, *1600-luvun mittoja ja painoja. Tietoisu teoksessa Suomen historia 3. Suomi suurvalta-aikana.* Weilin+Göös, Espoo.
- Harnesk 1990.** Harnesk, Börje, *Legofolk. Drängar, pigor och bönder i 1700- och 1800-talens Sverige.* Acta Universitatis Umensis. Umeå Studies in the Humanities. Umeå.
- Helminen-Nordberg 1963.** Helminen-Nordberg, Helmi, *Henkinen kansankulttuuri. Teoksessa Suur-Jämsän historia III. Suur-Jämsän historia uuden ajan alusta 1860-luvulle.* Hämeenlinna.
- Hyvärinen 1996.** Hyvärinen, Matti, *Vallan retorinen konstruointi. Teoksessa Kari Palonen & Hilka Summa (toim.), Pelkkää retoriikkaa. Vastapaino, Tampere.*
- Häggman 1994.** Häggman, Kai, *Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa. Historiallisia Tutkimuksia 179. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.*
- Hämäläinen 1993.** Hämäläinen, Erkki J., *Talohaltijaluettelot sukututkimuksen apuneuvoina. Julkaisussa Suomen sukututkimusseuran vuosikirja 43. Suomen sukututkimusseura, Pieksämäki.*
- Högnäs 1938.** Högnäs, Hugo, *Sytning och arvslösen i den folkliga sedvänjan uti Pedersöre- och Nykarlebybygden 1810–1914.* Åbo.
- Hörsell 1983.** Hörsell, Ann, *Borgare, smeder och änkor. Ekonomi och befolkning i Eskilstuna gamla stad och Fristad 1750–1850. Studia Historica Upsaliensia 131. Uppsala.*
- Isacson 1997.** Isacson, Maths, *Jordbrukare och jordbruksarbetare. Teoksessa Larsson, Bengt M. P., Morell, Mats, Myrdal, Janke (red.), Agrarhistoria. Lts Förlag, Stockholm.*
- Jacobsen 1991.** Jacobsen, Grethe, *Kommentar til Hilde Sandvik. Historisk Tidsskrift för Norge 1991:2.*
- Jarrick 1997.** Jarrick, Arne, *Kärlekens makt och tårar. En evig historia. Norstedts, Stockholm.*
- Jutikkala 1932.** Jutikkala, Eino, *Läntisen Suomen kartanolaitos Ruotsin vallan viimeisenä aikana I–II. Historiallisia tutkimuksia XV, 1–2. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki.*
- Jutikkala 1957.** Jutikkala, Eino, *Väestö ja yhteiskunta. Teoksessa Hämeen historia II:1.*

Hämeen historia noin vuodesta 1540 vuoteen 1721. Hämeenlinna.

Jutikkala 1958. Jutikkala, Eino, Suomen talonpojan historia. Toinen, uudistettu painos. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.

Jutikkala 1959. Jutikkala, Eino (toim.), Suomen historian kartasto. 2. uudistettu painos. Suomen Tiedettä N:o 2. WSOY/ Suomalainen tiedeakatemia. Porvoo–Helsinki.

Jutikkala & Nikander 1945. Jutikkala, Eino ja Nikander, Gabriel (toim.), Suomen kartanot ja suurtilat III. Kustannusosakeyhtiö Kivi, Helsinki.

Karlsson 1987. Karlsson, Gunnel, Den svårfångade kärleken. Om kvinnorna, kärleken och samhället. Teoksessa Kyle, Gunhild (red.), Handbok i svensk kvinnohistoria. Carlsson, Malmö.

Karonen 1994. Karonen, Petri, Kämnerinoikeudet Suomen kaupungeissa suurvalta-ajan alkupuolella (noin 1620–1660). Studia Historica Jyväskyläänsia 48. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.

Katajala 1994. Katajala, Kimmo. Nälkäkapina. Veronvuokraus ja talonpoikainen vastarinta Karjalassa 1683–1697. Historiallisia Tutkimuksia 185. SHS, Jyväskylä.

Korhonen 1989. Korhonen, Pekka, Vallan sanat. Rauhantutkimus 1989:3.

Koskimies 1962. Koskimies, Y. S., Kruunun hallinto ja oikeudenhoito. Valtiopäiväedustus. Teoksessa Suur-Jämsän historia II. Suur-Jämsän historia uuden ajan alusta 1860-luvulle. Hämeenlinna.

Koskimies 1966. Koskimies, Y. S., Hallinto ja oikeuslaitos. Teoksessa Hämeen historia 3:1. Vuodesta 1721 noin vuoteen 1870. Toim. Jutikkala, et. al. Hämeen heimoliitto. Karisto, Hämeenlinna.

Kuoppala 1963. Kuoppala, Jussi, Suomen papisto ja työväenkysymys 1863–1899. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 65. Helsinki.

Kuusanmäki 1962. Kuusanmäki, Lauri, Kirkko ja seurakunta. Teoksessa Suur-Jämsän historia II. Suur-Jämsän historia uuden ajan alusta 1860-luvulle. Hämeenlinna.

Kääpä 1999. Kääpä, Katariina, Upseereita, laivanrakennuttajia ja valtiopäivämiehiä. Aatelisen Carpelan-suvun elämää säätyvallan murenemisen alkumainingeissa 1700-luvun jälkipuoliskolla. Julkaisematon Suomen historian pro gradu–työ Jyväskylän yliopistossa. Tutkielmanpankissa: <http://docuweb.jyu.fi>

Le Roy Ladurie 1984. Le Roy Ladurie, Emmanuel, Montaillou, ranskalainen kylä 1294–1324. Suom. Marja Itkonen-Kaila. Otava, Keuruu.

Letto-Vanamo 1991. Letto-Vanamo, Pia, Tuomioistuinmenettelyn historiaa – Rahvaan

oikeudenkäytöstä valtiolliseen prosessiin. Teoksessa Letto-Vanamo, Pia (toim.), Suomenoikeushistorian pääpiirteet. Sukuvallasta moderniin oikeuteen. Gaudeamus, Jyväskylä.

Letto-Vanamo 1989. Letto-Vanamo, Pia, Suomalaisen asianajolaitoksen synty ja varhaiskehitys. Oikeushistoriallinen tutkimus. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A:81. Vammala.

Levi 1992. Levi, Giovanni, Aineeton perintö. Manaajapappi ja talonpoikaisyhteisö 1600-luvun Italiassa. Suom. Kaisa Kinnunen ja Elina Suolahti. Tutkijaliitto, Helsinki.

Liljewall 1995. Liljewall, Britt, Bondevardag och samhällsförändring. Studier i och kring västsvenska bondedagböcker från 1800-talet. Avhandlingar från Historiska institutionen i Göteborg nr 10. Göteborg.

Losman 1987. Losman, Beata, Kvinnoliv på landet. Teoksessa Kyle, Gunhild (red.), Handbok i svensk kvinnohistoria. Carlsson, Malmö.

Luukko 1954. Luukko, Armas, Elinkeinot. Teoksessa Suur-Jämsän historia I. Suur-Jämsän historia uuden ajan alusta 1860-luvulle I. Forssa.

Löfgren 1979. Löfgren, Orvar, Känslans förvandling: Tiden, naturen och hemmet iden borgerliga kulturen. Teoksessa Frykman, Jonas & Löfgren, Orvar, Den kultiverade människan. Skrifter utgivna av Etnologiska sällskapet i Lund 11. Stockholm.

Matero 1996. Matero, Johanna, Tieto. Teoksessa Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen. Toim. Anu Koivunen ja Marianne Liljeström. Vastapaino, Tampere.

Manninen 1985. Manninen, Merja, Naiset suomalaisessa kaupunkiyhteisössä 1700-luvulla. Tutkimus oululaisten naisten elämästä 1721–1809. Painamaton Suomen historian lisensiaatintutkimus, Helsingin yliopiston Historian laitos.

Manninen 1994. Manninen, Ari T., Petäjaveden historia. Jyväskylä.

Muir & Ruggiero 1994. Muir, Edward & Ruggiero, Guido, Johdanto teokseen Muir & Ruggiero (eds.) History from Crime. Selections from Quaderni Storici. Transl. by Corrada Biazzo Curry, Margaret A. Gallucci and Mary M. Gallucci. Baltimore.

Moring 1994. Skärgårdsbor. Hushåll, familj och demografi i finländsk kustbygd på 1600-, 1700- och 1800-talen. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 145. Helsingfors.

Mäkelä 1989. Mäkelä, Anneli, Suvusta perheeseen – Satakunnan ja Karjalan naisen asema 1500-luvulla. Suomen Historiallinen Seura, Historiallisia Tutkimuksia 151. Helsinki.

Mäkeläinen 1972. Mäkeläinen, Eva-Christina, Säätyläisten seuraelämä ja tapakulttuuri 1700-luvun jälkipuoliskolla Turussa, Viaporissa ja Savon kartanoalueella. Historiallisia

Tutkimuksia 86. SHS, Helsinki.

Nenonen 1995. Nenonen, Marko, Noituus ja idän mies. Noitavainojen erityisluonne Viipurin Karjalassa. Teoksessa Manaajista maalaisaateliin. Tulkintoja toisesta historian, antropologian ja maantieteen välimaastossa. Tietolipas 140. Toim. Kimmo Katajala. Jyväskylä 1995.

Niemelä 1990. Niemelä, Jari, Tuntematon ruotusotilas. Ruotsinajan lopun ruotuarmeijan miehistön sosiaalinen ja taloudellinen asema Satakunnassa. Historiallisia Tutkimuksia 157. SHS, Jyväskylä.

Niemelä 1995. Niemelä, Jari, Ruotuarmeijan merkitys 1700-luvun suomalaisessa yhteiskunnassa. Teoksessa Niemelä (toim.), Niin tuli sota maahan! Sotien ja sotalaitoksen vaikutus suomalaiseen yhteiskuntaan. Juhlakirja: Jussi T. Lappalainen 60 v. 23.10.1995. Turun Historiallinen Arkisto 49. Turun Historiallinen Yhdistys, Turku.

Niinimäki 1998. Niinimäki, Pirjo-Liisa, Arkkiveisut lehdistön edeltäjinä Suomessa 1600- ja 1700-luvuilla. Tiedotustutkimus 1998:1.

Norrman 1993. Norrman, Ragnar, Konserverade änkor och kvinnor på undantag. Prästänkornas villkor i Uppsala stift 1720–1920. Uppsala.

Oja 1954a. Oja, Aulis, Asutuksen vaiheet. Teoksessa Suur-Jämsän historia I. Suur-Jämsän historia uuden ajan alusta 1860-luvulle I. Forssa.

Oja 1954b. Oja, Aulis, Tilusten omistus. Teoksessa Suur-Jämsän historia I. Suur-Jämsän historia uuden ajan alusta 1860-luvulle I. Forssa.

Peltonen 1992. Peltonen, Matti, Santenan manaaja. Esipuhe teokseen Levi, Giovanni, Aineeton perintö. Manaajapappi ja talonpoikaisyhteisö 1600-luvun Italiassa. Tutkijaliitto, Helsinki.

Peltonen 1996. Esipuhe teokseen Ginzburg, Carlo, Johtolankoja. Kirjoituksia mikrohistoriasta ja historiallisesta metodista. Suom. Aulikki Vuola. Gaudeamus, Tampere.

Petersson 1989. Petersson, Olof (red.), Maktbegreppet. Carlssons, Helsingborg.

Pitkänen 1988. Pitkänen, Kari, Väestöntutkimus ja yhteiskunta. Suomalaisen väestöntutkimuksen historia 1700-luvulta noin vuoteen 1950. Suomen väestötieteen yhdistyksen julkaisuja 11. Helsinki.

Pleijel 1951. Pleijel, Hilding, Från hustavlans tid. Kyrkohistoriska folkklivsstudier. Lund.

Poppius 1954. Poppius, Liisa, Suur-Jämsän talojen isännät ja emännät 1539–1860. Teoksessa Suur-Jämsän historia I. Suur-Jämsän historia uuden ajan alusta 1860-luvulle I. Forssa.

- Pulma 1985.** Fattigvård i frihetstidens Finland. En undersökning om förhållandet mellan centralmakt och lokalsamhälle. Historialliska Tutkimuksia 129. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki–Jyväskylä.
- Pulma 1994.** Pulma, Panu, Vaivaisten valtakunta. Teoksessa Jaakkola, Pulma, Satka, Urponen, Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia. Sosiaaliturvan keskusliitto, Helsinki.
- Pylkkänen 1990.** Pylkkänen, Anu, Puoli vuodetta, lukot ja avaimet. Nainen ja maalaistalous oikeuskäytännön valossa 1660–1710. Lakimiesliiton kustannus, Helsinki.
- Pylkkänen 1991a.** Avioliiton historiaa. Sukujen sopimuksesta kahden kauppaan. Teoksessa Letto-Vanamo, Pia (toim.), Suomen oikeushistorian pääpiirteet. Sukuvallasta moderniin oikeuteen. Gummerus, Jyväskylä.
- Pylkkänen 1991b.** Pylkkänen, Anu, Holhouksen historiaa. Edusmiehisyydestä huoltoon. Teoksessa Letto-Vanamo, Pia (toim.), Suomen oikeushistorian pääpiirteet. Sukuvallasta moderniin oikeuteen. Gummerus, Jyväskylä.
- Pylkkänen 1994.** Pylkkänen, Anu, Kvinnan, hushållet och rätten. Regionala variationer i stormaktstidens Finland. Historisk Tidskrift 1994:3.
- Pylkkänen 1996.** Pylkkänen, Anu, Giftermålsbalken i 1734 års lag. Teoksessa Statens beroende av familjen. Publikationer av institutionen för privaträtt vid Helsingfors universitetet 50. Helsingfors.
- Ranta 1978.** Ranta, Raimo, Pohjanmaan seudun käsityöläiset vuosina 1721–1809 I. Käsityöläiseksi pääsy ja käsityöläisten lukumäärä. Historialliska Tutkimuksia 108. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Rautelin 1995.** Rautelin, Mona, Förekom tvenne stycken konor. Kvinnor på tingen i Österbotten efter 1600-talets mitt. Historisk Tidskrift för Finland 1995:1.
- Renkema 1993.** Renkema, Jan, Discourse Studies. An Introductory Textbook. John Benjamins Publishing Company. Amsterdam/Philadelphia.
- Renvall 1947.** Renvall, Pentti, Historiantutkimuksen työmenetelmät. Turku.
- Räsänen 1997a.** Räsänen, Tarja, Leskenelämää Valkealassa. Ikäänntyvien naisten elämänkulkuja 1700- ja 1800-luvulla. Sukuviesti 1997:2.
- Räsänen 1997b.** Räsänen, Tarja, Unohdetut selviytyjät. Tutkimus Valkealan leskinaisista. Genos 2/1997.
- Räsänen 1996.** Räsänen, Iisa, "Lastuna virrassa vai omaa purtta ohjaten." Itsenäisyyteen liittyvät valtamerkit EU:n vastaisina argumentteina suomalaisessa

- integraatiokeskustelussa. Painamaton valtio-opin lisensiaatintutkimus. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, Jyväskylän yliopisto.
- Saarenheimo 1994.** Saarenheimo, Juhani, Tuomioistuinten asiakirjat. Teoksessa Orrman, Eljas ja Pispala, Elisa (toim.), Suomen historian asiakirjalähteet. Kansallisarkisto–WSOY, Porvoo.
- Sandvik 1991.** Sandvik, Hilde, "Kvinnens rettslige handleevne". Tingbøker som kilde til forholdet mellom kjønnene. Historisk Tidsskrift for Norge 1991:2.
- Setälä 1988.** Setälä, Päivi, Moni / nainen historiaan. Naishistorian sanoma. Teoksessa Setälä, Päivi ja Kurki, Hannele (toim.), Akanvirtaan. Johdatus naistutkimukseen. Yliopistopaino, Helsinki.
- Siltala 1992.** Siltala, Juha, Suomalainen ahdistus. Huoli sielun pelastumisesta. Otava, Keuruu.
- Sirén 1999.** Sirén, Kirsi, Suuresta suvusta pieneen perheeseen. Itäsuomalainen perhe 1700-luvulla. Bibliotheca historica 38. SHS, Helsinki.
- Sjöberg 1996.** Sjöberg, Maria, Hade jorden ett kön? Något om genuskonstruktion i det tidigmoderna Sverige. Historisk Tidskrift 1996:3.
- Sjöberg 1997a.** Sjöberg, Maria, Kvinnans sociala underordning – en problematisk historia. Om makt, arv och giftermål i det äldre samhället. Scandia 1997:2.
- Sjöberg 1997b.** Sjöberg, Maria, Kvinnans underordning – en undantagshistoria? Historisk Tidskrift 1997:3.
- Sjöberg 1998.** Sjöberg, Maria, Varför blundar äldrehistoriker för maktrelationen mellan könen? Häftet för kritiska studier 1998:1.
- Sogner & Sandvik 1989.** Sogner, Sølvi og Sandvik, Hilde, Ulik i lov og lære; lik i virke og verd? Kvinner i norsk økonomi i by og på land ca 1500–1800. Historisk Tidsskrift for Norge 1989:4.
- Soininen 1974.** Soininen, Arvo M., Vanha maataloutemme. Maatalous- ja maatalousväestö Suomessa perinnäisen maatalouden loppukaudella 1720-luvulta 1870-luvulle. Historiallisia Tutkimuksia 96. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Stadin 1980.** Stadin, Kekke, Den gömda och glömda arbetskraften. Stadskvinnan i produktionen under 1600- och 1700-talen. Historisk Tidskrift 1980:3.
- Stadin 1997.** Stadin, Kekke, Hade de svenska kvinnorna en stormaktstid? Stormaktstidens svenska stat och konstruktionen av genus. Scandia 1997:2.
- Strømmer 1969.** Strømmer, Aarno, Väestöllinen muuntuminen Suomessa. Analyyttinen

kuvaus syntyvyyden, kuolevuuden ja luonnollisen kasvun tämänastisesta kehityksestä ja alueellisesta vaihtelusta. Väestöpoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja, sarja A: 13. Tornio.

Suolahti 1919. Suolahti, Gunnar, Suomen papisto 1600- ja 1700-luvuilla. Porvoo.

Suomi 1979. Suomi, Vilho, Saarnakirjallisuudesta arkkiveisuihin. Teoksessa Suomen kulttuurihistoria 1. Ruotsinvallan aika. Toim. Päiviö Tommila, Aimo Reitala, Veikko Kallio. WSOY, Porvoo–Helsinki–Juva.

Taussi Sjöberg 1992. Taussi Sjöberg, Marja, Kvinnorna på Njurundatinget på 1600-talet. Historisk Tidskrift 2:1992.

Taussi Sjöberg 1996. Taussi Sjöberg, Marja, Rätten och kvinnorna. Från släktmakt till statsmakt i Sverige på 1500- och 1600-talet. Atlantis, Stockholm.

Tommila 1958. Tommila, Päiviö, Nurmijärven pitäjän historia I. Asutus ja väestö. Vammala.

Tommila 1959. Nurmijärven pitäjän historia II. Itsenäisen Nurmijärven pitäjän vaiheet. Vammala.

Vainio-Korhonen 1998. Vainio-Korhonen, Kirsi, Käsien tehty – miehelle ammatti, naiselle ansioiden lähde. Käsityötuotannon rakenteet ja strategiat esiteellisessä Turussa Ruotsin ajan lopulla. Historiallisia Tutkimuksia 200. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.

Vilkuna 1996a. Vilkuna, Kustaa H. J., Arkielämää patriarkaalisisessa työmiestyhteisössä. Rautaruukkilaiset suurvalta-ajan Suomessa. Historiallisia Tutkimuksia 196. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.

Vilkuna 1996b. Vilkuna, Kustaa H. J., Jumala elä rankase minua. Yksilöllisen subjektin synty. Teoksessa Siperiasta siirtoväkeen. Murrosaikoja ja käännekohtia Suomen historiassa. Toim. Heikki Roiko-Jokela. Jyväskylä.

Vilkuna 1997. Vilkuna, Kustaa H.J., Menneisyyden ihmisen todellinen unimaailma. Unet ja persoonallisuus historiassa. Teoksessa Huhut, unet, sodomiitit, moraalinvartijat, elämäkerrat, puhuttelusanat ja ammattinimikkeet. Toim. Heikki Roiko- Jokela. Jyväskylän Historiallinen Arkisto, vol. 3. Jyväskylä.

Vilkuna 1999. Vilkuna, Kustaa H. J., Ikäihmiset ja vanhuuden tauti. Vanhuus ja vanhuuteen kuoleminen tutkimuksellisena ongelmana. Teoksessa Vanhuus, vaivat ja erilaiset. Jyväskylän historiallinen arkisto, vol. 4. Jyväskylä.

Virrankoski 1970. Virrankoski, Pentti, Tuomiokirjojen käyttö historiantutkimuksessa. Turun Historiallinen Arkisto 22. Turku.

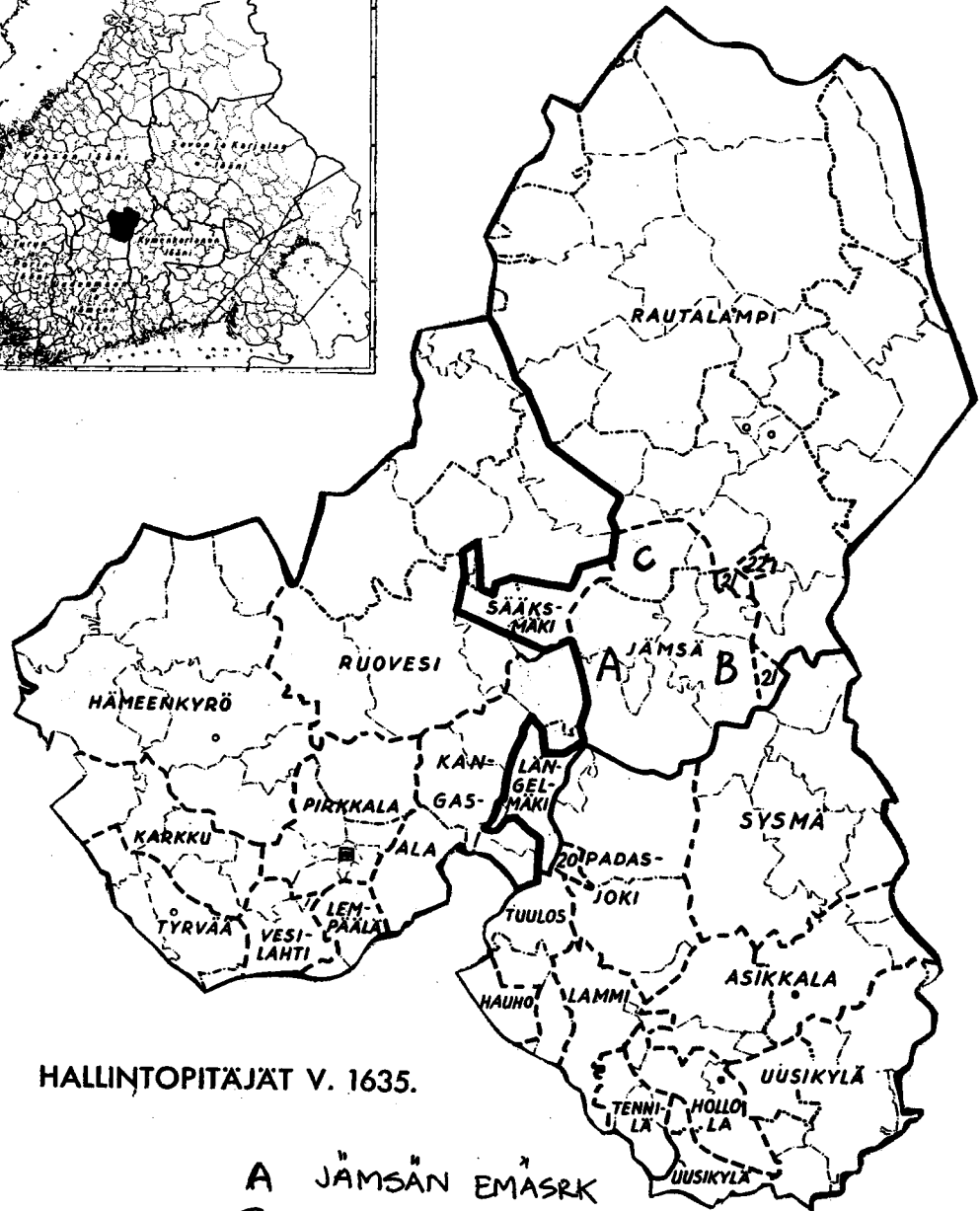
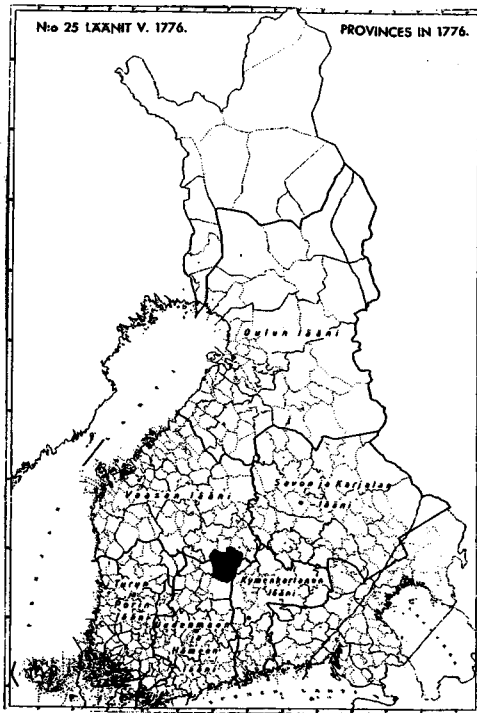
- Virrankoski 1986.** Virrankoski, Pentti, Anders Chydenius. Demokraattinen poliittikko valistuksen vuosisadalta. WSOY, Porvoo–Helsinki–Juva.
- Väliverronen 1998.** Väliverronen, Esa, Mediatekstistä tulkintaan. Teoksessa Media-analyysi. Tekstistä tulkintaan. Toim. Anu Kantola, Inka Moring ja Esa Väliverronen. Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus. Tampere.
- Walta 1994.** Walta, Matti, Ruotsin ajan tiliasiakirjat. Teoksessa Orrman, Eljas ja Pispala, Elisa (toim.), Suomen historian asiakirjalähteet. Kansallisarkisto–WSOY, Porvoo.
- Widén 1988.** Widén, Solveig, Änkeomsorg i ståndsamhället. Försörjnings- och understödsformer för prästänkor i Åbo stift 1723–1807. Åbo.
- Widén 1990.** Widén, Solveig, Änkekassa och samhällsklass. Sociala strukturuomvandlingar inom tre änke- och pupillkassors delägarkårer i det svenska riket 1741–1783.
- Wiesner 1993.** Wiesner, Merry E., Women and Gender in Early Modern Europe. Cambridge University Press.
- Winberg 1981.** Winberg, Christer, Familj och jord i tre västgötasocknar. Generationsskiftet bland självägande bönder ca 1810–1870. Historisk Tidskrift 1981:3.
- Wirilander 1950.** Wirilander, Kaarlo, Suomen upseeristo 1700-luvulla. Sosiaalihistoriallinen tutkimus Suomen armeijan jakopalkkaisesta upseeristosta. Historiallisia Tutkimuksia 34. SHS, Helsinki.
- Wirilander 1974.** Wirilander, Kaarlo, Herrasväkeä. Suomen säätyläistö 1721–1870. Historiallisia Tutkimuksia 93. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Ylikangas 1968.** Ylikangas, Heikki, Puolisonvalintaan vaikuttaneista tekijöistä sääty-yhteiskunnassa. Historiallinen Aikakauskirja 1968:1.
- Ylikangas 1983.** Ylikangas, Heikki, Miksi oikeus muuttuu. Laki ja oikeus historiallisen kehityksen osana. WSOY, Porvoo–Helsinki–Juva.
- Ylikangas 1986.** Ylikangas, Heikki, Vuoden 1734 lain syntytausta. Teoksessa Jukka Kekkonen, Kaisa Korpijaakko ja Heikki Ylikangas, Oikeudellisen sääntelyn kehityslinjoja. Gaudeamus.
- Ågren 1988.** Ågren, Maria, Att lösa ekonomiska tvister – domstolarnas främsta sysselsättning på 1700-talet? Historisk Tidskrift 1988:4.
- Åström 1993.** Åström, Anna-Maria, 'Sockenboarne'. Herrgårdskultur i Savolax 1790–1850. Folklivsstudier XIX. Helsingfors.
- Österberg 1980.** Österberg, Eva, Bonde eller bagerska? Vanliga svenska kvinnors

ekonomiska ställning under senmedeltiden. Några frågor och problem. Historisk Tidskrift 1980.

Österberg 1991. Österberg, Eva, Brott och social kontroll i Sverige från medeltid till stormaktstid. Godtycke och grymhet – eller sunt förnuft och statskontroll? Historisk Tidsskrift för Norge 1991:1.

LIITTEET

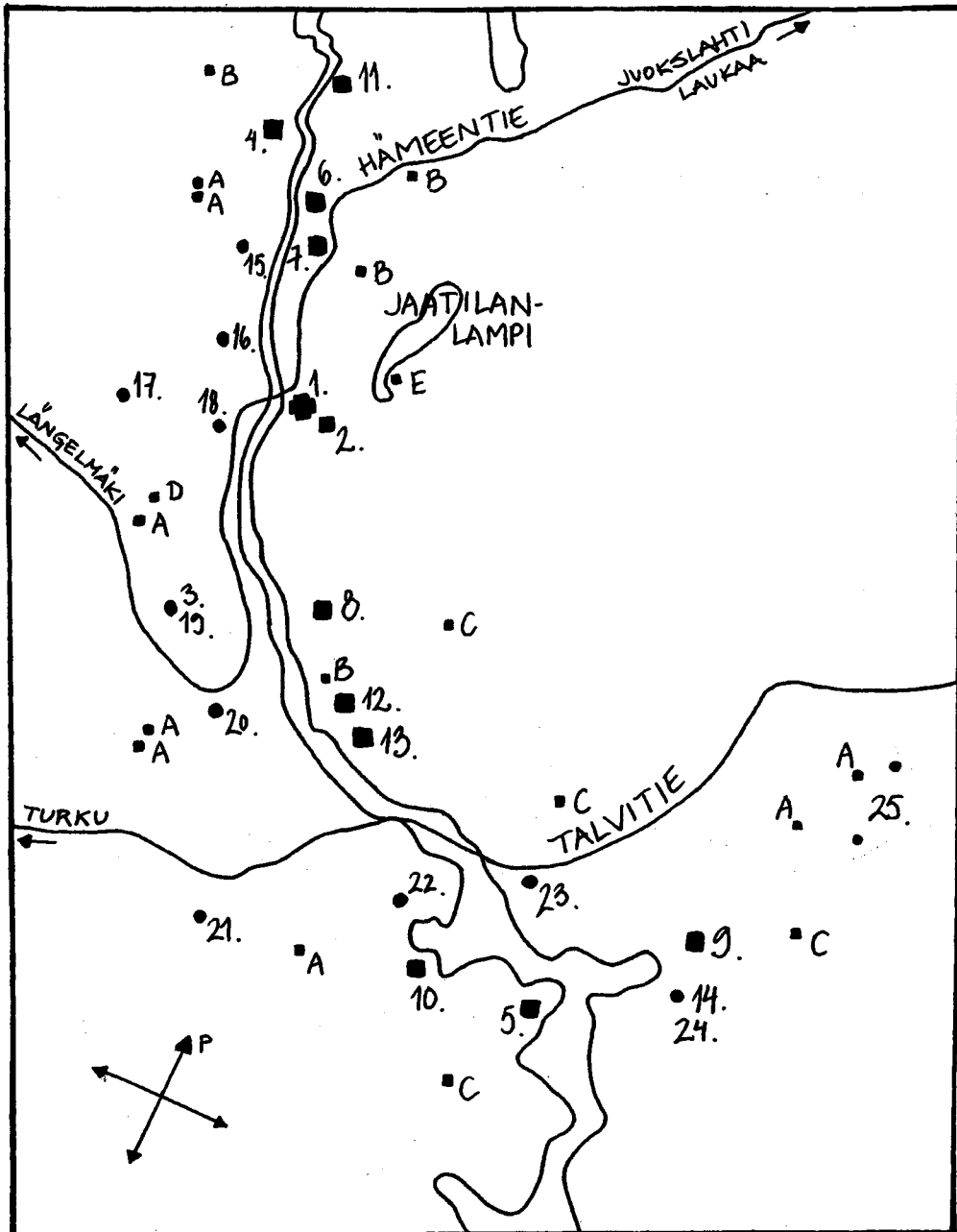
Liite 1. Jämsän sijainti – Jämsä ja lähialueet²⁸⁸.

HALLINTOPITÄJÄT V. 1635.

- A JÄMSÄN EMÄSRK
- B KORPILAHTI
- C PETÄJÄVESI

²⁸⁸Jutikkala 1959.

Selitykset:

1. Kirkko
2. Pappila
3. Kappalaispappila
Rusthollit:
4. Kerkkola
5. Kaipola
6. Auvila
7. Jaatila
8. Vitikkala
9. Ruotsula

- Puustellit:
10. Viiala
11. Patala – kapteeninp.
12. Moiskala – nimis-
miehenp.
13. Talviala – vääpelinp.
14. Lippumiehen puus-
telli Hahkalassa
Kylät (taloja)
15. Niemola (3)

16. Toivila (4)
17. Pietilä ja Nokkala (2)
18. Heikkilä (2)
19. Kelhä (2 ja kappala-
laispappila)
20. Seppola (4)
21. Kähö (2)
22. Saari (2)
23. Honkala (4)
24. Hahkala (1 ja lippu-

- miehen puustelli)
25. Aseme (2)

Torpat:

- A. Sotilastorppa
B. Rakuunan torppa
C. Torppa
D. Pitäjänräätälin
torppa
E. Lukkarin torppa

²⁸⁹ Alkuperäistä Olof Borgströmin laatimaa karttaa säilytetään Ruotsin valtionarkistossa. Piirretty paikallishistorian sisältämästä kopiosta. Oja 1954a, s. 212.

Liite 3. Jämsän käräjillä esiintyvät tai mainitut leskinaiset vv. 1761–1765²⁹⁰.

Leski	Kenen leski	Mistä
1. <u>Anna Markuntytär Hardus</u>	talonpoika Simo Yrjönpoika	Harduksen talo Moiskolan kylässä
2. Anna Erkintytär		Yijälä
3. Anna Erkintytär	talonpoika Juho Tapaninpoika	Heikkilän talo Muuramessa
4. Maria Taavetintytär		Pankola
5. Liisa Matintytär	torppari Niilo Juhonpoika	Juokslahti
6. Riitta Eliaksentytär		
7. Maria Heikintytär	torppari	Mutais
8. Sofia Pertintytär (†)	talonpoika	Sipilän talo Särkijoella
9. Valpuri Yrjöntytär	loinen / seppä ja torppari Juho Taavetinpoika	Kintaus
10. Sofia Pertintytär		Viijon kylä
11. <u>Eva Maria Kihl</u>	kruununvouti Erik Kekonius	Ruotsulan rustholli
12. Kaisa Vilpuntytär		
13. <u>Eva Margaretha Kihl</u>	nimismies Axel Palander	Vitikkalan rustholli
14. Maria Pertintytär	talonpoika	Nittusen talo Korpilahdella
15. Kaarina Juhontytär	talonpoika Juho Matinpoika	Laukalan talo
16. <u>Maria Juhontytär</u>	talonpoika Elias Eliaksenpoika	Kienolan talo Niemolassa
17. <u>Anna Hannuntytär</u>	torppari Mikko Markunpoika	Kaukela
18. Maria Svanstrupe	kappalainen Samuel Aspholm	Kerkkolan rustholli
19. Kaarina Tuomaantytär	talonpoika Lauri Juhonpoika	Hopsun talo Kiukkoilan kylässä
20. Valpuri Eskontytär	talonpoika Jaakko Juhonpoika	Mullikan talo Viialan kylässä
21. Kaarina Eskontytär	Erkki Yrjönpoika	Mannisen talo Hahkalan kylässä
22. Maria Matintytär (†)	korpraali	Moksi
23. Kirsti Matintytär (†)	Sipi Tuomaanpoika	
24. <u>(Maria) Helena Kekonia</u>	kappalainen Johan Nordström	Auvilan rustholli
25. Maria Heikintytär	talonpoika	Asemen kylä
26. Marketta Yrjöntytär	loinen, maankiertäjä Sipi Heikinpoika	Kintaus
27. Kirsti Matintytär (†)	hanslankari Vilppu Kaaponpoika	
28. Efrosina Matintytär	talonpoika Samuel Heikinpoika	Kirrin talo Petäjavedellä
29. Kaarina Simontytär	talonpoika Juho Simonpoika	Virkajärven talo
30. Marketta Sipintytär	talonpoika Elias Mella	Mellan talo
31. Kirsti Matintytär	talonpoika Tuomas Erkinpoika	Kopisevan talo
32. <u>Elisabet Erkintytär</u>	rusthollari Simo Yrjönpoika	Alhojärven rustholli Alhojärven kylässä
33. Leena Matintytär	talonpoika	Honkolan kylä
34. Liisa Samuelintytär	talonpoika, nimismies Samuel Juhonpoika	Simolan l. Skrifvarin talo Toivilan kylässä
35. <u>Maria Hemmingintytär</u>	talonpoika Erkki Samuelinpoika	Simolan l. Skrifvarin talo Toivilan kylässä
36. Valpuri Heikintytär (†)	talonpoika Erkki Erkinpoika	Nisulan talo Muuramessa
37. <u>Kaarina Matintytär</u>	talonpoika Mikko Laurinpoika	Hopsun talo Kiukkoilan kylässä
38. Maria Samuelintytär (*)	talonpoika Juho Yrjönpoika Sipilä	Muurame
39. <u>Maria Tanelintytär</u>	talonpoika Kustaa Jaakonpoika	Jäniksen talo Kiukkoilan kylässä
40. <u>Maria Eliaksentytär</u>	talonpoika Tuomas Simonpoika	Ahvenuksen talo
41. Valpuri Markuntytär	sotilas Antti Martinpoika	Kauhkialan kylä
42. Valpuri Heikintytär	Erkki Matinpoika Kreivilä	
43. <u>Elina Juhontytär</u>	talonpoika Matti Simonpoika	Harduksen talo Moiskolan kylässä

Käräjillä esille tullessaan:
toimi emäntänä ja isännän sijaisena
 (†) kuollut mainittaessa
 (*) avioitunut uudelleen

²⁹⁰Jämsän käräjäkunnan tuomiokirjat 1761–1765.